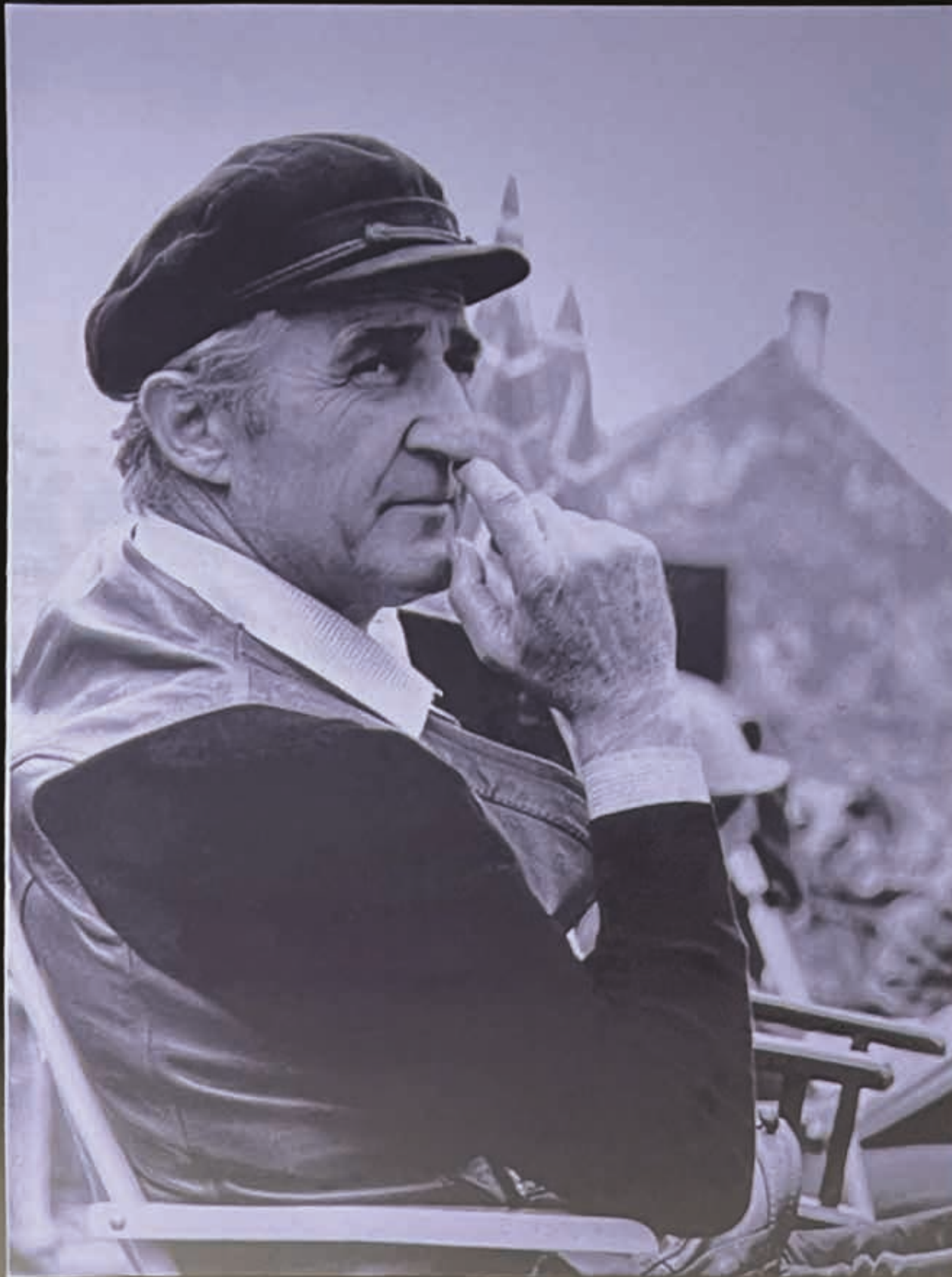

Crnogorski glasnik

GODINA XXIV. _ BROJ 146. _ OŽUJAK-TRAVANJ / MART-APRIL _ 2024.

VELJKO BULAJIĆ 1928 – 2024

Izložba "Žene Crne Gore" u Crnogorskom domu u Zagrebu

Predstavljanje knjige "Diplomacija za neovisnost" u Splitu

DE JE ŠTO	Dan Zajednice Crnogoraca Split	28
IN MEMORIAM	Dani Dragana Radulovića u Splitu	29
Oproštaj od Veljka Bulajića (1928. - 2024.)	4 RIJEKA	
ZAGREB	Vaskrs u Crnogorskom domu u Rijeci	30
Prva samostalna izložba Nikoline Basare Vučurović	KULTURA I UMJETNOST	
Žene Crne Gore u Crnogorskom domu	Nastavljen Bastačev ciklus dokumentarnih filmova	31
Promocija knjige "Susreti" Slobodana Vukovića	Predstavljena monografija Josipa Slade Šilovića	32
Nastupi pjevačkog zbora "Montenegro" u travnju	ARHITEKTI	
Promocija zbornika "Granice nesanice"	Bogdan Bogdanović	33
Održana 3. sjednica Predsjedništva NZCH	PRILOG	
Skupština NZCH izabrala novog predsjednika	Čarolija Dujeye	36
UMAG	Zapisano je - XIX	42
Zavjet ljubavi - nova knjiga Milunke Medojević	CRNOGORSKA TRPEZA	
SPLIT	Ukusi Crne Gore	50
Predstavljanje knjige "Diplomacija za neovisnost"		

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijece.cg@zg.ht.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Nenad Bogdanović i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Bojan Radulović, Danilo Ivezic, Ružica Mitrović Maurović, Jovan Abramović, Milica Radojičić Mikulić, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000 * Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorke, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i priložima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima. Zbog poskupljenja poštanskih usluga prema inozemstvu morali smo smanjiti broj inozemnih pošiljki. Glasnik i dalje možete preuzeti u digitalnom obliku na našoj web stranici <https://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr/glasnik/>.

OPROŠTAJ OD VELJKA BULAJIĆA (1928. - 2024.)

Tekst: Bojan Radulović

Umro je Veljko Bulajić, jedan od naših najvećih filmskih redatelja koji je svojim filmovima trajno obilježio i zadužio crnogorsku, hrvatsku i jugoslavensku kinematografiju. Dobitnik je nagrada: Zlatni Lav u Veneciji, Zlatna nimfa u Monte Carlu, nagrada za režiju u San Sebastijanu i New Delhiju, Zlatna medalja na Međunarodnom filmskom festivalu u Moskvi, međunarodna nagrada kritike CIDALC, nagrada Zlatni klas za najbolji film u Valladolidu. Nagrađen je s nekoliko Zlatnih arena na Filmskom festivalu u Puli za najbolje filmove i najbolju režiju, a američka Akademija za umjetnost i znanost nominirala je njegov film "Bitka na Neretvi" za Oscara.

Veljko Bulajić rođen je u Crnoj Gori, u mjestu Viliusi, 22. marta. 1928. godine. Na početku Drugog svjetskog rata boravio je s roditeljima u Sarajevu gdje je išao u srednju školu, no vratio se u rodnu Crnu Goru 1941. i zajedno sa svojom obitelji sudjelovao u Trinaestojulskom ustanku protiv fašističkog okupatora i narodnih izdajnika, ponajprije četnika. Najstariji mu je brat, Đorđe, poginuo u borbi, dok su Stevan i sam Veljko preživjeli, iako su u više navrata ranjavani u teškoj borbama protiv talijanskih osvajača i četničkih zločinaca. Nakon rata našao je mjesto u Domu JNA u Zagrebu, gdje se družio s mladim poratnim intelektualcima. Tada se počeo zanimati za kinematografiju te je upisao filmsku režiju u Centro Sperimentale u Rimu. Diplomirao je 1959. godine, nakon čega je asistirao velikim redateljima kao što su Federico Fellini i Vittorio De Sica. Redateljsku karijeru započeo je dvama kratkim filmovima: "Kamen i more" i "Brod lualica" (1953.). Prvi dugometražni igrani film "Vlak bez voznog reda" snimio je 1959. godine. Film je pričao priču o migracijama stanovništva u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata koji je ostavio cijelu zemlju opustošenom. Taj je film nagrađen s dvije Zlatne arene i nagradama Slavica i Jelen u Puli te Nagradom grada Zagreba. Slijedi film "Rat" (1960.), vizija ratne katastrofe, nagrađen Zlatnom i Srebrnom arenom u Puli. Veliki uspjeh Bulajić postiže filmom "Uzavreli grad" (1961.), o životu u novome industrijskom centru, nagrađenom također Zlatnom arenom u Puli. Uz "Vlak bez voznog reda", njegovi filmovi "Atentat u Sarajevu", "Kozara" i "Bitka na Neretvi" na vrhu su liste najgledanijih filmova u bivšoj Jugoslaviji. Ti su filmovi prikazivani u mnogim svjetskim državama bivšeg socijalističkog bloka, posebice u Kini, zemlji od tada milijardu stanovnika, pa su njegovi filmovi Jugoslaviji donosili i veliku zaradu. Plakat za film "Bitka na Neretvi" izradio je Picasso.

ISPRAĆAJ I KOMEMORACIJA VELJKA BULAJIĆA

Unatoč okolnostima koje su našeg velikog umjetnika i akademskog slikara Dimitrija Popovića spriječile da bude prisutan na ispraćaju Veljka Bulajića na Krematoriju na zagrebačkom groblju Mirogoj, Dimitrije je iz Crne Gore poslao oproštajno pismo Veljku koje je pročitano pred nazočnima na ispraćaju.

Veljko Bulajić ispraćen je na vječni počinak 9.4.2024. uz nekoliko njemu dragih skladbi i pjesama te uz govore koje su držali njegov prijatelj i producent Ljubo Šikić, bivši predsjednik Republike Hrvatske i Veljkov prijatelj Stjepan Mesić te također njegov prijatelj i filmaš Vinko Brešan. Nakon izvođenja skladbe iz poznatog Bulajićevog filma "Donator", prvi je govorio Ljubo Šikić.

Nakon skladbe Luccio Dalla, Caruso, Bojan Radulović (Predsjednik Društva Crnogoraca i prijatelj Crne Gore "Montenegro" Zagreb) je pročitao pismo koje je za Veljka poslao Dimitrije Popović, iz Crne Gore:

Poštovana gospođo Vlasta Bulajic, poštovani članovi obitelji, poštovani prisutni prijatelji i kolege Veljka Bulajića. Ove riječi posljednjeg pozdrava šaljem sa Cetinja dragom prijatelju i velikom reditelju kojeg sam poznao gotovo pedeset godina. Od mojih studentskih dana u Zagrebu početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća Veljko je pratio moj rad i velikodušno mi davao podršku na što sam mu posebno zahvalan.

Spletom okolnosti nisam mogao prisustvovati Veljkovoj sahrani i komemoraciji ali ovakvo obraćanje ima neko simbolično i rekao bih metafizičko značenje, jer na posredan način sada i ovdje spaja Veljkovu rodnu Crnu

Goru s njegovom domovinom Hrvatskom. To je spajanje isplelo simboličan vijenac poštovanja i zahvalnosti za sve ono što je ostvario u svom bogatom filmskom stvaralaštvu. Trajno je zadužio hrvatsku i crnogorsku kinematografiju afirmirajući ih na međunarodnom planu uz brojna svjetska priznanja i nagrade. Veljko Bulajić je osjećao, volio i mislio Crnu Goru iz Hrvatske. Borio se za njenu neovisnost i njen građanski prosperitet. S njemu poslovičnom radnom energijom i neumornim entuzijazmom usprkos narušenom zdravlju, predano je radio na filmskom projektu, godarovski kazano „do posljednjeg daha” o crnogorskom knjazu Danilu Petroviću Njegošu čiju realizaciju nije dočeka. Više puta smo o toj temi razgovarali. Želio je da u tom projektu sudjelujem kao scenograf. Nakon filma o lažnom caru Šćepanu malom „zanimljivoj i kontroverznoj osobi crnogorske povijesti i nažalost ovim neostvarenim filmom o tragičnom crnogorskom suverenu radnog naslova „Čovjek kojeg treba ubiti” zaokružila bi se na najljepši način redateljeva želja i potreba za obradom složenih temata iz crnogorske prošlosti. Uobičava se reći kako je Veljko Bulajić bio majstor velikih, masovnih scena, spektakularnih totala ali također treba naglasiti da je ovaj majstor imao istančan smisao za one prizore takozvanih filmskih detalja u kojima dolazi do izražaja psihološka iznijansiranoost, oslobođenje ili suspregnutost emocija. Dok pišem ove redove u sjećanju mi je jasno oživljena scena iz filma „Sarajevski atentat” kada se susreću dva pogleda, supruge austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda, Sofije koju utjelovljuje Florinda Bolkan i Gavrila Principa u liku Irfana Mensura. U toj sugestivnoj nijemoj rječitosti kao da se kroz nenadano i kobno simbolično prepoznavanje nagovještava ono što će uslijediti, atentat i sva tragika i strahota Prvog svjetskog rata. U ostvarenjima Veljka Bulajića bez obzira na tematiku, povijesni, sociološki, ratni ili kulturološki kontekst, od Vlaka bez voznog reda, Šćepana malog, Kozare ili Kolekcionara suštinsko značenje filma nadilazi konkretni narativ postajući općeljudski problem, kao temeljni problem bića, problem čovjekove sudbine. Veljkovo postojanje koje je režirao život došlo je neumitnom kraju. Pala je zauvijek posljednja klapa redateljevog života. Ostalo je živo njegovo djelo kao umjetničko i povijesno svjedočanstvo burnih vremena, događaja i njihovih aktera. Ako smrt ima smisla, po mom mišljenju ima, onda je ono što nadilazi smrt u odnosu na čovjekovu smrtnu sudbinu, njegovo stvaralaštvo, dakle umjetnost. Zato će Veljko Bulajić i dalje živjeti u živim

slikama iluzije filmske stvarnosti njegovih ostvarenja.

Dragi Veljko, počivaj u miru.

Nakon Dimitrijeva pisma Veljku puštena je skladba Olivera Dragojevića "Moj galebe" te su se od svojeg prijatelja i suradnika govorima oprostili i Stjepan Mesić te Vinko Brešan. Brešanov govor bio je posebno dirljiv u dijelu kada se dotakao njihovog druženja posljednjih godina, odnosno pisama koje su zajedno pisali on i Veljko te ih slali na brojne adrese u nadi da će Bulajić završiti svoj nedovršeni posljednji film. Brešanu je drhtao glas dok je govorio kako je on itekako dobro znao da nitko sa tih adresa neće pozitivno odgovoriti, ali nije imao srca otvoreno to reći te se svejedno nalazio s Veljkom i radio na tim pismima, jer je toliko cijenio vrijeme koje mu je Bulajić darovao da mu nije bilo važno što se zapravo uzaludno trude. Brešanu je važnije bilo da provodi vrijeme u društvu toga velikoga čovjeka. Evo kako se Brešan oprostio od svojeg prijatelja i suradnika:

Veljko Bulajić je imao 60 godina, upravo onoliko koliko ih ja imam danas, kad me pozvao da budem drugi asistent režije na njegovom filmu "Donator". U to vrijeme sam bio mladi student režije, bez profesionalnog iskustva. Još sam se naivno nadao da će moja generacija

biti još bolja, talentiranija i uspješnija od prethodnih pa nisam u prvi trenutak u potpunosti shvatio kakva je privilegija bila taj poziv da budem uz Veljka Bulajića i gledam kako Veljko režira. A upravo ta godina dana koju sam proveo s njim - promijenila mi je život. Gledajući Veljka kako pristupa filmskom projektu, sceni, kako tu scenu razvija, kako razvija priču, shvatio sam čime bih se ja to zapravo trebao baviti u životu. I svaki dan sam, prateći Veljka, naučio nešto o filmu. Imao sam sreće jer je i mene Veljko prihvatio kao učenika. A kakav je učitelj Veljko bio! Za to vrijeme dok sam mu bio asistent imao sam osjećaj da su sve godine provedene na Akademiji bile tek blijeđa priprema za pravog učitelja – Veljka Bulajića. No, da bismo učili od Veljka nije nužno potrebno stajati iza njegovih leđa i pratiti ga kako režira. Dovoljno je već gledati njegove filmove. Iz njegovih filmova se itekako može naučiti sve što treba znati o filmu. O filmovima "Vlak bez voznog reda"; "Uzavreli grad"; "Skoplje 63", danas govorimo kao filmovima koji su doživjeli velike svjetske uspjehe u vremenu u kojemu su nastali. No mnogi ne vide dovoljno jasno koliko su ti filmovi moderni i sada. Dok ih danas gledam ne mogu se ne diviti redateljskoj vještini Veljka Bulajića koji s nevjerojatnom lakoćom sigurnom rukom vodi

kompleksnu priču s velikim brojem likova, tako vješto da se niti u jednom trenutku gledatelj ne zapita gdje je nestao neki lik niti se pogubi u bogatoj fabuli. Veljko je svaki od likova iz svojih filmova tretirao s ljubavlju i pažnjom te davao dovoljno prostora da se baš svaki lik pokaže i ostvari pravu emociju. Emociju koja intenzivno prelazi na kino gledatelja. Danas se mladi ljudi dive filmovima s mozaičkim strukturama. Kažu "Short cuts". A zaboravljamo da je takve mozaičke filmske strukture radio Veljko Bulajić 60-tih godina prošlog stoljeća, dakle - prije 70 godina. I to bolje. Mozaičku strukturu su imali i njegovi filmovi "Kozara" i "Bitka na Neretvi", veliki uspjesi jugoslavenske kinematografije. Imali su gledanost u kinima kakvu danas ne možemo niti zamisliti. Bili su gledani u čitavom svijetu. Naravno, takvoj su gledanosti pripomogle i velike svjetske nagrade, nominacija za Oskara, ali najviše je tome doprinijela činjenica da su to bili sjajni filmovi. Danas o njima ponetko sudi kao o partizanskim spektaklima, filmovima koji slave nastanak jedne države koje nema već tridesetak godina. Svi koji tako govore ili ne razumiju te filmove ili su naprosto zavidni. Sekvenca iz "Neretve" u kojoj komandant žrtvuje dvadesetak svojih prijatelja da bi pobijedio u bitci i tako spasio tisuće živote, nije scena filmskog spomenika. To je upozorenje na užase

rata koje nam je svojom slikom poslao veliki umjetnik. Mnogi ga nisu razumjeli. I danas gledam "Kozaru" i "Bitku na Neretvi" i uživam u veličanstvenoj režiji Veljka Bulajića. Samo je on, od svih svjetskih redatelja, znao izazvati tako duboke emocije kod gledatelja u masovnim scenama svojih filmova. Veljko Bulajić je stvarao u vremenu kada je film bio važan svima. Zbog toga je odabirao važne teme, teme za koje je vjerovao da zanimaju gledatelje u istoj mjeri kao i njega. Možda to danas, kad se pretežito snimaju intimne, hermetične priče, djeluje staromodno. Ali nije. Veljko Bulajić je vjerovao da filmom treba ispričati važnu priču, priču koja se jednako tiče njega kao i svih ljudi koji žive na svijetu. Zbog toga su njegove teme: II svjetski rat, atentat u Sarajevu, ili poslijeratna kolonizacija, lažni car Šćepan mali.... I kako su ti filmovi postali velika filmska djela, nije bilo moguće da se oni ostanu neprimijećeni u svijetu. Svi njegovi filmovi su ovjenčani velikim brojem svjetskih nagrada i ogromnom gledanošću. Iz svih tih razloga je biografija Veljka Bulajića neusporediva s bilo kojom biografijom nekog hrvatskog umjetnika. Ono što je Veljko Bulajić dao hrvatskoj kulturi je nemjerljivo. Na tome mu Hrvatska treba biti vječno zahvalna. Prošlih godina sam se često nalazio s Veljkom Bulajićem. On, naime, nikako nije uspijevaio dovršiti svoj zadnji film

"Bijeg do mora". Film s temom iz II svjetskog rata, ali ovoga puta iz vizure njemačkog vojnika. Nedostajalo je nešto novaca da se film dovrši. On je, zbog toga, pisao pisma raznim državnim dužnosnicima i državnim činovnicima. Ja bih dolazio k njemu, on bi mi, prije nego ga pošalje, pročitao pismo, a onda bismo komentirali njegove dijelove, da li neki odlomak izostaviti ili ne, koja bi formulacija bila najbolja. U tim pismima Veljko nije molio za novac ili pomoć. On je, zapravo, upozoravao da svaki film, pa i njegov, treba biti dovršen i da je nedovršeni film veliki problem. Ta pisma je pisao jer je vjerovao da je film važan. Vjerovao je da je film važan i onima kojima je uputio pismo. To je vjerovao jer je pripadao vremenu kad je film zaista svima njima i svima nama bio važan. Ja, na žalost, pripadam ovom vremenu i znao sam da film onima kojima su pisma upućena nije važan i da ta pisma neće pokrenuti ništa i da će Veljko Bulajić umrijeti i da neće dočekati premijeru svog zadnjeg filma. Znao sam da pišemo pisma bez svrhe. Ali ne žalim niti jedne jedine minute provedene nad tim uzaludnim pisanim pokušajima. Imao sam privilegiju sretati se i razgovarati s najvećim hrvatskim filmskim redateljem ikad. A vjerojatno i u budućnosti. Danas se opraštamo od Veljka Bulajića, ali ne samo od njega. Opraštamo se i od vremena kad je film bio velik i važan. Zbogom Veljko.

Ispraćaj Veljka Bulajića završio se spuštanjem lijesa uz zvuke antifašističke skladbe BELLA CIAO. Treba reći da su na ispraćaju bili prisutni i bivši predsjednik Crne Gore Milo Đukanović, otpravnik poslova iz crnogorske ambasade u Republici Hrvatskoj Damir Grbović, gradonačelnik Grada Zagreba Tomislav Tomašević, Nenad Bogdanović, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, Dušan Mišković, predsjednik Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, zatim Hrvoje Hribar, Rade Šerbedžija, Urša Raukar te mnogi drugi uglednici, glumci, redatelji, scenaristi...

Kasnije toga dana priredena je komemoracija posvećena Bulajićevo liku i djelu u Branimir Mingle Mallu (u Blitz Cinestar kinu) u Zagrebu, gdje su se, osim Veljkova unuka, nazočnima obratili mahom predstavnici redateljsko/filmskih institucija u Hrvatskoj: Goran Grgić, Ksenija Marinković, Danilo Šerbedžija te Boško Picula. Snažan i emotivan apel upućen je predsjedniku Pula Film Festivala i ostalima u Hrvatskoj koji nešto znače u našoj kinematografiji, da se konačno stane sa sramotom i otezanjem te prikaže i dovrši posljednji Bulajićev film.

Komemoracija je završena projekcijom restaurirane verzije Bulajićeva epskog filma koji je osvojio nominaciju Američke filmske akademije za nagradu Oscar:

"Bitka na Neretvi".

TELEGRAM SAUČEŠĆA MATICE CRNOGORSKE

Dragi prijatelji, Smrću Veljka Bulajića izgubili ste uglednog člana Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, a svi mi umjetnika koji je za sobom ostavio grandiozno filmsko djelo poštovano širom svijeta; zato Matica crnogorska, koja je uživala njegovo prijateljstvo, sa vama dijeli tugu i ponos.

Ovih dana javnost se prisjeća njegovog dugog životnog puta od bosonog dječaka iz Vilusa, partizanskog borca, učenika kod najboljih italijanskih nadrealističkih sineasta, do autora brojnih igranih filmova koji nisu samo uzdigli ugled jugoslovenske kinematografije u svijetu, već i ostali trajni kulturni spomenik epopeje naše narodnooslobodilačke borbe, kolonizacije i tema iz povijesti i života u razdoblju izgradnje zemlje.

Veljko Bulajić bit će zapamćen kao intelektualac i stvaralac širokih vidika i snažne antifašističke energije. U retrospekciji dugog životnog i stvaralačkog puta zabilježeni su svi njegovi igrani i dokumentarni filmovi, televizijske priče, brojna priznanja kritike u

zemlji inozemstva, njegove nagrade na festivalima, kao i Trimestojulska nagrada koju je dobio od Crne Gore.

U pokušaju da se odredi mjesto Veljka Bulajića u kulturi Jugoslavije, zemlje koje više nema, Hrvatske, u kojoj je živio i stvaralački se ostvario i Crne Gore, čiji je odan sin bio, ne treba zaboraviti njegove zasluge u društvenom i političkom djelovanju. Naročito njegov odnos prema Crnoj Gori. Bulajić je bio aktivni član Odbora za podizanje mauzoleja Njegošu na Lovćenu, doprinio skidanju stigme koja je pratila Crnogorce u Hrvatskoj poslije opsade Konavala i Dubrovnika, podršci referendumu za suverenost Crne Gore, inicijativama za formiranje i rad međudržavnih odbora i uspostavljanje prijateljskih odnosa Crne Gore i Hrvatske.

Među brojnim crnogorskim zajednicama rasutim po svijetu sve više je ljudi koji svojim profesionalnim ugledom i društvenim djelovanjem doprinose da se širi saznanje o Crnoj Gori, što nas raduje, i zato ćemo isticati za ugled primjer Veljka Bulajića.

Molimo vas da prenesete obitelji naše najdublje saučešće.

PRVA SAMOSTALNA IZLOŽBA NIKOLINE BASARE VUČUROVIĆ

Tekst: Bojan Radulović; Fotografija: Bojan Radulović, obitelj Vučurović

Povodom obilježavanja međunarodnog Dana žena, 7. ožujka u galeriji "Kristofor Stanković" u Staroj gradskoj vijećnici u Zagrebu otvorena je izložba akademske slikarice Nikoline Basare Vučurović pod nazivom "Jato trenutaka". Izložbu je realiziralo Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb uz financijsku pomoć Savjeta za manjine Republike Hrvatske.

Slikarstvo Nikoline Basara Vučurović odiše izrazito ženskom energijom i izrazitom sklonosti kolorizmu. Slike su na granici između kubizma i apstraktnog ekspresionizma s jedne, i Nikolinine osobne i samo njoj svojstvene likovnosti s druge strane. Izloženi, najnoviji njezin slikarski ciklus, prikazuje potragu za domom kroz manirizam u motivima ptica, leta i krletki.

Ova prva samostalna izložba Nikoline Basara Vučurović

u Zagrebu je okupila nemali broj posjetitelja među kojima su se našla i neka poznata lica kao što su gospođa Tanja Horvatin, viša stručna savjetnica za nacionalne manjine u Gradskom uredu za kulturu i civilno društvo (u svojstvu predstavnice gradonačelnika Grada Zagreba), gospodin Tihomir Milovac, gradski zastupnik (koji je došao kao predstavnik Gradske skupštine Grada Zagreba), bivši Predsjednik Hrvatskog sabora gospodin Luka Bebić, proslavljeni crnogorski i svjetski umjetnik Dimitrije Popović, pjesnikinja i znanstvenica Lidija Vukčević Vučurović, poznati grafičar i izdavač Drago Savićević (koji je također sudjelovao u postavljanju i realizaciji ove izložbe), te mnogi drugi.

Na ceremoniji otvaranja govorili su Bojan Radulović, predsjednik Društva "Montenegro", Lidija Vukčević Vučurović te autorica Nikolina Basara Vučurović.

"Nikolina ispisuje jednu slikovnu poemu našega vremena i njezinih krajobraza, kroz koju prolazimo lako i bez tenzija. Od dinamičnih gradskih pejzaža preko crnogorskog krša i smirujuće ljepote toka Zete, do blagosti jezerske površine nikšićkog jezera Krupca - to su detalji koji su kao istrgnuti listovi autoričine intimne i biografsko-likovne priče. Ta divna pripovijest likovnoga dnevnika sada je izložena ovdje na zidovima u formi slika, i čeka da ju pročitate", kazao je uvodno Radulović.

Lidija Vukčević Vučurović pojasnila je prisutnima povezanost Nikoline Basare Vučurović s Crnom Gorom i Hrvatskom: "Iako rođena Beograđanka Nikolina je vezana uz Dubrovnik. Majka joj je iz tog grada i Nikolina tamo svako ljeto ne samo da provodi mnogo vremena u odmoru nego i slika. Neke od slika posvećene su konturama grada i njegovim poznatim kaletama: slike Iza grada, Uz Bužu, Kod Đardina izložene su ovdje večeras. Što se tiče povezanosti s Crnom Gorom ta linija ide preko njezina supruga koji je Crnogorac, i zato se taj milje crnogorskog krša i rijeka, Gornjeg Polja, Nikšića, Zete, tako produktivno izrazio kod nje, jer ona ipak dio godine, kao slobodna umjetnica, provodi i u Crnoj Gori".

Lidija Vukčević Vučurović uistinu dobro poznaje Ni-

kolinin umjetnički rad. Naime Lidija na tjednoj bazi objavljuje političko-filozofske eseje na crnogorskim portalima, podlisku dnevnog lista Pobjeda, a još prije nekoliko godina u dogovoru s Nikolinom spojila je fotografije njezinih slika sa svojim tekstovima i time dobila ilustracije koje ukrašavaju njezine pisane objave.

"Ima nešto što djeluje infantilno u Nikolininom slikarstvu, kao kod dječjih crteža. Toj vrsti figuracije Nikolina se okrenula iz razloga što kod većine slikara kada pristupaju velikim temama kao što je pitanje slobode, ljubavi, preokreta, ritma, leta i treptaja, postoji izrazita potreba da im slikarstvo postane azil nespokoja, zbog čega na nas takva umjetnost utječe tako da osjetimo nemir, ili neku vrstu spoznajne drhtavice. Kako nas to dodiruje, iz galerije izlazimo s doživljajem snažne i nespokojne impresije. U suprotnosti s takvom vrstom slikarstva Nikolina ima rijetku sposobnost izraziti sreću i spokoj kroz prividnu infantilnost dječjeg crteža, čime u potpunosti izbjegava pretencioznost i patetiku."

Na kraju govorničkog dijela izložbe autorica se zahvalila Lidiji Vukčević Vučurović na lijepom opisu njezina stvaralaštva te svima koji su omogućili realizaciju njezine izložbe u Zagrebu.

ŽENE CRNE GORE U CRNOGORSKOM DOMU

Tekst i fotografija: Bojan Radulović

Povodom obilježavanja 8. marta Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb otvorilo je u Zagrebu izložbu koja je rezultat iznimno vrijednog projekta Olivera i Tijane Todorović.

Riječ je o njihovoj knjizi na crnogorskom i engleskom jeziku "Žene Crne Gore" izdatoj u Crnoj Gori, a koja je u Zagrebu transformirana u kulturnu manifestaciju prvog reda odnosno izložbu ilustracija žena iz crnogorske povijesti s pratećim tekstovima i objašnjenjima na koji su način zadužile Crnu Goru.

Izložbu su u Crnogorskom 13.3.2024. domu otvorili Bojan Radulović, predsjednik Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, te autorice ovog projekta Olivera i Tijana Todorović. Predstavljen je svojevrsni pregled milenijumske vertikale ženskog utjecaja u Crnoj Gori. Izložba obuhvaća primjere ljubavi i ljepote, otmjenosti, moralnog integriteta i iskonske ratničke snage žena, koje služe za pouku ali i poduku,

jer se dosad često uloga žene u razvoju crnogorskog društva površno promatrala. Gledano kroz prizmu stereotipa o patrijarhalnom društvu Crne Gore ponekad se za tumačenje pojedinih povijesnih ličnosti uzimaju njihove predstave iz narodnog ili književnog stvaralaštva, a ne iz činjenica i dokumenata, a često se na temelju toga izvlače zaključci o ponižavajućem mjestu žene u crnogorskoj obitelji i nepoštovanju žena. od strane muškog roda. U biti je ovdje riječ o surovosti životnih prilika i historijskih okolnosti. Ti faktori su doprinijeli tome da je žena bila u muškoj sjeni ali malo se spominje da je na drugoj strani uvijek postojala čvrsto utemeljena svijest o značaju žene kao stuba kuće, a ne samo i kuće, jer su žene u Crnoj Gori primjerice zajedno i ratovale s muškarcima u svojstvu takozvane "bijele vojske" iu svojstvima sličnima njoj. Neovisno o tome je li riječ o ženama rođenima u Crnoj Gori, onima koje su napustile Crnu Goru ili pak o onima koje su došle u Crnu Goru i svoju sudbinu vezale za nju, sve žene koje su Todorovićke obuhvatile svojim projektom zaslužuju

duboko i iskreno poštovanje. Zbog toga je ovaj ilustrirani historijski pregled, s crtežima koji oživljavaju likove tih žena, mali dio vraćanja duga tim vrijednim i zaslužnim ženama.

Projekt je u Crnoj Gori iznimno važan i popularan, a do knjige "Žene Crne Gore" praktički je nemoguće doći. Naime, s obzirom da su se za projekt zainteresirali i UNDP (Program Ujedinjenih naroda za razvoj) i Europska unija – te s obzirom da te institucije traže da projekt ne bude profitan – svi primjerci knjiga koje su Olivera i Tijana Todorović tiskale razgrabljene i uglavnom su dospjele u ruke knjižnica, uglednih osoba, vodećih osoba iz organa javnih službi i vodećih osoba iz kulture Crne Gore. Ipak, u takvoj situaciji, gdje je mali čovjek na nesreću izvisio, Olivera i Tijana Todorović dosjetile su se kako tiskati još knjigu. Preuzimajući motiv iz knjige izradile su igru memorije za djecu koja se kroz formu igračih kartica jako dobro prodaje i taj će novac biti uložen u tiskanje novog izdanja knjige tako da će biti svima dostupna. Također, planira se tisak i u Hrvatskoj.

Uz UN i Europsku uniju projekt su podržali i Grad Podgorica, Narodna biblioteka Radosav Ljumović te Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava Crne Gore. Ovu izložbu u Zagrebu sunfinancirao je Savjet za nacionalne manjine RH.

PROMOCIJA KNJIGE "SUSRETI" SLOBODANA VUKOVIĆA

Tekst i fotografija: Bojan Radulović

U Crnogorskom domu u Zagrebu održano je 4. 4. 2024. predstavljanje knjige "Susreti" Slobodana Vukovića. Promociju je organiziralo Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, uz financijsku pomoć Savjeta za nacionalne manjine RH. Uz autora, učesnici ove književne večeri bili su Željka Lovrenčić ispred Društva hrvatskih književnika, te moderatorica večeri prof.dr. Lidija Vukčević Vučurović.

Vukčević Vučurović posebno ističe da je iz brojnih eseja u knjizi razvidno da Slobodan Vuković "u svakom kutu svijeta ne samo po liniji poslovnog moranja, nego po liniji srca, pronalazi iseljeno crnogorstvo i Crnogorce, te zapisuje crnogorske sudbine."

"Ovo je djelo jednog velikog raspona u kojemu Vuković pažljivo rukovodi političkim temama na način da ih nezamjetno spominje samo usputno, kao činjenice, dok se zapravo pravi fokus baca na studije karaktera, prostora, opservacije o mentalitetima i svjetonazorima u različitim prostorima Zemlje, jer je autor imao tu sreću da u to vrijeme kao novinar puno putuje" ocijenila je na promociji prof.dr. Lidija Vukčević Vučurović.

"Susreti" sadrže sedamdeset i osam putopisa, reportaža, anegdota, zapisa i razmišljanja iz bogatog novinarskog i literarnog iskustva Slobodana Vukovića. Njegov izričaj, znak prepoznavanja jest izuzetna moć zapažanja detalja kod svih onih koje je susretao i intervjuirao. Knjiga je bogata pjesničkim izrazima, što je u biti originalni potpis Vukovića koji je svojim specifičnim stilom pisanja uvijek uspješno plivao između novinarstva i poezije ili književnosti. Vuković je u svojoj potrazi za pisanjem obišao zemaljsku kuglu nekoliko puta, posebno crnogorsko iseljeničtvo od Australije do Latinske Amerike. U "Susretima" se jasno prepoznaje Vukovićevo izvanredno poznavanje političkih prilika što mu je omogućilo da individualne sudbine ljudi koje je susretao i intervjuirao uklopi u širi povijesni i društveni kontekst, te da čitatelju ponudi dublje razumijevanje utjecaja zamršenih tokova vremena na krhko ljudsko biće.

"Ovo je izvrsna i zanimljiva knjiga koja ne prati samo

ljudske sudbine, već i povijesne i suvremene društvene tokove. Ona je vješt spoj novinarstva i književnosti, lijepo napisan štivo za raznovrsne ukuse i zbog toga u njoj svakako može pronaći nešto za sebe. A tu je i još jedna tema o kojoj ovaj vrsni novinar i bivši sekretar Matice iseljenika Crne Gore rado piše – crnogorska dijaspora, odnosno njegovi zemljaci raseljeni širom svijeta" kazala je književnica, književna kritičarka, profesorica, prevoditeljica i urednica Željka Lovrenčić, te je posebno istaknula da se i sama bavi istraživanjem pak hrvatskog iseljeničtva, osobito onoga na španjolskom govornom području, pa su joj Vukovićeve susreti s crnogorskom dijasporom posebno zanimljiva i bliska tema.

Slobodan Vuković je ugledni crnogorski i jugoslavenski novinar, rođen u Beranama 1940. Diplomirao je pravo au novinarstvo je ušao veoma rano, još kao student. Počeo je u Indexu, nakon čega je postao glavni i odgovorni urednik tjednika Titogradske tribine, u okviru kojeg je, prvi u Crnoj Gori, pokrenuo informiranje na albanskom jeziku. Bio je direktor Informativno-dokumentacionog centra Titograda, sekretar Matice iseljenika Crne Gore, sekretar Republičke konferencije SSRN Crne Gore, glavni i odgovorni urednik dnevnog lista Pobjeda u dva mandata, uređujući najstariji crnogorski dnevni list u najtežoj deceniji novije crnogorske povijesti, te koji je za Vukovićevo vođenja dostizao prodati tiraž čak do blizu četrdeset tisuća primjeraka. Za vrijeme Državne zajednice Srbija i Crna Gora bio je glavni i odgovorni urednik Novinske agencije Tanjug u Beogradu.

U suradnji s crnogorskim iseljeničtvom iznimno je angažiran već više od trideset godina i za taj rad dobio je niz priznanja. Počasni je član Crnogorskog kulturno-umjetničkog društva »Njogoš« u Sidneyu, zatim Francusko-crnogorskog društva prijateljstva u Nurembergu, te Društva »Lovćen« u Detroitu. Američki biografski institut uvrstio je Slobodana Vukovića u jubilarno izdanje Međunarodnog direktorija istaknutih ličnosti.

Svoje mnogobrojne intervjuje, putopise, feljtone, reportaže, objavljivao u NIN-u, Pobjedi, Politici, Titogradskoj tribini, sarajevskom Svijetu, zagrebačkom Danasu,

beogradskom Danasu, Blicu... U toku svoje bogate novinarske karijere, Slobodan Vuković je razgovarao s velikim brojem istaknutih ličnosti našeg vremena: s Petrom Lubardom, Veljkom Petrovićem, Milom Milunovićem, Esadom Mekulijem, Desankom Maksimović, Brankom Čopićem, Ristom Stijevićem, Gustavom Krkecom, Dušanom Matićem, Milanom Konjovićem, Mijom Vujoševićem, Blažom Jovanovićem, Kurtom Valdhajmom, Peresom de Kueljarom, Svetozarom Vukmanovićem Tempom, Vukom Radovićem, Camilom Sijarićem, Ćarls Bukovskim, Radovanom Zogovićem, Mihailom Lalićem, Acorn Prijjećem, Ćedom Vukovićem, Pavlom Mijovićem, Cvjetkom Ivanovićem, Dušanom Kostićem, Radonjom Vešovićem, Oskarom Davičom, Stojanom Aralicom, Aleksandrom Vućom, Božom Bulatovićem, Jevremom Brkovićem, Dušanom Kosovićem, Matejom Matevskim, Konstantinom Simonovom, Živkom Nikolićem, Milošem Vuškovićem, Vojom Stanićem, Marijom Cmobori, Lukom Tomanovićem, Miloradom Stojovićem, Cvetkom Lainovićem...

Jedan je od rijetkih novinara koji je intervjuirao dva generalna sekretara Ujedinjenih nacija, Kurta Waldheima i Javiera Péreza de Cuéllaru.

Slobodan Vuković je autor knjiga:

Razgovori sa Stivovićem (1984.)

Ljudi i vrijeme (1986.)

Crna Gora na Manhattanu (1988.)

Neki naši dani (1992.)

Djetelina sa četiri lista (1993.)

Daleki bliski svijet (1996.)

Lakše bi se živjelo ako bi se praštalo (2001.)

Proljeće u Bronksu (2003.)

Između dva neba (2009.)

Crna Gora, Tito (2010.)

U podnožju Kordiljera (2012.)

Priče iz Australije (2013.)

Suncokreti na Trafalgaru (2015.)

Podgorički medaljoni (2016.)

Susreti (2023.)

NASTUPI PJEVAČKOG ZBORA "MONTENEGRO" U TRAVNJU

Tekst: Bojan Radulović

Pjevački zbor Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb u travnju je nastupio na dvije značajne regionalne manifestacije. Prvi je nastup bio 21.4.2024. na gornjostubičkoj proslavi "Jurjevo", a drugi 27.4.2024. na Regionalnoj smotri izvornog i koreografirano folkloru u Jastrebarskom.

JURJEVO

Tijekom nekoliko dana vikenda, od 19. do 21.4., u Gornjoj Stubici je bogatim programom gornjostubičkih KUD-ova, udruga i gostiju proslavljen Dan općine Gornja Stubica, "Jurjevo", odnosno Dan Župe svetog Jurja Mučenika te općenito dolazak proljeća u ove krajeve. Nakon svete mise počeo je kulturno-umjetnički program, na pozornici pod poznatom Gupčevom lipom. Prvo su nastupile dječje sekcije KUD-ova: "Lo-

bor", "Staro Brestje" i "Matija Gubec"; zatim polaznici dječjih vrtića "Jurek" iz Gornje i "Bubamara" iz Donje Stubice, i na kraju tamburaški sastav i pjevački duet OŠ "Matija Gubec" iz Gornje Stubice. Bio je to lijep primjer kako ljudi jednoga kraja u Hrvatskoj od malenih nogu njeguju svu raskoš svojeg folkloru, uz pomoć svojih odgajateljica i voditeljica.

Nakon dječjih nastupa krenuli su odrasli, u tom dijelu programa nastupio je i Pjevački zbor Montenegro Zagreb koji je dao svoj doprinos otpjevavši tri tradicionalne crnogorske skladbe: "Još ne sviće rujna zora", "Poljem se vija", i "Veselica".

Osim zagrebačkih Crnogoraca u odraslom dijelu programa nastupili su još HKUD Dika iz Slatine, KUD Bistra iz Bistre, Ženska izvorna skupina KUD-a Matija Gubec, Tamburaški orkestar KUD-a Matija Gubec,

Folklorna sekcija KUD-a Matija Gubec.

Članovi zbora Montenegro su nakon svojeg nastupa ostali u Stubici, u malenom restoranu pod Gupčevom lipom, gdje su s lokalnim ljudima sjedili, popili po piće, jeli, družili se i zajedno pjevali kajkavske i crnogorske pjesme do kasno uvečer.

JASTREBARSKO

U jakoj konkurenciji i s bogatim repertoarom 27.4.2024. održana je Regionalna smotra izvornog i koreografirano folkloru na kojoj je nastupilo sedam KUD-ova, a svoj su narodni izričaj predstavili gosti - Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore, "Montenegro" Zagreb. Zagrebački Crnogorci otpjevali su pjesme: "Još ne sviće rujna zora", "Sejdefu majka buđaše", "Kad prošetam Crnom Gorom", i "Zeleni se Zoro, zelena livada".

Priredba je bila natjecateljskog oblika i o pobjedniku su odlučivale nijanse. Kao najbolji u izvedbama odabranih koreografija i prikaza proglašeni je KUD Lipa Slavetić u kategoriji izvornog folkloru, te KUD Klinča Sela u kategoriji koreografirano folkloru.

Foto: Članovi Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, te službeni fotografi uposljeni od strane organizatora u Gornjoj Stubici i Jastrebarskom.

PROMOCIJA ZBORNIKA "GRANICE NESANICE"

Tekst: Bojan Radulović, Ivo Mijo Andrić; Fotografija: Bojan Radulović, Miroslav Vukmanić

Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb je u svome prostoru 18.4.2024. ugostilo Udrugu hrvatskih aforista i humorista. Povod je bio promocija Zbornika hrvatskih i crnogorskih aforista "Granice nesanic", prvog zajedničkog projekta u kome je na jednom mjestu prezentirano stvaralaštvo 156 autora i autorica aforizama i kratke mudre i duhovite misli iz Crne Gore i Hrvatske.

U Crnogorski dom su došli najpoznatiji pisci aforizama iz regije - skup ljudi razigranih umova koji su kritikama društva, doskočicama i šalama – ukalupljenima u formu aforizma – nasmijali sve nazočne, te ih naveli i na promišljanje naše svakodnevice.

Na događaj je došla i novinarska ekipa OTV-a. Njih je zaintrigirao ovaj skup aforista koji su, slažu se i oni, slabo zastupljeni u medijima, za razliku od prošlih vremena kada je medij broj jedan bio - štampa.

"U prijašnjim vremenima je svaka novina koja je držala do sebe uvijek na zadnjim stranicama objavljivala vi-

ceve, šale, aforizme i karikature. Danas je to praktički pa izumrlo" rekao je u sjetnom raspoloženju nazočnima Ivo Mijo Andrić, aforist, književnik, pjesnik i priređivač zbornika "Granice nesanic".

Nakon uvodnog pozdrava koji je uputio predsjednik Društva Montenegro Zagreb Bojan Radulović, prisutnima se obratio priređivač zbornika Ivo Mijo Andrić koji je prvo govorio o pripremi zbornika i njegovom sadržaju, a onda je riječ preuzeo moderator večeri Miroslav Vukmanić koji je pozvao prisutne aforiste, koji su zastupljeni u zborniku, da pročitaju neke od svojim najuspješnijih aforizama.

Aforizme su čitali: Ivo Mijo Andrić, Ivan Bradvica, Jadranka Getliher, Martin Jakšić, Dražen Jergović, Danica Majnarić, Živko Prodanović i moderator Miroslav Vukmanić. Uz njih, priređivač je po vlastitom izboru pročitao i aforizme Milice Aranitović Papović, Marinka Mijovića, Tomislava Supeka i Milenka Mire Šarca, koji je napisao prigodan pogovor zborniku. U prezentiranju aforističkog stvaralaštva nekoliko poznatih crnogorskih aforista pridružio mu se i Jandre Drmić. On je prisutne podsjetio na rano preminulog aforističara i antologičara Veljka Rajkovića, koji je godinama uspješno uređivao međunarodni aforistički portal i priredio poznatu antologiju "Dah duha" u kojoj su zastupljeni aforisti iz država nastalih na područja bivše Jugoslavije.

Promociju je čitanjem svojih aforizama obogatio i poznati crnogorski književnik i aforističar Dejan Tofčević, dobitnik više nagrada za aforističko i satirično stvaralaštvo. On je, uz aforizme iz zbornika, prisutne razveselio pročitavši više desetaka duhovitih i satiričnih misli iz svoje najnovije knjige "Izabrani aforizmi".

Uspješno aforističko i humorističko druženje u Crnogorskom domu početak je dugotrajnije suradnje između Udruge hrvatskih aforista i humorista i Društva "Montenegro" između ova dva prijateljska društva. Ona će biti nastavljena promocijama knjiga članova udruge i drugim zajedničkim aktivnostima od interesa za sve ljubitelje lijepe i duhovite književne misli i riječi.

ODRŽANA 3. SJEDNICA PREDSJEDNIŠTVA NZCH

Tekst i fotografija: Bojan Radulović

U Crnogorskom domu u Zagrebu 2.3.2024. održana je treća sjednica Predsjedništva NZCH. Zbog bolesti (posljedice uzrokovane moždanim udarom) sjednicu je umjesto predsjednika NZCH mr.sc. Nenada Bogdanovića sazvala i vodila potpredsjednica Predsjedništva NZCH Milica Radojičić – Mikulić.

Na dnevnom su redu najvažnija dva pitanja bila prijava programa pojedinih crnogorskih udruga/članica NZCH za 2024. godinu i programske odrednice istih, te **organizaciona problematika u situaciji dugotrajnog bolovanja predsjednika NZCH Nenada Bogdanovića.**

Glede pitanja oko upravljanja NZCH i općenito problematike uzrokovane situacijom dugotrajnog bolovanja predsjednika povela se duža rasprava ali bez konkretnih zaključaka stoga je je Predsjedništvo NZCH donijelo Odluku da će se o tome pitanju odlučivati na sljedećoj redovnoj Skupštini NZCH, dokad će se vidjeti može li ili ne može trenutni predsjednik NZCH uspješno voditi Nacionalnu zajednicu.

U pogledu prijave programa za 2024. te programskih odrednica istih članice NZCH, odnosno predsjednici crnogorskih udruga iz Umaga, Pule, Splita, Rijeke i Zagreba, prvo su prisutne izvijestili o dosadašnjoj prošlogodišnjoj realizaciji programa (kulturni amaterizam, manifestacije, informiranje, izdavaštvo i ostalo) a onda su iznijeli opise planiranih aktivnosti u 2024. godini:

1) NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE svoje programe ostvaruje u suradnji i zajedničkim aktivnostima sa: Društvom Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" iz Zagreba, Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Rijeka, Zajednicom Crnogoraca Split, Društvom Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" iz Umaga, Zajednicom Crnogoraca Pule, Zajednicom Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Istarske županije iz Pule, Društvom Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Osječko baranjske županije iz Osijeka, KUD "Montenegro-Montenegrina" i prijatelja Crne Gore Beli Manastir i Društvom perojskih Crnogoraca "Peroj 1657" iz Peroja.

Programsku aktivnost za 2024. NZCH planira realizirati u okviru četiri cjeline:

- **INFORMIRANJE:** Crnogorski glasnik - planirano je šest brojeva s brojem stranica između 52 i 64. Tiraž 1000 primjeraka po broju.
- **IZDAVAŠTVO:** tisak knjiga književnika Miraša Martinovića, Dragana Mitova Đurovića i Dragana Radulovića te znanstvenika Vjeka Afrića i Save Bogdanovića
- **KULTURNE MANIFESTACIJE:**
  1. Dani crnogorske kulture: obilježavanje Dana nezavisnosti Crne Gore u svibnju 2024. putem kulturne manifestacije Crnogorska sedmica u Zagrebu, uz cijeli splet programskih aktivnosti – organiziranje književne večeri i druženja s autorima, znanstveno-kulturnog panela na temu Crna Gora – quo vadis, kazališna predstava "Krst i petokraka", koncert klape Alata te kvarteta (klasična glazba) i prigodni pro-gram u Koncertnoj dvorani Lisinski.
  2. Dani crnogorske kulture: izložba Vlatka Vukovića i Paula Flemminga pod nazivom "Dizajn i jazz".
  3. Dani crnogorske kulture: event Crnogorska eno-gastronomija: predstavljanje crnogorske kuhinje i najboljih vina zagrebačkoj publici uz prigodni glazbeni program.

4. Dani crnogorske kulture: kazališna predstava "Mali bračni zločini" u produkciji Gradskog kazališta Podgorica, izvedba Marije Đurić i Pavla Bogojevića.

KULTURNI AMATERIZAM i ostali programi vezani uz KULTURNE MANIFE-STACIJE su u okviru programskih aktivnosti članica NZCH i sastavni dio je njihovog programa za 2024. godinu.

2) DRUŠTVO CRNOGORACA I PRIJATELJA CRNE GORE "MONTENEGRO" ZAGREB izvijestilo je da je započelo s održavanjem proba Pjevačkog zbora Montenegro te da se planiraju sljedeći javni nastupi:

- 27.4.2024. Regionalna smotra folklora u Jastrebarskom; Nastup u Kranju; "Dan nacionalnih manjina Grada Zagreba" (u organizaciji Koordinacije Vijeća nacionalnih manjina Grada Zagreba); Nastup na "Petrovdanskom saboru 2024." (Gorski Kotar, Golumbinjak); "Lučindanski susreti 2024."; "Crnogorsko veče u Splitu"; 29.11.2024. "Crnogorski šednik u Umagu"; Nastup na osmoj po redu manifestaciji BKUD Sevdah "Kulturno stvaralaštvo Bošnjaka Grada Zagreba"; Nastup na šesnaestoj po redu manifestaciji Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju "Nitko da ne dođe no prijatelj drag"

Što se izložbi tiče program se sastoji od izložbi slika, fotografija, predmeta primijenjene umjetnosti amatera i akademskih umjetnika, domaćih hrvatsko-crnogorskih autora i autora iz Crne Gore:

1. Izložba fotografija Lidije Vukčević Vučurović "Putositnice". Riječ je o putopisnim fotografijama kroz hrvatsku i Crnu Goru, te artistskim fotografijama arhitekture i eksterijera u maniri suvremene umjetnosti.
2. U povodu 8. marta (međunarodnog dana žena) izložba slika Nine Basara Vučurović "Jato trenutaka".
3. Također u povodu međunarodnog dana žena u martu se održava izložba ilustracija Olivera i Tijane Todorović "Žene Crne Gore".
4. Izložba fotografija podmorskog fotografa Slobodana Petkovića "Fotografije podmorja Kvarnerskog zaljeva".

• Program "Dokumentarni film u Crnogorskom domu" će u 2024. biti posvećen crnogorskom filmašu Branslavu Bastaću pa će Društvo Montenegro kroz cijelu godinu imati ciklus filmova posvećen ovome autoru. Na svakoj projekciji prikazivat će se po nekoliko filmova jer se trajanje Bastaćevih dokumentarnih

filmova uglavnom kreće od sedam do dvadesetak minuta.

• I u 2024. godini Društvo Montenegro nastavlja "Lučindanske susrete", svoju najvažniju i centralnu manifestaciju Društva "Montenegro" s osnovnim konceptom predstavljanja Grada-Gosta iz Crne Gore. Ove godine to će biti gradovi Plav i Gusinje, koji će se predstaviti svojim folklornim sadržajem i filmom o turističkoj privlačnosti tog dijela Crne Gore.

• "Crnogorsko veče u Zagrebu" održat će se netradicionalno tek koncem godine jer gostujuća kazališna trupa dolazi s predstavom "De si za Novu?" koju će Društvo Montenegro prigodno pozicionirati u prosincu.

• Programom "Književne večeri u Crnogorskom domu" predviđa se predstavljanje knjiga bitnih pisaca i publicista iz Crne Gore i/ili pisaca i publicista pripadnika crnogorske nacionalne manjine s područja Grada Zagreba i Republike Hrvatske:

1. Predstavljanje knjige Lidije Vukčević Vučurović "Aporije politike".
2. Povodom 8. marta (Dan žena) predstavljanje knjige Božidara Šekularca "Crnogorske vladarke, plemkinje i princeze".
3. Predstavljanje knjige "Susreti" Slobodana Vukovića.

3) NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA RIJEKA organizira "Petrovdanski sabor 2024." u sklopu kojega se održavaju događanja kroz cijeli tjedan nazvani "Tjednom crnogorske kulture", a koje uključuje natjecanje u šahu, Okrugli stol s aktualnom tematikom te posjet Maloj Učki iznad Rijeke na obilježavanje pogibije partizana Svetozara Vučinića uz prisustvo UAB-a Opatije i Liburnije, predstavnika Peroja, članova NZCG Rijeke te mještana Male Učke i gostiju iz Crne Gore. Centralna manifestacija održat će se u park šumi "Golumbinjak" kraj Lokava i uključuje gostovanje folklornih skupina iz zajednica Crnogoraca iz cijele Hrvatske, gostiju iz Crne Gore i pjevačke skupine "Montenegri" iz Rijeke. Manifestacija uključuje oko 200 gostiju za koje se organizira besplatan prijevoz do Lokava kao i ručak.

Što se likovnih izložbi tiče planiraju se:

- Izložba slika Udruge mađara "Čarolija sunčevih zraka"
- Izložba grafika Dimitrija Popovića
- Izložba fotografija i slika Luke i Nikole Bešlića

- Izložba slika Udruge Skani 50+
- Izložba radova Udruge "Vali" Kostrena
- Izložba fotografija Anite Hromin
- Izložba fotografija "Po cijelom svijetu" Višnje Bolf

4) PROGRAM DRUŠTVA CRNOGORACA I PRIJATELJA CRNE GORE "BUJŠTINA" Umag u 2024. godini sastojat će se od:

a) Promocija knjige proze i poezije dugogodišnje članice Društva Milunke Medojević "Zavjet ljubavi".

b) U povodu 25. 11. 2024. (Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama) predstaviti će crnogorsku književnicu s literarnim ostvarenjem na tu temu.

c) I. susret Crnogoraca Istre i Primorja 21. 05. 2024. sportsko-kulturnog sadržaja s ciljem okupljanja pripadnika manjinske zajednice crnogorskog porijekla istre i primorja.

d) Crnogorsko veče 13. 07. 2024. (datum može varirati ovisno o dostupnosti lokacije u dogovoru s Gradom Umagom). Mjesto održavanja glavni gradski trg - Trg Slobode u Umagu, Trg 1. Maja, Multimedijalni Centar POU Umag i gradske ulice centra grada.

e) Crnogorsko veče Umažani će održati uoči 13. jula, dana ustanka u Crnoj Gori, usred turističke sezone s ciljem obogaćivanja kulturne ponude grada predstavljanjem crnogorske kulturne baštine. Ove godine Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag planira program s gostima: Pjevački zbor Montenegro Zagreb i Mješoviti pjevački zbor društva Crnogoraca iz Rijeke. U programu će također nastupati: mladi muzičari crnogorskog porijekla, folklor DPC "Peroj 1657" iz Peroja i dramsko glazbena sekcija DC i PCG Bujština Umag.

f) Crnogorski šednik u Kino dvorani zajednice Talijana Umag, 29. 11. 2024. na kojemu će program sadržavati dramsko literarno glazbene programe članova plesne i dramske sekcije Zajednice Talijana "Fulvio Tomizza" Umag, zbora Društva Crnogoraca "Montenegro" iz Zagreba, Društva Crnogoraca iz Rijeke, kao i članovi društva i Društvo DPC "Peroj 1657".

g) Članovi dramske sekcije društva sudjelovat će na tradicionalnoj manifestaciji "Manjine Gradu" u povodu dana Grada Umaga, na tradicijskoj manifestaciji Crnogorsko veče, na manifestaciji Petrovdan, Crnogorskom Šedniku. Planiraju se nastupi i suradnja u programima drugih udruga i zajednica Umaga, Bujštine, Istre, Pule i Peroja po pozivu.

5) ZAJEDNICA CRNOGORACA SPLIT je na natječaju Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske prijavila sljedeće programe:

U okviru programa **amaterizma** su tražili sredstva za funkcioniranje zbora "Crnogorske zore", za plaćanje voditelja, za opremu za zbor i za dva gostovanja van Splita.

U okviru programa **manifestacija** su tražili sredstva za tri manifestacije:

- **"Crnogorsko veče"** - manifestaciju koja se tradicionalno održava u Splitu i koja se od 2023. godine realizira u ugostiteljskom objektu kako bi se, uz kulturni program, članovi i ostali posjetioци i gosti više povezali i zajednički družili te osjetili istinsko i autentično zajedništvo crnogorske nacionalne manjine. Program je zamišljen kao nastup zborova "Crnogorske zore" iz Splita i "Montenegro" iz Zagreba te nastup jednog kulturno-umjetničkog društva iz Crne Gore sa folklorom, kao i nastup poznatog pjevača/pjevačice iz Crne Gore.
- Kazališna predstava iz Crne Gore **"De si za novu"**, po motivima romantične komedije "A Christmas Tree" autora Norma Fostera.
- Kazališna predstava **"Krst sa petokrakom"**, koju je po tekstu Velizara Radonjića režirao Zoran Rakočević a izvodi crnogorski Teatar "Korifej".

Zajednica Crnogoraca Split ima još programa u planu, ali na Sjednici nisu iznošeni jer natječaji na koje su ih prijavili nisu još gotovi (natječaj Grada Splita, Splitsko-dalmatinske županije i crnogorske Uprave za saradnju sa dijasporom i iseljenicima) i rezultati se tek očekuju.

6) Plan aktivnosti KUD-a MONTENEGRO-MONTENEGRINA I PRIJATELJA CRNE GORE BELI MANASTIR za 2024. godinu:

- Planira se sudjelovanje na Sajmu udruga u Belom Manastiru kao i promociju zbirke pjesama "Sve je haiku" koja je prošle godine objavljena u Podgorici na kojoj bi sudjelovali i članovi drugih udruga koji pišu haiku, kao i učenici Muzičke škole i Belog Manastira.
- Odlazak na Sajam knjiga u Podgoricu u maju gdje će biti predstavljene knjige "Bukvar za crnogorske škole" Steve Čaturila fototipsko izdanje i knjiga "Bukvari" Steve Čaturila s osvrtom na njegov život i rad.
- Odlazak na Cetinje u posjetu Nacionalnoj biblioteci Đurđe Crnojević kao dio nastavka saradnje KUD-a sa tom ustanovom.
- Gostovanje Crnogorskog kulturno-prosvjetnog društva "Princeza Ksenija" iz Lovćenca.
- Obilježavanje Dana državnosti Crne Gore prigodnim programom.
- Organiziranje predavanja u sklopu Dana crnogorske kulture u oktobru, kada će biti, između ostalog, predstavljena knjiga "Poslanice" Petra I. Petrovića Njegoša koja uskoro treba da izađe iz štampe u izdanju Obodskog slova.

7) ZAJEDNICA CRNOGORACA I PRIJATELJA CRNE GORE GRADA PULA-POLA izdvojila je svoje programe koje su već do održavanja ove sjednice realizirali i sve koje kane realizirati do kraja 2024. godine.

- 07.1.2024 / Večer prisjećanja na Mojkačku bitku. U Dom Crnogoraca pozvali su članove Zajednice, napose mlađe članove, kako bi im kroz prikaz povijesnih događanja, približili i pojasnili okolnosti i činjenice o velikoj i slavnoj bitci sa početka prošlog stoljeća. Prikazan je i objašnjen tok bitke i naknadna događanja koja su se odvijala nakon bitke.
- 08.1.2024 / Obilježavanje godišnjice rođenja i sjećanja na crnogorsku princezu Jelenu Petrović-Njegoš, kasnije kraljicu Italije Eleni Savojsku, suprugu Kralja Italije Viktora Emanuela III.
- 15.1.2024 / Večer aforizama gospodina Marinka Mijovića povodom izdavanja njegove nove zbirke aforizama.
- 27.1.2024. / Večer posvećena sjećanju na Holokoust organizirana je u prigodi obilježavanja svjetskog

Dana sjećanja na Holokoust.

22.2.2024. / Večer prosvijećena sjećanju na Danila Kiša u povodu godišnjice rođenja pisca privukla je dosta zainteresiranih članova koji su pozorno pratili prikaz djetinjstva, mladosti i karijere romanopisca, esejiste, pripovjedača i prevoditelja, njegovih životnih priča i stradanja, o njegovim godinama i životnom putu u Drugom Svjetskom ratu te o poslijeratnom životu u Crnoj Gori, Beogradu i Parizu, o njegovim djelima i nagradama.

14.2.2024. / Valentinovo. Proslava i zabava povodom Dana zaljubljenih izazvala je veliki interes članica i članova unatoč poodmakloj prosječnoj dobi dokazujući da za ljubav nema granica i starosnog limita. U Domu Crnogoraca upriličena je večer za zaljubljene uz predstavljanje nekoliko umjetničkih slika te čitanje ljubavnih pjesama naših članica. Lokalne slikarice i poetese pridružile su se svojim radovima učinivši večer pravim praznikom.

08.3.2024. / Međunarodni dan žena ove godine Puležani su posvetili posljednjoj crnogorskoj virdini - Stani Cerović, njenom teškom i mučnom životnom putu.

• Proslava Vaskrsa.

• Obilježavanje dana neovisnosti Crne Gore.

• Književne večeri s gostujućim crnogorskim književnicima.

• Izložba orhideja iz vlastitih uzgoja članica i članova.

• Izložba mape grafika Dimitrija Popovića u nekoj od gradskih galerija.

• Proslava Petrovdana. Tradicionalni izlet u park – šumu Golubinjak.

• Kulturno umjetnički program u sklopu Proslave Dana ustanka Crne Gore.

• Weekend u Umagu – druženje sa članicama i članovima uz sportske susrete.

• Studijski izlet od pet do sedam dana. Putovanje u Crnu Goru autobusom.

• izvedba prikaza iz života kraljice Elene Savojske.

• Dani Njegoša.

• Izložba likovnih radova članice Zajednice Ljiljane Lazičić-Putnik u Umagu.

• Kulturno-umjetnički program za Božićno - Novogodišnje druženje u Domu Zajednice Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Pula

SKUPŠTINA NZCH IZABRALA NOVOG PREDsjedNIKA

Tekst i fotografija: Bojan Radulović

Na redovno održanoj Skupštini NZCH u Zagrebu 20.4.2024., u Crnogorskom domu su se sastali delegati i predsjednici udruga članica NZCH i odlučivali o bitnim pitanjima NZCH. Najbitnija odluka ticala se pitanja daljnjeg upravljanja NZCH. Situacija je to koja se morala razriješiti s obzirom da je trajala još od početka siječnja 2024., kada je predsjednik NZCH mr.sc. Nenad Bogdanović doživio moždani udar.

Nakon rasprave vođene prema 6. točki dnevnog reda (*Pitanje upravljanja NZCH*) delegati Skupštine su sukladno čl. 26. i 29. Statuta NZCH s trinaest (13) glasova "za" i pet (5) "suzdržanih" donijeli **ODLUKU** o razrješenju dosadašnjeg predsjednika NZCH **mr.sc. NENADA BOGDANOVIĆA**, koji zbog zdravstvenih razloga (posljedica moždanog udara) nije u mogućnosti upravljati NZCH.

Nakon ove ODLUKE, delegati su donijeli **ODLUKU** da za novog predsjednika NZCH biraju **izv.prof.dr.sc. PETRA POPOVIĆA**, profesora na Politološkom fakultetu u Zagrebu, dugogodišnjeg člana Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb te člana Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba.

Verifikacijska komisija SKUPŠTINE je prema 1. točki dnevnog reda, ustvrdila **dovoljan broj delegata za kvorum** (članak 22. Statuta NZCH), te da Skupština može pravovaljano odlučivati.

Petar Popović je doktor znanosti i izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu od 2016. Predaje predmete iz međunarodnih političkih odnosa, teorija međunarodnih odnosa i modernu političku povijest. Autor je brojnih znanstvenih i stručnih članaka u domaćim i stranim publikacijama iz područja međunarodne politike te dviju monografija: Prijepori u teorijama međunarodnih odnosa (Politička kultura, Zagreb, 2012) i Kriza međunarodnog poretka 21. stoljeća (NZCH/Disput, Zagreb, 2014). Bio je izlagač na brojnim domaćim i međunarodnim konferencijama u zemlji i inozemstvu. Organizator je i aktivni učesnik brojnih tribina i okruglih stolova. Član je uredništva biblioteke i časopisa Politička misao u kojemu je bio urednik rubrike prikaza i recenzija (2012-2020). Suraduje s Fakultetom svjetske ekonomije i međunarodnih odnosa Visoke ekonomske škole u Moskvi. Član je Chatham House, Kraljevskog instituta za međunarodne odnose u Londonu. Od 2016. do 2020. bio je predsjednik Hrvatskog društva za Ujedinjene narode.

ZAVJET LJUBAVI - NOVA KNJIGA MILUNKE MEDOJEVIĆ

Tekst: Ružica Mitrović Maurović

U organizaciji Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag, u dvorani gradske knjižnice Grada Umaga. 21. 3. 2024. godine predstavljena je knjiga poezije Milunke Medojević "Zavjet ljubavi".

Ugodnu literarnu večer s autoricom pred punom dvoranom gradske knjižnice moderirala je Ružica Mitrović Maurović a stihove iz zbirke su čitali urednica, profesorica Tatjana Vujić i članovi Društva: Marko Medojević, Sanja Medojević, Iliana Trento, Neda Blašković, Petar Milunić i Ružica Mitrović Maurović.

U prostoru gradske knjižnice, gotovo na isti dan u mesecu martu 2022. godine, dakle samo dvije godine ranije, predstavljena je Milunkina druga po redu knjiga pjesama, pod nazivom "Ogledalo duše".

Ove dvije knjige dio su svojevrsne epske poetske trilogije koju zaokružuje treća, ali prva po redu knjiga pjesama "Srce na dlanu", koja je izašla sad već daleke 2017. godine.

Naša osebujna, kako ju je u svojoj recenziji profesor doktor Radenko Ščekić nazvao narativna i emotivna poetesa, rođena je u Bijelom Polju. Po završetku srednje škole, nakon što se zaposlila u Vunarskom kombinatu, udaje se i sa porodicom ubrzo seli u Istru. Preselila se u Buje, a potom doselila u Umag, u kojem i danas živi okružena ljubavlju svoje troje djece i petero unučadi. Milunka svoju, još uvijek nepresušnu ljubav prema rodnoj grudi izražava kroz poetsko stvaralaštvo, ali i konkretnim aktivnostima u lokalnoj zajednici. Jedna je od najzaslužnijih u pokretanju inicijative za osnivanje Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština"

Umag, u čijem radu aktivno učestvuje već sedamnaest godina od samog osnivanja do današnjih dana.

Njen aktivistički rad prepoznat je na razini Istarske županije, Primorsko-goranske županije kao i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Dva mandata je bila član vijeća nacionalne manjine Crnogoraca Istarske županije, gdje je i sada aktivna.

Rijetke su manifestacije vezane uz Crnogorska okupljanja i proslave, ili multietničke susrete u gradu Umagu i na nivou Istarske županije, u kojima nije govorila svoju poeziju.

Milunka već kao učenica osnovne škole pokazuje osobitu nadarenost za literarno stvaralaštvo, posebice u pisanju poezije kojoj se uz male prekide uvijek i ponovo vraća, kako su to razne životne okolnosti dopuštale.

Nekoliko godina unazad njezina se poetska duša otvorila i od tada njeni stihovi teku kao brza rijeka. Omiljene teme Milunkinih pjesama su ovo što je njoj u životu najvažnije: domoljublje, zavičaj, ljubav prema porodici, događaji u staroj i novoj domovini, osjećaji tuge i radosti, te kontakt i opisi prirode.

I najnovija knjiga poezije "Zavjet ljubavi" u sličnom je duhu, posvećena 50-oj godišnjici braka, ljubavi prema supruhu i porodici.

Pjesme raspoređene u pet tematskih cjelina "opisuju događaje i sudbine ljudi, tugu za izgubljenim članom porodice, ljubav za svojom domovinom i rodnim krajem. Ljubav prema osobama i unucima. Opis raznih mjesta i događaja. Elegično podsjećanje na djetinstvo, roditeljski dom i bezbrižno odrastanje u majkinom okrilju – predstavljaju neka od ključnih motiva ove nadarene poetese. Takođe, brojne pjesme svojim motivima ukazuju na žal za zavičajem, rodbinom, rodnom grudom. Žal sa nekadašnjim idiličnim vremenima, ispunjenim slogom i zajedništvom, uprkos hroničnoj nemaštini. Rodoljubiva tematika je takođe prisutna u autorkinom

poetskom iskazu. Poseban tematski okvir usmjeren je prema Crnoj Gori, njenoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Topao i nježan odnos prema porodici, užoj i široj, prijateljima i poznanicima - uočava se u ciljano poklonjenim i motivisanim pjesmama" kaže u svojoj recenziji knjige profesor Ščekić.

Profesorica Tatjana Vujić u svojoj je recenziji knjige ocijenila da : većinu "priča" možemo svrstati u epske pjesme (grč. epos - pjesnička pripovijest), jer, pisane su uz obilje rime i daju detaljnu sliku života njoj bliskih ljudi, ili onih koje ona naprosto osjeća kao sebi bliskima. Sve njene pjesme ispevane su u stilu narodnog pjesništva; ponekad nam se čini da možemo čuti zvuk gusala i glas guslara koji ih pjeva i tada možemo shvatiti smisao Milunkine rime, na trenutke pretjerane ili čak semantički dvojbene. Isto se odnosi i na jezik, koji nije uvijek književni standard, ali je njen i autentičan. Sa Lovćena kliče or'o / dobro jutro Crna Goro! / Vjekovima poštovana / u pjesmama opjevana. Ipak, ako bismo tražili jednu riječ u kojoj je sažeta suština Milunkinih stihova, to bi bila – ljubav. Kličimo glasno, nek' ljubav cvjeta! / Ljubav je dragulj cijeloga svijeta! / Ljubav je snažna, poput vatre, / najveću mržnju može da satire! "Zavjet ljubavi", zbirka pjesama Milunke Medojević, po riječima autorice, nastala je u povodu pet desetljeća zajedničkog života s voljenim suprugom i poklon je njemu, ali i njezinoj prekrasnoj velikoj obitelji, prijateljima, potomcima onih o kojima pjeva a koji su

je zauvijek napustili i, naravno, svom zavičaju, Crnoj Gori i gradu Umagu. Zato je hvale vrijedna spremnost zajednice, Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Bujština, kao i Grada Umaga, da podrži objavljivanje ove, treće po redu, knjige pjesama Milunke Medojević i njome zaokruži opus njezinog stvaralaštva."

PREDSTAVLJANJE KNJIGE "DIPLOMACIJA ZA NEOVISNOST"

Tekst: Milica Radojičić-Mikulić

U prepunoj sali Gradske knjižnice Marko Marulić u organizaciji Zajednice Crnogoraca Split predstavljena je knjiga "Diplomacija za neovisnost" dr.sc. Ane Radović Kapor. Uz autorku, knjigu su predstavili dugogodišnji diplomat Frane Krnić i akademik Davorin Rudolf dok je događaj moderirao Damir Šarac.

Milica Radojičić Mikulić, predsjednica ZCS se na početku obratila publici i predstavila autorku. Doktorica Kapor je radila u crnogorskoj diplomatiji, saradnica je Sveučilišta Libertas i Bernays, predavačica na nekoliko inostranih univerziteta, te živi i radi u Splitu dok je knjiga proširenje njene doktorske disertacije.

Knjiga je posvećena sada pokojnom recenzentu Inoslavu Beškeru. Poznatog i vrsnog novinara iz Rima je citirao moderator istaknuvši kako je knjiga pionirsko istraživanje crnogorske diplomatije i stvaranja crnogorske države:

- "Do sada nije napisano djelo o crnogorskoj diplomatiji nakon odvajanja od srpske te procesu stvaranja crnogorske države. Autorica označava upravo to dvoje i opisuje ih kroz dvije aspiracije: težnju za hegemonijom

i autonomijom" – ponovio je Šarac riječi preminulog novinara.

Akademik Rudolf, iznio je, kratki historijski pregled od smrti Tita, ratnih 90-ih, zajedničke države Srbije i Crne Gore do proglašenja samostalnosti. Rekao je da se knjiga bavi primjenom Konvencije o diplomatskim odnosima u Crnoj Gori koja uključuje sve države svijeta i na kojoj se radilo 10 godina.

Veleposlanik Krnić se fokusirao na put ka samostalnosti države u 21. vijeku. Istakao je da su autoričini razgovori s crnogorskim diplomatama posebno vrijedni dijelovi knjige.

Posljednju je riječ imala autorka koja je i ovu večer posvetila Inoslavu Beškeru naglasivši kako se bliži godišnjica njegove zadnjeg posjete Splitu.

U knjizi se analizira protodiplomatija: djelovanje crnogorskih diplomata u mreži srpsko-crnogorske diplomatije. Crnogorska protodiplomatija je uspjela u svom naumu. Na putu ka samostalnosti važnu su ulogu imali i Slovenija preko svojih diplomata kao i Hrvatska gdje su Čilipi bili poveznica Crne Gore s ostatkom svijeta - zaključila je autorka.

DAN ZAJEDNICE CRNOGORACA SPLIT

Tekst: Milica Radojičić-Mikulić

12.04.2014. godine u prostoru Zajednice Crnogoraca Split, organizovana je proslava povodom 23. godine postojanja.

Dan ZCS je okupio članove i prijatelje. Na početku je prisutne pozdravila i zahvalila se na prisustvu, predsjednica ZCS Milica Radojičić- Mikulić i najavila prigodan kulturni program.

Nastupio je zbor ZCS "Crnogorske zore" koji je izveo pjesme iz Crne Gore. Nakon nastupa zbora, Slobodan Mračević, dugogodišnji i jedan od najaktivnijih članova ZCS je ispričao neke od zanimljivih činjenica o Crnoj Gori, a zatim izveo recitaciju "San Vuka Mandušića" uz gusle iz Njegoševog "Gorskog vijenca".

Nakon programa, nastavljena je proslava uz domjenak, pjesmu i zabavu.

DANI DRAGANA RADULOVIĆA U SPLITU

Tekst: Ana Radović Kapor

U suradnji Vijeća crnogorske nacionalne manjine u Gradu Splitu i Sekretarijata za kulturu Glavnog grada Podgorica, u Splitu je 27.travnja održana manifestacija 'Dani Dragana Radulovića'.

Predsjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine u Gradu Splitu, dr.sc. Ana Radović Kapor, u uvodnom izlaganju je napomenula da ovo nije prvi put da se o Raduloviću govori u Splitu budući da je on, skupa s Jakšom Fiamengom, bio dio karavane pjesnika koja je od 1982. pa sve do početka 90-ih godina obilazila Dalmaciju. Istaknula je kako važnost stvaralaštva Dragana Radulovića nadilazi granice Crne Gore, te da ova manifestacija, koja se već četvrtu godinu zaredom održava u Crnoj Gori, predstavlja jedinstvenu priliku da se od ove godine manifestacija posvećena glasovitom dječjem piscu 'prelije' i na Split.

Radović Kapor je podsjetila da je ove godine druga poveznica sa Splitom i regionalna nagrada 'Dragan Radulović' koja je, kao javno priznanje za knjigu objavljenu u prošloj godini, ove godine pripala Ozani Ramljak, spisateljici iz Splita, za djelo 'Kako je Bluno tražio ljubav'. Govoreći o knjizi 'Iščašene bajke' koju su objavili Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Fondacija Dragan Radulović i Sekretarijat za kulturu Glavnog grada Podgorica Nađa Durković, urednica ovog izdanja iz Zavoda, govorila je o procesu rada na knjizi zadovoljna što je knjiga u sadržajnom, ali i dizajnersko-grafičkom oblikovanju rađena prema najvišim standardima. Posebno je istaknula izuzetne ilustracije

Siniše Radulovića.

Doc.dr. Svetlana Kalezić Radonjić, koja je napravila adaptaciju za tiskano izdanje, rekla je da je u pitanju modernizirana verzija bajki koje svi dobro poznaju. One se ne dešavaju u neko davno vrijeme, nego u moderno doba, u dvadesetom stoljeću, i ambijent je potpuno gradski, sa svim obilježjima suvremenosti 80-ih godina. Zato je ovo divna prilika da, čitajući 'Iščašene bajke', djeca porazgovaraju sa svojim roditeljima o tome kakvo je bilo njihovo djetinjstvo, kazala je ona.

Redatelj Ognjen Radulović, autor dokumentarnog filma koji je ovom prilikom prikazan, inače i autorov sin, rekao je da su uspješne dokumentarne emisije njegovog oca nastale s malim-velikim junacima u teškim životnim okolnostima nekoliko puta nagrađivane na jugoslavenskim i međunarodnim festivalima. Te emisije su bile način da crnogorska televizija jeftinim a kvalitetnim programom, parira velikim studijima poput Zagreba, Sarajeva i Beograda. Upravo zbog toga je Radulović izmaštao I ščašene bajke u kojima je uloge tumačila plejada entuzijastičnih glumaca podgoričkog Gradskog pozorišta.

Predstavljanje Dragana Radulovića splitskoj publici uvršteno je u službeni program manifestacije, te će se ona od sada, osim u Podgorici, svake godine održavati i u Splitu u organizaciji Vijeća crnogorske nacionalne manjine u Gradu Splitu i Sekretarijata za kulturu Glavnog grada Podgorica.

VASKRS U CRNOGORSKOM DOMU U RIJECI

Tekst: Nikola Lučić; Fotografija: Luka Bešlić

Objedinjujući katolički i pravoslavni Uskrs u jedinstvenu proslavu, 24.04.2024. godine u dvorani NZC Rijeka, pripadnici Zajednice upriličili su svečani susret Crnogoraca i prijatelja Crne Gore.

Susret je programski izveden otvaranjem izložbe grafika posvećenih Svetom Petru Cetinjskom. Mapu grafika je izradio akademski slikar Dimitrije

Popović, član Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" iz Zagreba.

Prije otvaranja izložbe, zbor NZC Rijeka izveo je splet crnogorskih pjesama iz svog repertoara, a pod ravnanjem maestre Ljubov Judčenko Košmerl.

Nakon kulturnog dijela programa nastali su sudari uskrsnjih pisanica (šarenih jaja). Druženje je trajalo do kasnih večernjih sati uz zakusku i ugodnu atmosferu.

NASTAVLJEN BASTAČEV CIKLUS DOKUMENTARNIH FILMOVA

Tekst i fotografija: Bojan Radulović

Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb je 25.4.2024. nastavilo s prikazivanjem kratkometražnih dokumentarnih filmova Branislava Bastaća, u sklopu programa "Dokumentarni film u Crnogorskom domu". U drugome po redu iz Bastaćevog ciklusa, prikazani su filmovi "Dodite u Crnu Goru", "Dom pokraj mora", "Ponedjeljkom dolazi Ivan", i "U službi čovjeka".

Osim financijske pomoći Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, za ostvarivanje ovog programa bitna je i dugogodišnja dobra suradnja između Društva "Montenegro" i Crnogorske kinoteke koja je Društvu putem interneta transferirala filmove. Program "Dokumentarni film u Crnogorskom domu" svome članstvu, ali i ostalima koji osjećaju interes za dokumentaristiku, već dugi niz godina nudi dokumentarne filmove geografskih, kulturnih i povijesnih tema iz Crne Gore.

Branislav Bastać bio je prvi profesionalni filmski i televizijski redatelj u Crnoj Gori, koji je dao nemjerljiv doprinos crnogorskoj kinematografiji. Rođen je prije gotovo stotinu godina na Cetinju a umro u Beogradu 2007. godine. Imao je turbulentnu mladost, naime osim što je bio učesnik Narodnooslobodilačke borbe, 1944. godine je nekoliko mjeseci prvo bio zatočen u talijanskom logoru, a po povratku u Crnu Goru 1949. godine, gdje se zaposlio u "Lovćen filmu" kao samostalni redatelj za reportaže, uhapšen je po drugi put i prebačen u zatvor na Goli otok. Nakon tri godine golotočkog zatočeništva ponovo počinje da snima i piše dokumentarne filmove a svoj prvi igrani film "Sramno ljeto" snimio je 1969. godine. Dvije godine poslije završio Filološki fakultet u Beogradu. Njegov film "Dječak je išao za suncem" je učestvovao na festivalu u Berlinu 1982. godine, igrani TV film "Bijela ruža" na festivalu u Monte Carlu 1975., dok je kratki igrani film "Dva kapetana" uvršten u Antologiju svjetskog kratkog filma, izdanje Američke filmske akademije u Los Angelesu. Osvajao je brojne domaće i internacionalne nagrade:

- Nagradu "Jean Vigo" (zajedno sa Louise Gro-

sspierre-om) osvojio je 1959. godine za "Crne marame"

- godine dobio je Trinaestojulsku nagradu za film "Selo Tijanje"
- godine osvojio je specijalnu nagradu Vankuver za "Mali voz"
- godine osvojio je nagradu za režiju u Oberhauzenu, za "Žedne česme"
- godine u Pragu je osvojio nagradu za režiju za "Putevima Jugoslavije"

Njegovi filmovi u Crnogorskom domu nisu novost, prikazivani su i ranije, no nikada nije urađen cjelogodišnji ciklus njegovih filmova. S obzirom na specifičnost programa koja se očituje već u samome nazivu istog, fokus ciklusa je na njegovim dokumentarnim filmovima, a ne na njegovim poznatim TV serijama "Šalajko" i "Pješak u automobilu", ili pak na igranim filmovima od kojih su najpoznatiji "Sramno ljeto" i "Dječak je išao za suncem".

PREDSTAVLJENA MONOGRAFIJA JOSIPA SLADE ŠILOVIĆA

Tekst: HAZU

Hrvatski muzej arhitekture HAZU organizirao je predstavljanje monografije *Arhitekt Josip Slade Šilović: Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877-1900.*, autora Slobodana Mitrovića, održano u utorak 26. ožujka 2024. u Knjižnici HAZU. Izdavači monografije su Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore i Skaner studio.

Josip Slade Šilović (1828.-1911.) bio je jedan od stranih stručnjaka koji su bili ključni u razvoju Crne Gore, tada plemenske i ratom iscrpljene zemlje nakon priznavanja njezine nezavisnosti 1878. i prestanka ratnih sukoba kada se pokreću sva područja života "male Knjaževine u brdima". Ostavio je veliki trag u izgradnji prometnica, infrastrukturnih kopnenih i morskih utvrda, arhitektonskih zdanja, palača, crkava, kazališta i urbanog planiranja.

Unatoč velikom značaju Josip Slade Šilović nije bio predmet stručno-znanstvenog izučavanja, ni u Crnoj Gori ni u Hrvatskoj, pa je ovo prvi, na višegodišnjem istraživanju utemeljen, iscrpni uvid u njegov život, od studentskih dana do zrelih godina. Osim toga u trinaest poglavlja knjige opisuje se postojeće stanje ruralne Crne Gore, a u deset poglavlja graditeljska djelatnost, odnosno ono što je projektirao ili realizirao za samo deset godina svojeg boravka u Crnoj Gori.

Predsjednik HAZU akademik Velimir Neidhardt rekao je kako je kroz ovu monografiju prezentiran dio opusa Josipa Slade Šilovića iz Trogira, školovanog u Padovi, odnosno djela realizirana na području Kneževine Crne Gore.

Akademik Andrija Mutnjaković ocijenio je kako je velik doprinos crnogorskoj arhitekturi da se takva monografija pojavila i da će ubuduće biti inspirativna. "Ona ima i drugu poruku, za mene je to knjiga o zaboravljenim vezama koje su tada postojale između Trogira i crnogorskih gradova Crne Gore", dodao je.

Radovan Slade Šilović podsjetio je na živopisan životni put svog prastrica, svestrane, visoko učene i društveno

angažirane ličnosti, ustvrdivši kako je njegovo rodoljublje bilo neupitno i otvoreno se manifestiralo putem narodnjaštva. U politiku se uključivao, ali sa znanjem i vizijom, u trenutku kada je osjetio da može pomoći svom narodu, a ostvario je mnogo povezavši struku i težnju da doprinese svom zavičaju, rekao je Slade Šilović. Najavio je da je u pripremi monografija o djelima Josipa Slade Šilovića u Dalmaciji.

Autor knjige Slobodan Mitrović je pojasnio da je Crna Gora u trenutku priznavanja njene nezavisnosti 1878. bila čista netaknuta priroda, bez kilometra ceste i bez naselja, osim Cetinja koje je imalo neku urbanu formu, dok će do 1914. uz brojne nove gradove Crna Gora imati 640 kilometara cesta. "Bio je problem mentalne transformacije: vjekovima se borilo za slobodu, a sad se trebalo transformirati i izgraditi državu. U Crnu Goru stoga dolaze brojni stručnjaci, najviše iz Italije, Hrvatske i Češke", kazao je Mitrović, istaknuvši da su Hrvati Slade Šilović i Baltazar Bogišić, autor crnogorskog zakonodavstva, doslovno ugrađeni u fundamente države Crne Gore. "Slade Šilović je bio glavni državni arhitekt, radio je svoje projekte i odobravao tuđe, pa je uz vlastiti urbanistički plan Nikšića, planirao i Podgoricu s ruskim arhitektom Varmanom", rekao je Mitrović. Spomenuo je da ime Josipa Slade Šilovića nose ulice u Podgorici, Nikšiću i Baru te da je poznat u narodu, ali da je u stručnim krugovima dugo bio zanemaran jer se prešućivalo i crnogorskog kneza i kasnijeg kralja Nikolu koji je bio naručilac Šilovićevih djela.

BOGDAN BOGDANOVIĆ

ISTORIJA GRADITELJSTVA NA TLU CRNE GORE XXV.

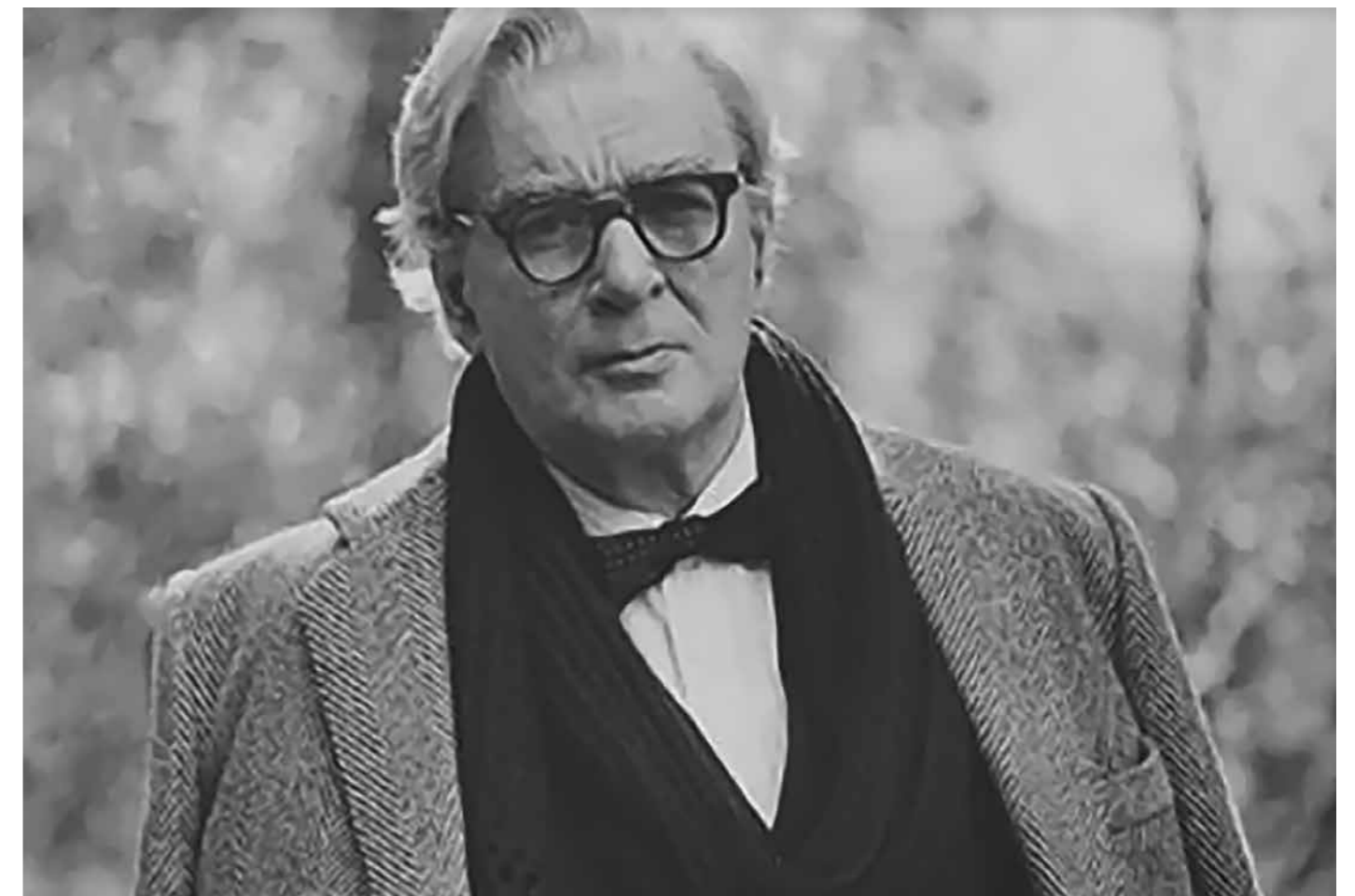
Tekst: Slobodan Bobo Mitrović

Bogdan Bogdanović (1922–2010) je govorio: "Memorijal je vrhovno saopštenje". On kreativnu tezu memorijala postavlja u dva segmenta. Saopštava informaciju o smrti, žrtvovanju, ideji stradanja, osjećanjima i kompleksnim duhovnim stanjima, junaka, žrtve, a drugi segment je kako tu tezu, to stanje napraviti vidnim, prikazati ga? Samo putem znakova i simbola koji imaju svoju logiku i jezik.

Smrt je apsolutni životni slijed, tj. i život i smrt su dio ciklusa materije. Tu svjesnu činjenicu treba ugraditi u prostor, u pejzaž, gdje vas uvijek čekaju praelementi: zemlja, vazduh, voda, vatra. U tom susretu nastaje stvaralačka, umjetnička transpozicija u kojoj ne smijete zaboraviti metafizičku, onu nematerijalnu komponentu. Ako ste sve dobro iskoordinirali, tj. "pronašli pravu

formu na pravom mjestu" postigli ste onaj traženi metaforični – simbolički iskaz koji ste postavili u memorijalnoj tezi.

Do ovih, pojednostavljenih istina, Bogdanović je pored urođene duhovne i graditeljske sklonosti došao dubokim filozofskim traganjem, ne zaobilazeći ni jednu značajnu civilizaciju na planeti tokom proteklih milenijuma. U tim istorijskim dubinama, mitova i religija, mistike, fantazije i filozofije, sa naučnim razlaganjem činjenica došao je do teza "**dostojanstvom smrti - slavimo život**". Ovakav stav prema memorijalu je bio na liniji novog jugoslovenskog antireligijskog društva i nove antiistorijske kulture, poslije 1945. kada je trebalo naći smisao i opravdanje najvećem stradanju i žrtvama u ratu i revoluciji. Komunistička ideologija nove Jugoslavije

je veoma favorizovala ideje Bogdana Bogdanovića koje su uzbudljivim formama upućivale na ideale života.

Diplomirao je na Arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta BU (1950), kod prof. **Nikole Dobrovića**, gdje ostaje napredujući do zvanja redovnog profesora (1973). Od ranih dana se usmjerava memorijalnoj arhitekturi, urbanizmu, istoriji grada. Na funkciji dekana (1970-71) pokreće reformu nastave pod sloganom "Nova škola" uvođenjem interdisciplinarnе naučne saradnje. Usljed neprihvatanja reforme od kolega profesora napušta fakultet. Osniva i vodi neformalnu školu arhitekture u selu Mali Popović na Kosmaju, kod Beograda (1976-90). Bio je to novi pristup arhitektonskoj praksi zasnovan na kreativnim istraživačkim igrama.

Neslaganje sa aktuelnim sistemima vrijednosti je demonstrirao i u Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti čiji je dopisni član od 1971. da bi istupio iz SANU 1981.

Pozicija na funkciji gradonačelnika Beograda (1982-86) takođe je izazvala mnoge kontroverze. Zbog antirežimskog stava, napušta svoj Beograd, seli u Beč (1993) gdje nastavlja da se bavi teorijom gradoslovlja.

Sve te neke kontroverze, nijesu objašnjene ni danas.

Bogdan Bogdanović, arhitekta, pedagog, skulptor, grafičar, esejista, enciklopedista, pisac, filozof urbanizma,

najproduktivniji graditelj memorijalne arhitekture u Jugoslaviji, druge polovine XX vijeka. Stvorio je originalne prostorne ambijente, nadrealne forme simboličkih značenja, lišene patetike, bez ideoloških znamenja krsta i petokrake. Za života stekao je visoku reputaciju van granica Jugoslavije. Njegove uzbudljive forme nose arhajska snagu. Kako je sam govorio, gradio je "**kontemplativne ambijente**" u slavu života. Za sebe je govorio da on nije tipičan univerzitetski profesor. Volio je da se kaže da je protomajstor i antički učitelj.

O njegovoj memorijalnoj filozofiji najbolje se izrazio jedan italijanski prelat kada je na Venecijanskom bienalu vidio jedan Bogdanovićev spomenik: "G-din

Bogdanović je sigurno komunista i ateista, ali njegove spomenike kao da je sagradio onaj koji vjeruje u Boga".

U Crnoj Gori Bogdanović je autor Urbanističkog plana Cetinja (1956) za 17.700 stanovnika i Spomen-kompleksa slobodi, na brdu Jasikovac kod Berana (1972-77). Podignut na mjestu stradanja beranskih antifašista 1941. godine a u čast borbe za oslobođenja, tokom Balkanskih, I i II svjetskog rata. I ovdje primjenjuje matricu organizacije prostora po uzoru na starovjekovna svetišta u kojem forma kupe (18 m), okružena je sa četrdeset kamenih blokova sa idejom "**okamenjene knjige**". U Beranama je primjenjivao i ritualne metode kreiranja, posjećujući lokaciju noću, kretao se pipanjem i osluškajući čudne tajanstvene zvuke.

Tako je nama studentima imao običaj da zakaže vježbe na terenu predveče prije zalaska sunca sa praćenjem preobražaja prirode i postavljao sistem mreža i osovina po kojima ćemo trasirati prostorne forme.

Teorija grada je njegova stalna preokupacija.

Realizovao je 21 projekat širom Jugoslavije: Spomenik jevrejskim žrtvama u Beogradu (1952); Slobodište-Kruševac (1960); Spomen groblje u Mostaru (1965); Spomen-kompleks u Jasenovcu (1966); Memorijalni park Dudik u Vukovaru (1981); Spomen-kompleks u Klisu kod Splita (1988), i mnoge druge.

Autor je 18 knjiga od kojih su mnoge štampane u više izdanja i na više jezika. Napisao je i nekoliko stotina bibliografskih naslova.

Pored najvećih domaćih nagrada dobitnik je Ordena legije časti 1984. Piranezijske (1989) i Herderove nagrade (1997); austrijskog Krsta časti za nauku i umjetnost (2002); zlatne medalje grada Beča (2003).

Bogdanovićeve memorijalni spomenici koliko god nosili univerzalne vrijednosti u aktivnoj memoriji nose sjećanje na ratno partizansko vrijeme. U novonastalim društvima dezintegracijom Jugoslavije mnogi su svoje nacionalističke strasti ispoljavali rušenjem ovih značajnih civilizacijskih tekovina, bez obzira na njihovu univerzalnu i arhajska snagu.

Njegovanje sjećanja

Prvo predstavljanje arhitekata u Kultu je započeto prije dvije godine edicijom od 25 arhitekata. Autor tekstova, arhitekta **Slobodan Bobo Mitrović** je predstavio njihove glavne objekte na tlu Crne Gore, pored kojih prolazimo svakog dana, a koji nam oplemenjuju svakodnevni život i dio su našeg emotivnog mikro svijeta.

Ovim tekstom se završava druga edicija kojom je predstavljen rad još 15 autora, na koje bi, zaključno sa ranije predstavljenim, valjalo njegovati sjećanje.

ČAROLIJA DUJEVE

SAKRIVENO BLAGO MALENOG SELA PORED CETINJA

Tekst: Božidar Proročić

U raskošnom oktobarskom jutru, sunce je obasjalo Cetinje svojim nježnim zracima, ozarivši ulice i prozračnu atmosferu historijskog grada. Kao putnik koji kroči u priču vremena, krenuo sam prema malenom selu Dujevo u srcu Skadarskog Basena, da me sa nestrpljenjem očekuje moj divni domaćin, Drago Stijepović. Putovanje prema Dujevu s Cetinja otkriva se kao putovanje kroz slikovite pejzaže Riječke nahije.

Preplavljeni plavetnilom Skadarskog jezera, ova sela dočekuju putnika poput dragocjenih bisera raspoređenih duž horizonta. Bistre vode Rijeke Crnojevića odzvanjaju u tišini, kao da prepričavaju priče koje su ostale urezane u njihovoj površini od davnina. Selima Riječke nahije prožima miris prohujalih vremena, da tradicionalna crnogorska arhitektura oživljena kroz kamene kuće sa crvenim krovovima, koji se stapaju sa prirodnim okolišem. Plodna zemlja ove regije ogleda se u zeleno-zlatnim poljima pod vinovom lozom koja se nježno njiše pod blagim povjetarcem oktobarskog jutra. Dok se spuštam prema Dujevi, čujem šapt prirode koji me uvodi u čarobni svijet Skadarskog Basena. Ovaj pejzaž postaje prozor u prošlost, da se svaki list na drveću i svaka kap bistre vode čini kao da pamti vlastite priče i tajne koje su prolazile kroz generacije. U susret Dujevi, očekuje me Drago Stijepović, čuvar tradicije i ljepote ovog mjesta. Ovaj putopis obećava ne samo putovanje kroz geografske ljepote, već i duboko uranjanje u duh i priču malenog sela koje čini srce Skadarskog Basena.

Prelazeći starim kamenim mostom na rijeci Crnojevića, koračam u korak sa vjekovima prošlosti, da su brojni trgovci, mještani i vojske ostavljali svoje tragove. Ovaj most nije samo fizički povezivao sela Riječke nahije, već je postao simbol vremena koje je teško uhvatiti, ali čije prisustvo osjećam pod nogama. Njegovi kameni lukovi, oblikovani vještim rukama majstora, svjedoče o vječnosti i postojanju, a svaki kamen nosi priču sopstvenog puta. Njegova površina, stopljenja sa vijekovima, pamti korake trgovaca koji su prenosili blago Skadarskog Basena, mještana koji su svakodnevno prelazili kako bi obavljali svoje poslove i vojski koje su prolazile u

slavnoj prošlosti Crne Gore.

Most na rijeci Crnojevića nije samo arhitektonsko čudo; to je vremeplov koji me vodi kroz istoriju. Osjećam prisustvo generacija koje su hodale istim putem, nevjerojatno usklađenih sa prirodom i duhom mjesta. Ukoliko bi ovaj most mogao pričati, ispričao bi nebrojeno mnogo priča o životu, trgovini, ljubavi i hrabrosti. Dok prelazim preko ovog mosta, osjećam se poput veznika između prošlosti i sadašnjosti, da svaki korak postaje dijalog sa onima koji su prije mene koračali istim stazama. Most na rijeci Crnojevića postaje ne samo fizički put, već i duhovna veza sa bogatom istorijom ovog područja, čineći svaki trenutak prelaska mosta nezaboravnim putovanjem kroz vjekove.

U knjizi Andrije Jovićevića "Riječka nahija u Crnoj Gori" (1911) piše: **"Naselja u istočnom i jugoistočnoj nižem dijelu današnje plemenske oblasti postojala su i prije 18. vijeka, ali nisu pripadala Ceklinjanima. Umnožavanjem, pleme je postalo brojno i vojno jako, te je postepeno od Turaka otiman dio po dio oblasti na jugu (Jankovići, Meterizi, Češljari, Vranjina, Dujeva, Riječani, Dodoši), zaključno sa Riječkim gradom (Rijeka Crnojevića). Pouzdano u 14. vijeku u ovoj oblasti postoje naselja. Kroz središnji dio plemenskog područja prolazio je stari (još iz rimskog vremena) put Kotor – Ribnica (Podgorica), prolazeći preko Cetinja, Ceklina, Ulića, Meteriza, Rvaša, Karuča, Bobije i Žabljaka, tako da se može pretpostaviti da su neka naselja u župnijim djelovima uz ovaj put postojala još u rimsko doba."** Bratsva u selu Dujeva su: Stijepovići, Đuraškovići, Ražnatovići, Jovićevići i doseljenici: Kneževići.

ULAZAK U ZASELAK VAROŠ

Dok stupam u zaseok Varoš domaćina Draga (Perova) Stijepovića, dočekuju me slika izuzetne vitalnosti. Drago, čiji koraci odišu hitrošću, ujedno zrači životnom energijom koja se ogleda u svakom kutku njegovog posjeda. Okućnica je pravo malo čudo prirode, sažeta u skladan mozaik boja i mirisa. Uljanici-košnice i

cvijeće koje raskošno cvjeta, poput mirisne simfonije, privlače pčele koje oživljavaju vazduh. Očigledno je da je Drago posvećen brizi o ovim marljivim neimari-ma koji doprinose živopisnom balansu prirode. Svaki pčelinji let postaje melodija koja prožima atmosferu oko nas. Šipkovi, kako divlji tako i pitomi, preplavljaju prostor svojim crvenim bojama, stvarajući prizor poput ognjene rapsodije.

Plodovi šipka, sa nepravilnim oblicima, nose u sebi esenciju jeseni – tople i bogate tonove crvene, smeđe i narančaste boje. Svaki plod priča svoju priču o sazrijevanju pod pažljivim okom vlasnika, a njihova raznolikost dodatno obogaćuje ambijent. Stabla japanske jabuke, sa neobičnim oblicima plodova, pridružuju se ovom buketu boja, pružajući dodatni vizuelni spektakl. Uživajući u raznolikosti voćnjaka, dočekuju me i mnogi drugi plodovi, svaki sa svojim jedinstvenim ukusom i aromom. Dok obilazim ovu čarobnu okućnicu, osjećam kako jesen grli svaki kutak sa toplinom i ljubavlju. Drago (Perov) Stijepović nije samo domaćin, već i čuvar ovog malog raja, da vitalnost prirode i radost života stapaju svoje snage u jedinstvenom putovanju kroz boje, mirise i ukuse jeseni. Dok mi se poneki neubrani grozd grožđa sa okućnice osmjehuje.

Drago (Perov) Stijepović rođen je 1954. godine na obali Rijeke Crnojevića, spletom slučajnih okolnosti, jer je

kamion sa kojim je njegova majka putovala ka bolnici na Ceinju je doživio kvar baš na tom mjestu i on se tu rodio. Njegov otac Pero, rođen je 1925. godine, potiče iz Šindona, dok je majka Jovanka (rođena Ražnatović) potiče iz poznate porodice. U porodici Stijepović rođeno je troje dece: Drago, Cvjetko i Milivojka.

O svojim roditeljima Drago priča: "Moji roditelji su bili vrijedni radnici i u selu se govorilo da bi, kad bi ih svezali za Žutu gredu (stijenu iznad Skadarskog jezera), oni bi i tamo stvorili sve što je potrebno. Moj otac je bio učesnik Drugog svjetskog rata, a nakon rata je dobio posao u "Ribarstvu Rijeka Crnojevića", da je radio na parnim kotlovima. Bavio se ribolovom i imali smo stado ovaca i krava. Takođe smo kupili naše posjede na lokalitetu Rudine, koji je moj ded Luka stekao svojim mukotrpnim radom u Americi. Nažalost, preminuo je sa 45 godina zbog posljedica mnogih bolesti koje su vezane za rudarstvo. Držali smo do 3 krave, do 30 ovaca, nekoliko svinja i sitnu živinu, kao i većina domaćinstava. Jovanka je bila stub kuće, potpuno posvećena porodici, i dosta je propatila. Njeni poslovi, kada je bila kući, bili su dosta teški, s obzirom na nezavidne uslove života nakon Drugog svjetskog rata. Pored poslova u kući, radila je rame uz rame sa ocem. Imali smo brojne vinograde sa 1500-2000 čokota loze, i grožđe se odavle tovarnim životinjama stizalo na Cetinje radi prodaje. Prodaja grožđa je bila uspješna, s obzirom da je grožđe

iz Rudina rano sazrijevalo i imalo je visok procenat šećera koje su činile stare sorte vranca i kratošije. "

KROZ VODE SKADARSKOG JEZERA-ŽIVOTNA PRIČA O RIJECI KOJA NOSI NASLJEDE

Moj pogled sa Dragovog domaćinstva, kao da je očarao vrijeme i prostor, neprekidno luta prema beskrajnim horizontima Skadarskog jezera. U tih nekoliko trenutaka, osjećam se kao da sam uronjen u sliku mirnog vodopada, da se površina jezera spaja sa nebeskim plavetnilom. Niz obronke planina i šuma koje okružuju obalu stvara se živopisni svijet koji oživljava svaki kadar mog foto-aparata dok poneki čun plovi jezerom. Boje se stapaju u harmoniju, a miris prirode nosi sa sobom stotine priča koje čekaju da budu ispričane. Dok sunce nježno miluje vodu, a povjetarac igra sa granama drveća, Skadarsko jezero postaje ne samo prirodno čudo već i prozor u dušu Crne Gore. Ovaj trenutak je čarolija koja seže izvan vremena, pružajući neopisiv doživljaj i ostavljajući neizbrisiv pečat u mom putovanju kroz ljepotu Skadarskog jezera dok izvor Studenac žubori u pozadini ovog pejzaža.

Nakon kratkog predaha, Drago nastavlja: "Otac je svu ribu koja je ulovljena prodavao na Cetinjskom i Riječkom Pazaru, a najviše se sjećam bogatih ulo-

va ukljeve. Sjećam se da smo jednim ulovom za domaćinstvo uspjeli da kupimo frižider, što nije svako domaćinstvo moglo sebi priuštiti. De nam se sada nalazi stara i nova kuća, sve je izgrađeno rukom mog oca, bez upotrebe mašina, samo uz pomoć malja, ćuskje i dinamita kako bi se surovi kamen odvojio od zemlje i stvorio plac za izgradnju kuće. **Interesantno priču vam mogu ispričati o toponimu – (stijeni) Žuta greda, koja se nalazi iznad samog jezera. U prošlosti je Žuta greda služila kao sunčani sat za sve mještane i seljane. Kada bi sunce ogrijalo, stijenu mještani bi pustali svoju stoku, ali bi i odlazili u svoje vinograde i obavljali poljske radove. Ispod Žute grede se nalazi prirodna plaža Klobučnik, koju svi turisti koji dođu u posjetu vole da vide kako bi se okupali i uživali u ljepotama ovog mjesta, ali i samog Skadarskog jezera.**"

"Moje djetinjstvo je bilo dosta teško kao i većine seljana i Crnogoraca. Čuvali smo stoku, obrađivali zemlju i odlazili u ribolov. Kako u selu nije bilo vode po nju smo išli na izvor Studenac, koji se i danas koristi za piće. Osnovnu školu sam započeo u Rijeci Crnojevića. Svaki dan sam pješačio 4 km u jednom pravcu, kao i moj brat i sestra kasnije. Moj prvi učitelj je bio Andrija Jovičević, tada stari učitelj iz Rvaša, kojeg se svi njegovi đaci rado sjećaju i pamte, a kasniji dr. Vlado Jovičević. Nakon osnovne škole sam otišao na Cetinje. Tu sam završio za automehaničara, a praksu sam obavljao u društvenoj firmi "Galeb" na Rijeci Crnojevića.

Riječki Pazar je bio pun. Kada sam izlazio iz škole koliko je bilo naroda koji je dolazio iz čitave Crne Gore nisam mogao pronaći svoje roditelje koji su tu redovno i prodavali i kupovali. Odavde je vodio put prema Kotoru pa i Dubrovniku i bio je glavno karavansko mjesto. Na pazaru su se iznosile sve robe od sela Krajine do Katunske nahije. Sve se tu prodavalo od ribe, žive stoke, poljoprivrednih proizvoda, namirnica za domaćinstvo i on je bio svake subote. Ljudi su bili u nacionalnim nošnjama svojih naroda. U hotelu na Rijeci, Obod, sklapali su se brojni dogovori, čak i brakovi. Nakon zanata sam završio tehničku školu, tada sam otišao u vojsku. Nakon vojske čekao me posao u "Galebu", a nakon nekoliko godina sam prešao u kombinat Aluminijuma u tadašnji Titograd. Tu sam upoznao suprugu Dušku (Raičević) i sa njom izrodio djecu: sina Luku, te kćeri Radmilu i Anu. Stalno sam bio vezan za rodni kraj i svaki trenutak bio je vezan za Dujevu, u čemu sam posebno imao podršku supruge. Majka Jovanka mi ima 91 godinu, puno je pretrpjela i svojim rukama teškog života prevalila."

JOVANKA STIJEPOVIĆ-SINONIM STARE CRNOGORKE

I zaista dok sam posmatrao ovu vitalnu staricu nevjerojatnu ženu, neopisive snage i izdržljivosti, u svojim rukama je tkala priču teškog, ali ispunjenog života. Posvećena majka, hrabra žena koja je svoje najbolje godine posvetila odrastanju svoje dece i vođenju domaćinstva u srcu Dujeve. Njene ruke su nosile teret odgovornosti, ali istovremeno su bile nježne poput priča koje je ispričala svojoj deci prije spavanja. Svaki dan, kroz sunce i kišu, kroz radosti i izazove, Jovanka je svojim radom i požrtvovnošću oblikovala toplinu doma u kojem se osjeća ljubav i sigurnost Svojim životnim putem, Jovanka je naučila kako prevazilaziti teškoće i nositi se sa izazovima koje život donosi. Njena hrabrost nije bila samo odražena u suočavanju s teškoćama, već i u sposobnosti da sačuva osmijeh i ljubav u srcu, čak i kada je život donosio najteže ispite. Njen doprinos porodici ne može se mjeriti samo rukama koje su radile poljoprivredne poslove, odgajale stoku ili bile posvećene domaćinstvu poslove, već i rukama koje su pružale podršku, utjehu i ljubav. Jovanka je bila i ostala kamen temeljac porodice, jedna živopisna stranica života koja je povezivala sve niti u Dujevi. Njeno naslijeđe je više od stvaranja doma; to je priča o ženi koja je svojim rukama isplela toplinu, hrabrost i bezgraničnu ljubav. U srcima svoje dece i unučadi, Jovanka ostavlja neizbrisiv trag hrabre majke i istinske heroine koja je svoj život posvetila ljubavi prema svojoj porodici.

Drago sa sjetom priča o svom ocu Peru koji je preminuo u 89. godini, 2015. godine. Zdrav život, hrana i klima su doprinijeli njihovoj dugovječnosti. Majka je uvijek govorila da bolje ulagati u hranu nego u lijekove. Zato na našim posjedima uzgajamo: Paradajz, paprike, krastavce, krtolu, mrkvu, petrusin. A od voća imamo šipkove. Divlje, slatke, japanske jabuke, kivi grožđe smokve. Zajednički ja i brat imamo 1500 čokota vinove loze. Proizvodimo 250-300 litara vina toliko i brat i jedno 100- 120 litara rakije ranije smo mnogo više proizveli jer neki vinogradi koji su nam sada fizički daleko ne obrađujemo zbog nedostatka radne snage. Mi smo velika porodica sa brojnim prijateljima tako da dobar dio toga se potroši tokom godine ali se uvijek i čuva za prijatelje. Imammo i naš sopstveni med. Za pčelare nije bila dobra ova 2023. godina. Za vinovu lozu isto tako nije bila sjajna ali smo izborili da imamo određen prinos. Imam oko 30 društava brat moj isto toliko, tako prinos je bio oko 6 kilograma po košnici. Stranci su oduševljeni sa medom vole da vide da je moj pčelinjak i prave lijepe slike među krošnjama voća i vinovom

lozom. Čak mi se pridruže u sakupljanju kromipra, luka, paprika itd.

RAZVOJ SEOSKOG TURIZMA

Drago (Perov) Stijepović nastavlja dalje: "Odlaskom u penziju 2014. godine, otvorio sam novo poglavlje života na svom porodičnom imanju, odlučivši se posvetiti se turizmu. Prateći trendove u okruženju, prepoznao sam rastuću popularnost seoskog turizma i shvatio da je to polje koje obećava budućnost. Počeli su prvi turisti da stižu, a mi smo vrijedno radili na širenju, uređenju i dograđivanju našeg porodičnog domaćinstva. Godinama smo nastojali poboljšati uslove za naše posjetioce, a danas možemo ponosno istaći da posedujemo 4 apartmana. Naš restoransko-kuhinjski dio odiše toplinom i tradicijom, a posebnu pažnju posvećujemo ponudi tradicionalnog crnogorskog doručka, koristeći isključivo lokalne proizvode. Impresije stranih posjetilaca su zaista ohrabrujuće – mnogi od njih se vraćaju, šalju svoje prijatelje ili čak produžavaju svoj boravak. Ponekad ih čak upućujemo ka drugim seoskim domaćinstvima koja se bave turizmom, stvarajući mrežu međusobne podrške. Dujevo čini posebnim nekoliko ključnih elemenata. Prije svega, bogatstvo izvora, šest u ukupnom, koji neprestano pružaju svježu vodu, dodajući posebnu draž našem okruženju. Nadmorska visina od svega 60 metara pruža nam izuzetnu klimu, čineći Dujevu savršenim utočištem. Ljepota Skadarskog jezera, koja se otkriva vožnjom čunom ili posjetom obližnjoj plaži, postavlja nas usred čarolije prirode. Svaka vožnja pruža pogled na našu svetu planinu Lovćen, dodatno obogaćujući ovo iskustvo. Posebna vrijednost za mene predstavlja činjenica da su moja deca i unučad duboko vezani za Dujevu. Često su ovde sa nama, aktivno učestvujući i doprinoseći razvoju našeg malog raja. Dujevo nije samo destinacija, već dom ispunjen ljubavlju, tradicijom i zajedništvom koje svaki gost može osjetiti i doživjeti."

Dok razgovor nesmetano pleše kroz ovaj rajski ambijent, de ljepota, mir i skladnost preplavljaju svaki kutak, Dragova supruga Duška prenosi dašak tradicije donoseći na sto bogatstvo ukusa: priganice, mladi sir, pršutu, rakiju i med. U toj raskoši crnogorskih gastronomskih blaga, strani gosti me sa ljubaznošću mole da zabilježim ove trenutke za vječnost. U toj tišini mira i savršene harmonije, koja se rađa u srcu Riječke nahije, a ogleda u blistavoj ljepoti Skadarskog jezera i same Rijeke Crnojevića, teško je ostati ravnodušan. Svaki trenutak ovdje nosi pečat neopisive čarolije, de priroda i čovjek zajedno stvaraju poeziju savršenstva. Opušteni razgovori i prijateljski osmjesi postaju dijelom ovog nezaboravnog iskustva, de se spaja prošlost i sadašnjost,

tradicija i gostoljubivost, stvarajući neizbrisiv trag u duši putnika koji se usude zakoračiti u ovu oazu ljepote.

Dragova supruga Duška, osim što je njegov životni saputnik, pokazuje se kao nesebična podrška u turističkim vodama. Njena preciznost, odgovornost i predusretljivost prema svakom gostu čine je ključnim dijelom porodičnog uspjeha. Posebno je važno istaći je njen trud da savlada engleski jezik, čime olakšava komunikaciju sa inostranim posjetiocima. Rad u turizmu zahtijeva stalnu prisutnost, a Duška, sa lakoćom, ulaže neprekidno dvadesetčetiri sata na dan u pružanje vrhunske usluge i to nije uvijek lak zadatak, posebno uz održavanje obimnih posjeda koji su dio njihovog raja. Dragov i Duškin trud u afirmaciji turizma obilježen je prestižnim nagradama i priznanjima, što predstavlja potvrdu visokog kvaliteta njihovog poslovanja. Duška i Drago sa ponosom, rade na tome da njihovi gosti dožive najbolje od crnogorskog gostoprimstva. Što se tiče gastronomske ponude, kako domaći tako i inostrani gosti najviše uživaju u mjesnim specijalitetima, posebno u ribama i ribljim specijalitetima koje sami pažljivo pripremaju. Crnogorski kulinarski biseri, tradicionalna jela ovog područja, postaju nezaobilazni dio iskustva njihovig gostiju oplemenjujući njihov boravak ukusima bogate crnogorske kuhinje.

SARADNJA SA OPŠTINOM CETINJE

Opština Cetinje nam pruža podršku u ovoj ključnoj fazi kada je naš vodovod, star šest decenija, dosegao svoje granice. Obećanje od opštine da će nam pomoći u izgradnji nove kaptaze i unaprjeđenju vodosnabdevanja predstavlja svijetlu perspektivu za našu zajednicu, posebno imajući u vidu obilje izvorskih voda koje čini čak petnaestak izvora i voda. Turistička valorizacija ovog područja zaista je ključna i ulaganje u putnu infrastrukturu je neophodno kako bi se ovo mesto maksimalno iskoristilo. Smatram da bi trebalo uspostaviti snažniju saradnju između lokalne vlasti i nas, stanovnika, kako bismo zajedno radili na razvoju turizma. Osim toga, olakšavanje procesa registracije domaćinstava i obezbjeđivanje pristupa zvaničnim papirima i dokumentaciji mještanima bi značajno olakšalo. Sa zadovoljstvom dijelimo pomake koji su evidentni u našoj saradnji sa opštinom Cetinje. Kroz lični doprinos seoskom turizmu, osmislio sam i izgradio guvno i pečenjaru. Sećam se vremena iz djetinjstva kada sam sa konjem vrhao pšenicu na guvnu ujčevine Ražnatovića – to je bilo nezaboravno iskustvo koje me inspirisalo na dalje korake.

Guvno ima duboko ukorenjeno značenje u kulturi Crnogoraca, što je nešto što treba čuvati i promovisati. Naši preci su mudro govorili: "Kuću svako može ima-

ti, a guvno ne može imati svako." Sada, Dujeva broji gotovo deset domaćinstava koja se bave seoskim turizmom, doprinoseći ne samo ekonomiji već i očuvanju naše kulturne baštine. Sa željom za zdravlje mještana i prosperitet opštine Cetinje, nastavljamo razvijati turizam na najbolji mogući način. Radujemo se činjenici da se mladi ljudi vraćaju u Dujevu, čineći je jednim od najposjećenijih, ali i najuređenijih sela. Šaljivim tonom, moji seljani me često nazivaju "Gradonačelnikom" zbog mog aktivizma, što doživljavam sa dozom ponosoa ali i humora. Uz podršku opštine, zajedno gradimo bolju budućnost za naše selo, njegove mještane i sve one koji dolaze u susret našem gostoprimstvu. Ova saradnja donosi promjene koje će dugo trajati i ostaviti nasljedstvo za generacije koje dolaze.

LEGENDA O IZVORU STUDENAC I PORUKA MLADIMA

Drago Stijepović mi prenosi legendu o izvoru Studenac: U dalekim vremenima, kada je Lovćen čuvao tajne koje su prenosiše zvuke šuma i tišine dubokih klanaca, a Skadarsko jezero zračilo neuhvatljivom ljepotom, nastao je izvor čudesne vode po imenu Studenac u prelijepom selu Dujeva. Legenda kaže da je ovo mesto nastalo iz samog srca prirode, kroz harmoniju između duha Lovćena, Skadarskog jezera i magijskih moći koju su donosile vile. U vrijeme kada su planine bile čuvari tajni, a jezera ogledala duše, jedna vila sa Lovćena prelijećala je ove predele. Međutim, jednog dana, dok je razigrano plesala iznad Skadarskog jezera, zalutala grančica sa listom bukve završila je u samom selu. Vila ne želeći da izgubi grančicu bukve, zajedno sa vodenim vilama koje su živjele duboko ispod Skadarskog jezera odlučila se da grančicu vrati. Zajedno su svojim vilinskim moćima oslobodiše izvor vode kako bi se oslobodila bukova grančica i list na njoj. Prvi vinnogradari i pastiri pohitaše ka izvoru koji se iznenada pojavi uzeše grančicu bukovu sa listom da ih uvijek podsjeća na snagu podlovćenkih izvora i voda koji se slivaju u Skadarsko jezero.

Drago Stijepović ima brojno potomstvo a mladima njegova poruka odjekuje kao snažan vjetar koji nosi sa sobom iskustvo dugog i bogatog života. Mladima bi Drago poručio da je porodična veza temelj njihovog identiteta i snage. Poštovanje tradicija i očuvanje ognjišta nisu samo obaveza, već putokazi ka ličnom uspjehu. Sa svojim brojnim potomcima, Drago dijeli ovo iskustvo ljubavi prema porodičnim vezama i tradiciji. Njegova poruka mladima odzvanja kao zavjet očuvanja porodičnog nasleđa i podrške jedni drugima. Neka ljubav i poštovanje budu temelji njihovih odnosa,

a ognjište neka bude mjesto gde se ujedine u ljubavi i slozi. Mladima bi Drago poručio da je porodica poput drveta čije su grane potomci koji nose plodove. Svaka generacija je važna, a snaga porodice leži u zajedništvu i uzajamnoj podršci.

TOPONIMI DUJEVE

Lipovačka ploča; Kamenjar-počivalo; Vučja glavica; Brijeg; Njive; Na vrh prosjeka; Pliješac; Dujevska glavica; Rudine; Lisin; Klobučnik; Kotari; Gagoška greda; Požarska greda; Kruška; Na troir; Sveti Stefan crkva; Stara crkva (napravljena pre 640 godina); Žuta greda; Mokre njive; Kućice; Preslo; Đineška strana; Crna Stijena; Pod murve; Na vrh Ploče; Vojova punta; Prosijek; Viline grede; Požari; Oraška glavica; Dumova glavica; Gagoška greda; Pandurica; Topliš; Kramolin; Biški rep; Dujevska glavica; Ploča; Radomir; Skala na Radomir; Carev Do; Pliješac; Krstac; Cijepac; Naprca; Bazdove doline; Mogila; Ober; Dabrovina; Ljeskovac; Klobučnik; Vučji potok; Trnovi Do; Briješno; Pod grede; Gornja rudina; Donja rudina; Pčelica; Miloševica; Rudinska glavica; Prevozačka glavica; Prevozac; Bobovička strana; Na pontu pčele; Ponta Lisinja; **Dujevska ostrva na jezeru:** Kamenik, Liponjak, Velika Gorica, Mala Gorica. **Zaseoci Dujeve:** Đineze; Kućišta; Varoš; Za Lisinj; Brijeg; Prželjavi ober; Čobovine; Oraše; Njive; Jagnjilo; Mačkin krš; Trnovi Do; Gagoše; Mihailovići. **Vode sela Dujeve: Studenac; Vrelo; Radova voda; Perova voda; Zmijinc; Madeza; Burge; Bučalica; Racko plandište; Gutački potok; Bresanska voda;**

Duranovica; Metiljavi potok; Ljeskovac; Ozovina.

Umirujući šapat vjetra nosi priče Dujeve kroz vrijeme, de svaki dan istkan je nitima tradicije i gostoprimstva. Kako vrijeme neumitno prolazi, Dujeva odiše duhom prošlosti, a suton donosi novo poglavlje u ovoj idiličnoj crnogorskoj priči. Drago Stijepović, pripovjedač tih priča, dočekuje svoje goste sa istim žarom koji prati svaki dan njegovog života. Njegova energija je poput svjetionika, pozivajući putnike da otkriju čaroliju Dujeve. Tajanstvenost mjesta obavija svaki korak, dok se priče nižu poput bisera u nevidljivom đerdanu vremena. Kroz prozor Dujeve prostiru se obrisi rijeke Crnojevića, mirne i povijene poput priča što čekaju da budu ispričane. Skadarsko jezero, poput ogledala, odražava ljepotu prirode koja okružuje Dujevu. Njegova vodena površina kao da čuva tajne vjekovima, čekajući da putnici istraže sve nijanse njenih boja. Sve one priče i doživljaji iz Dujeve putuju sa gostima, postajući dio njihove lične kolekcije uspomena. Na tom putovanju, svaki zvuk vode rijeke Crnojevića postaje stih u pjesmi koju nudi Crna Gora. Uz blagi povjetarac, dok se priče prepliću sa prirodnom ljepotom, osjećate harmoniju koja teče poput rijeke kroz vrijeme. Putopis je poput slikarskog platna, de se svaka priča i pejzaž stapaju u jedinstvenu harmoniju. Dujeva, Crnojevića rijeka, Skadarsko jezero, Cetinje i Lovćen postaju neizbrisiv pečat na karti putnika, sjećanja koja će vječno tinjati u srcu svakog gosta koji je kročio ovim čarobnim krajevima.

ZAPISANO JE

DEO XIX.

Tekst: Branko Borilović

Da je Vilijam Gledston (1809-1898, britanski političar koji je četiri puta biran za premijera, veliki prijatelj Crne Gore, prim.a) zapisao: "Ova štamparija (misli se na Crnojevića štampariju, prim.a) se pojavila sedam godina poslije londonske. U to vrijeme nije postojala štamparija na Oksfordu, Kembridžu ili Edinburgu. Šesnaest godina nakon što je Rim, prijestonica hrišćanstva, osnovao svoju prvu štampariju, Crna Gora je imala svoju, odnosno dvadeset osam godina od pojave prve štampane knjige".

Da su neke beogradske novine tek poslije četiri godine obavijestile svoje čitaoce o svim zločinima koje je učinila njihova vojska prema nedužnom stanovništvu Crne Gore. Tako je beogradski dnevni list "Balkan" u broju od 23. avgusta 1922. godine obavijestio svoje čitaoce da "Ni pet odsto crnogorskih kuća i imanja u ovoj zemlji nije izbjeglo požar i pljačku". Takođe i "Tribuna" u četiri broja piše o tim zločinima i to u brojevima 16, 19 i 20 od septembra 1923. godine. U tekstu se pored ostalog kaže da "pet hiljada kuća u Crnoj Gori se pretvorilo u pepeo".

Ovi podaci se mogu naći u knjizi:

Čubranović, Jovan: Najveći zločin u istoriji, Cetinje, 1923, str. 23

Da je poznati crnogorski ljekar Jovan Kujačić mapirao sva malarična mjesta u Crnoj Gori. Počeo je sa mjestima duž crnogorske obale a završio sa Nikšićem.

Najprije je opisao Ulcinj i ulcinjsko polje koje je sa sigurnošću utvrdio da su komarci prenosioci ove opake bolesti i to poglavito preko stoke. Poslije Ulcinja opisao je Bar i barsko polje kao jedno od žarišta bolesti. U zoni koja je u opasnosti pominje Čanj i Luško polje, zatim grbaljsku župu, krtoljsko polje i Tivat. Posebno je obradio okolinu Skadarskog jezera kojeg po njegovom mišljenju treba ozdraviti brzim tretmanom prostora poslije povlačenja velikih voda. Takođe se predlaže da se viškovi voda odvedu u Jadransko more. Razmatrana je ideja kopanja kanala od jezera uz rijeku Crmnicu

do sela Gluhi do. Kanal bi bio dugačak oko 6, 5 km. Odatle bi išao tunelom u čanjsku luku u jednom ili do u Luško polje i Popove njive u drugom pravcu. Tunel bi bio dug u jednom i u drugom pravcu oko 6,5 do 7 kilometara. Tako bi put kojim bi se ustanovila vodena veza između Jadranskog mora i Skadarskog jezera bila dugačka 13, 5 do 14 kilometara računajući tu i onaj kanal od 500 metara koji bi se imao izraditi dalje tunelom do mora. Razmatra se i varijanta Vir-Gluhi do -Čanj- kao i Vir-Gluhi do-Popove njive-more. U knjizi pominje i malarične tačke u Zetskoj ravnici. Takođe mapira mjesta i u granicama Stare Crne Gore. Po njegovom mišljenju malarija je najrasprostranjenija u granicama bjelopavličke ravnice uz ušće rijeke Zete pa do pod Ostrog planinom i sela Bogetića koje ima baš zgodnih mjesta za leženje komaraca. Naposljetku govori i o Nikšiću koje su male razmjere malarije.

Kujačić, Jovan St.: Malarična mjesta u Crnoj Gori, Zemun, 1925.

Da je Andrija Jovičević pišući o fizičkim osobinama ljudi iz Riječke nahije rekao da neki ljudi rade teške fizičke poslove a da nijesu umorni. Kaže da ima takvih koji oru po cio dan "pa uveče, kad dovrše oranje, zalet se i preskoče oba vola". Kad je u pitanju izgled čovjeka ovog podneblja kaže da ljudi "brivaju" bradu a brke nikad. Smatra da je sramota češljati se muškarcu "ko se češlja, takvog su smatrali ženom, jer su se onda samo žene češljale".

Jovičević, Andrija: Riječka nahija u Crnoj Gori, Beograd, 1910, str. 662-665

Da "patrijarh u Beogradu do danas nije pokazao pod kojim imenom je crkva kojom on upravlja imenovana po tomosu: da li kao Srpska Pravoslavna crkva ili Pravoslavna crkva Srbije ili Pravoslavna crkva u Kraljevini SHS. Ovo drugo po redu je možda izvjesnije jer tomos mora odediti teritoriju nadležstva crkve radi razgraničenja sa drugim pravoslavnim crkvama, a kraljevina

SHS je zbog Crne Gore i Vojvodine nejasno područje za drugačiju odluku vaseljenskog patrijarha. Imamo u vidu da vaseljenski patrijarsi Crnogorsku mitropoliju priznaju za autokefalnu a Vojvođansku Sremsk-Karlovačku mitropoliju ne samo za autokefalnu već i kao patrijarhat".

Veselinov, Dragan: Moj Bog – Pitajte popa, Podgorica, 2022, str. 125

Da je Jozef Holeček (češki pisac i novinar) zapisao da su se učenici jedne crnogorske škole požalili Gospodaru da slabo rade u školi i da nijesu naučili "ni da'ola, pa smo ka bravi". Te riječi je Gospodar provjerio "telegrafski" i utvrio da su đaci bili u pravu.

Stevović, Nenad; Stevovič, Momir: 150 godina škole u Trešnjevju, Cetinje, 2021, str. 12

Da je Sigfrid Kaper (češki i njemački pisac) boraveći u Croj Gori zapisao da je posjetio jednu školu u Crnoj Gori i bio ne malo iznenađen opštim znanjem učenika koji su jako dobro znali svoju ali i češku istoriju. Na profesorovo pitanje da nešto kaže o Libuši (češka princeza, prema legendi osnovala je grad Prag u 8 v. prim. a) rekao je "mene je ostalo da se čudim lijepom odgovoru".

Stevović, Nenad; Stevovič, Momir: 150 godina škole u Trešnjevju, Cetinje, 2022, str. 14

Da je Pavel Apolonovič Rovinski (ruski naučnik) jednom zapisao da se u period 1862 – 1875. godine kada je knjaz Nikola sve posvetio obrazovanju svoga naroda taj isti narod mu je uzvratilo "tako da je o svom trošku svuda gdje je trebalo izgradio škole koje bi činile čast i mnogo razvijenoj državi".

Stevović, Nenad; Stevovič, Momir: 150 godina škole u Trešnjevju, Cetinje, 2022, str. 15

Da je Frilej (francuski ljekar na dvoru kralja Nikole) 1878 zapisao da "u cijeloj Crnoj Gori neće biti mladića koji ne umije da čita i piše, i s pravom će tada Crna Gora sažaljivo da gleda neke velike sile, koje se hvališu svojom naukom, književnošću i industrijom a trećina vojnika potpuno im je nepismena".

Stevović, Nenad; Stevovič, Momir: 150 godina škole u Trešnjevju, Cetinje, 2022, str. 17

Da je Bernhard Švarc (njemački književnik) rekao "da od svih segmenata ove države najveću pohvalu zaslužuje školstvo". Dalje kaže da se u školama izučava: religija, maternji jezik, istorija otadžbine, račun, geometrija, geografija, proučavanje prirode, fizika, pisanje, crtanje, pjevanje i gimnastika...

Stevović, Nenad; Stevovič, Momir: 150 godina škole u Trešnjevju, Cetinje, 2022, str. 17

Da je knjaz Nikola bio lično hrabar čovjek. Na Vučjem dolu opazivši ga turska vojska "zasula ga je puščanom vatrom, tanad su probijala njegovo odijelo i konja mu ranjavali". On je i u tim uslovima prkosio neprijatelju stajao je nepomično, posred borbe rukovodeći njome.

Da je Bilov (Princ Bernhard Heeinrich Karl Martin von Bulov, 1849 – 1929, docnije kancelar Njemačke, prim. a) u svojim memoarima zapisao da je u Grčkoj 1877. godine razgovarao sa ruskim diplomatom o Crnoj Gori i Srbiji, Na pitanje u čemu se Nikola knjaz Crne Gore razlikuje od Milana kralja Srbije – odgovorio je: " da je prvi orao, a drugi jastreb".

Da je kralj Nikola prilikom susreta i rukovanja sa Klemansoom (Žorž Benžamen Klemanso, 1841 – 1929, predsjednikom francuske vlade, prim. a) kojeg su zbog njegovog temperamenta zvali "Tigar" "postisnuo" njegovu ruku i rekao: "Pa Vaše kandže nijesu tako opasne".

Da su zvaničnici francuske republike garantovali kralju Nikoli povratak u zemlju "čim nastupi pogodan čas" a da će dotle biti poštovan suverenitet Crne Gore i njene ustavne institucije. Najveći zagovornik tog obećanja bio je predsjedni francuske vlade Poenkare. Pošto se to nije desilo kralj je u velikom razočarenju rekao: "Kakav čovjek, takva i garancija!".

Da je poznati venecuelski pjesnik Sergio Karbahal Vial pročitao u Parizu 1899. godine pjesmu knjaza Nikole "Pjesnik i vila". Impresioniran kraljevom pjesmom i sam je napisao pjesmu na španskom jeziku sa istom temom.

Da je Šarl Loazo u svojoj knjizi koja je izašla u Pariz 1889. godine zastupao pravedno rešenje pitanja ujedinjenja Južnih Slovena. Knjigu je započeo "motom" iz Balkanske carice knjaza Nikole koje se kaže da male zemlje nijesu moneta za podkusurivanje u obračunu velikih. Isti moto istakao je i na koricama knjige.

Da je knjaz Danilo I engleskom predstavniku, uoči bitke na Grahovcu 1858. godine rekao: "Naša zemlja nije torina raje koja traži čobana no u njoj živi slobodan narod koji se ne moli nikome za milost dok može džeferdar da drži u sigurnoj ruci".

Da je jedan Crnogorac na pitanje što mu je uvijek punano u kući rekao? Nikad ništa osim puške, i u rijetko vagan krtole!

Da je jedan Crnogorski junak nalažući badnjak rekao: "Crnogorski badnjače! Tvoj će dim u nebo da se diže, i kada sjutra kod sunca bude, neka mu kaže: da se i ono, u svojoj borbi sa pomrčinom svake noći odmara, a Crna Gora u svojoj borbi za slobodu – nikad!".

Da je Andrija Radović bio podlegao srbijanskoj propagandi već je poznato ali da je išao toliko daleko manje se zna. Radović kao blizak saradnik knjaza/kralja Nikole bio je upućan u sve njegove poslove kao i njegovu kompletnu prepisku. Sve papire koje je gospodar odbacivao on je sakupljao i slao Stojanu Protiću premijeru vlade SHS. U jednom dopisu se čak i hvali pa kaže da mu šalje "fotografije šest pisama od velikog značaja". U drugom pismu koje šalje iz Pariza 17. jula 1919. godine kaže "mi ćemo ovđe izraditi jednu malu brošuru kojoj će se iznijeti prigodni dio faksimila s objašnjenjem radi propagande u našem narodu. Kad bude gotova poslaćemo je tamo. Tako isto izradićemo jednu na francuski i engleski jezik".

Da su kralja Nikolu optuživali da nije htio dati svoju

šcer Kseniju za srpskog kralja Aleksandra Obrenovića. Govorili su mu da ne želi bliže odnose sa Srbijom. Njegovi veliki kritičari su mu zamjerali i to što je najstariju šcer Zorku dao za Petra Karadorđevića. Sve mu to nije smetalo jer je obadvije dinastije znao dobro, zato je jednom za Obrenoviće rekao: "Teška bi mi bila takva udadba za kralja Obrenovića, pa da mi se unučad između sebe kolju oko prestola...".

Da je Jovan Pavlović (Sremski Karlovci, 1843- Cetinje, 1892, urednik Glasa Crnogorca, direktor Cetinjske gimnazije, ministar prosvete Crne Gore itd, prim. a) jednom rekao o srbijanskoj propagandi prema Crnoj Gori: "Ovakve pogane generacije, kao što je sad u Srbiji, ja niti pamtim, niti sam gde čitao. Sve je to otrovno i opoganjeno od česti birokracijom, od česti cincarlukom, sada opet komunistvom. U narodu nema trave od one svete Srpske, koja bi mu podizala krila, nema u njega ni jedne ideje, koja bi ga – raspaljivala na veća dela. Sitni su to ljudi svi iz reda, pa zato ne mogu krupna dela da ograde. Na kraju kaže da "Ja bih slagao, kad ne bih rekao da srbijanci o njoj (Crnoj Gori) nikad s ljubavlju ne govore, no sad je već zagrdilo...".

Svi gore navedeni podaci mogu se naći u zaostavštini

Pera Šoća i to u kutiji 18.

Da je na Rijeci Crnojević proslavljena tridesetogodišnjica Obodske vojne radionice. Proslavi su prisustvovali mnogi gosti kako iz unutrašnjosti tako i iz svih kancelarija sa Cetinja. Sve te godine radionica je sa velikim uspjehom radila.

Luča, književni list, Cetinje, 1896, str. 46

Da je gos. Aleksa R. Šantić poslao Cetinjskom Pjevačkom Društvu kompovanu pjesmu knjaza pjesnika "Pijmo vino, pijmo, životu je blizu kraj!" Šantić je pjesmu poslao uredniku društva i rekao da je inspirisan upravo stvaralaštvom autora pjesme "Pjesnik i Vila" (kralja Nikole). Društvo je s blagodarnošću primilo kompovanu pjesmu uz obećanje da će je "uzeti u obuci".

Luča, književni list, Cetinje, 1898, str. 511

Da je kralj Nikola naredio svojoj vladi da se od "sada ima davati našem velikom pjesniku Zmaj Jovanu Jovanoviću 5 000 dinara do god je živ". Tom mjesečnom nadoknadom Zmaj je dobio potrebnu sigurnost kako u egzistencijalnom smislu tako i u daljnjem stvaralačkom radu.

Bosanska vila, Sarajevo, 1891, str. 111

Da je lik Petara II Petrovića Njegoša poznat ponajviše preko dvije slike koje su nastale daleko van granica Crne Gore i to u Beču i Napulju. Jedna ga prikazuje s kalpakom na glavi, a druga sa crnogorskom kapom. Ona s kalpakom rađena je u Beču, a s crnogorskom kapom, u Napulju. Kapu sa kalpakom Njegoš je nosio u izuzetnim prilikama i to isključivo kada je bio van svoje države. Kako se kaže u tekstu napuljska slika se razlikuje od bečke jer je vjerodostojnija a i zbog vještije ruke napuljskog slikara. Ova slika je dugo bila kod Nj. Kr. Visočanstva prestolonasljednika Danila u njegovoj vili u Kap – Martenu u Francuskoj kada joj se gubi svaki trag. U doba kralja Nikole nastala je još jedna slika i to iz ateljea glasovitog italijanskog majstora Spridona. Rađena je po opisu predstolonasljednika Danila koji je lično "protumačio" umjetničku veličinu i značaj vladike Rada. Spiridonova slika nije kopija ove napuljske već je izraz "čitave studije života i veličanstvenih ideja genijalnog pjesnika".

Državni kalendar kraljevine Crne Gore za 1918, Pariz 1918. Str. 78 – 79

Da je kralj Nikola dobio pismo od "slavnoga Pastera (Luj Paster, 1822 – 11895, mikrobiolog i hemičar, pronašao metodu za zaštitu namirnica poznata kao pasterizacija, prim. a) tog ne samo Francuske, no i svega naučnog svijeta". Paster ga u pismu obavještava da je formirao društvo pod njegovim predsjedništvom koje pored ostalih aktivnosti ima za cilj da "učini francuske više naučne zavode pristupnijima stranim učenicima". Ujedno ga obavještava da su članovi društva "prvaci francuske knjige i prosvjeti, sve sami članovi Fran. Akademije". Takođe ga obavještava da je na put ka Balkanu krenuo uglednik Fran. Akademije g. Meloni koji će posjetiti Cetinje, i da su im odobrene "dvije stipendije za crnogorske đetiće, pri vinogradskoj školi u Monpeliju".

Glas Crnogorca, Cetinje, br. 42, 13. X 1890, str. 94

Da je u Crnoj Gori prvi javni spomenik podignut 17. jula 1861. godine u blizinu Vlačke crkve na Cetinje. Spomenik je napravljen u znak sjećanja na pohod Vasojevića na Srbiju. Zahvaljujući prof. Ristu Dragičeviću koji je nacrt istog našao u zaostavštini Milana Jovanović Batuta danas imamo mogućnost sagledati izgled spomenika. Motiv za podizanje spomenika leži po svoj prilici u sukobu i dinastičkim borbama Petrovića i Obrenovića. Spomenik je doživio sudbinu mnogih spomenika koji su iz raznoraznih razloga rušeni. Ovaj je porušen zahvaljujući kralju Nikoli čovjeka u čije vrijeme je i nastao i postavljen na Cetinju. Bilo je to 1896. godine neđe uoči posjete kralja Aleksandra Obrenovića Cetinju.

Malbaša, Predrag: Spomenici Petra II Petrovića Njegoša, Cetinje, 2019, str. 11

Da je po svoj prilici prvu Njegoševu bistu uradio ugledni crnogorski skulptor Janko Brajović. Brajović je kao crnogorski patriota rano napuštio Crnu Goru neslažući se sa položajem Crne Gore u Aleksandrovoj Jugoslovenskoj. Preselio je u Ameriku đe je kao vrstan umjetnik doživio veliki ugled. O postojanju Njegoševе biste koju je uradio Brajović svjedoči razglednica koja je nastala na Cetinju i to u ateljeu Marka Vujovića. Razglednica je nastala za potrebe manifestacije "Dječiji dani" koja je održana na Cetinju 20. juna 1921. godine. Po svoj priici bista je nastala prije 1916. godine što će reći prije Brajovićeva napuštanja Crne Gore. Nažalost, njoj se gubi svaki trag ali sa velikom sigurnošću se može raći da je ovo "najstarija poznata Njegoševa bista". Kada su u pitanju spomenici mora se reći da je "najstariji Njegošev spomenik nastao 1934. godine i to u Trebinju".

Spomenik je svom gradu poklonio književnik, diplomata i akademik Jovan Dučić. Bronzani kip uradio je Toma Rosandić (poznati vajar i rektor Umjetničke škole u Beogradu, prim.a). Rosandić je skulpturu izlio u Mađarsku od starog austrougarskog trofejnog topa. Sudbina i ovog spomenika je bila više nego čudna. Naime, nju su "1941. godine ustaške jedinice najprije oštetile a zatim kamionima odvojile od postolja". No, zahvaljujući uglednim muslimanskim prvacima iz ovog grada prije svega tadašnjeg gradonačelnika Trebinja Ilijaz – bega Resulbegovića ona je smještena u podrum opštinske zgrade i tako spašena. Spomenik je ponovo postavljen na isto mjesto 1945. godine de se i danas nalazi.

Malbaša, Predrag: Spomenici Petra II Petrovića Nje-goša, Cetinje, 2019, str. 29-30; 52 – 53

Da je 1913. godine u Geteborgu izašao "Gorski vijenac" na švedskom jeziku. Prevodilac i izdavač bio je Alfred Jensen. U napomeni uz izdanje sekretar švedske Akademije dr K. D. Virsen naziva prevod "lijepim i da se odlikuje vjernošću, erudicijom i ukusom". Po autoru novinskog teksta Pavlu Popoviću izdanje je elegantno i vjerovatno jedno od najljepših do sad objavljenih.

Glas Crnogorca, Cetinje, 14. januar 1914, str. 2

Da muzej kralja Nikole koji je osnovan 1926. godine pored velikog broja eksponata čuva i veliki broj predmeta islamske provenijencije. Najviše je "etnografskog materijala, prije svega odjeće, a posjeduje i veoma finih komada nakita". U muzeju se mogu naći i predmeti koji su bili u svakodnevnoj upotrebi kao što su ibrici, šolje, posude, čibuci i td.

Luna podno Lovćena, Cetinje, 2023, str. 25

Da je knjaz Nikola prilikom proslave 25 – godišnjice osnivanja devojčkog instituta na Cetinju, 21. novembra 1895. godine pozdravio goste i izgovorio sljedeće riječi. "U cijelom Južnom Slovenstvu, po sudu znalaca, ovaj Institut prednjači pred svojom braćom, na veliku korist Crne Gore i ponos Rusije. A što čini, te mu pripada to prvjenstvo? To je veliko, plemenito rusko srce, što u njemu bije! Dalje je rekao: "To je rusko srce učinilo i ovo čudo, te je u ovim krševima procvetao najmirisniji cvijet na Balkanu...".

Bosanska vila, Sarajevo, br. 1. januar, 1898, str. 3

Da je na Cetinju osnovan "Fond za pomaganje i vaspitanje trgovačkog i zanatlijskog podmlatka. Na taj način

Crnogorci će lakše slati decu da uče korisne zanate...".

Bosanska vila, 15. mart 1903, str. 118

Da je na Cetinju 5. decembra 1902. godine umro dvorski apotekar Jovo Dreč. Dreč se školovao u Mostaru i Petrogradu de je studirao medicinu. Potom se vratio u svoj rodni grad Mostar de je otvorio apoteku da bi 1875. došao u Crnu Goru i tu otvorio apoteku. (današnja cetinjska apoteka nosi ime Jovana Dreča, prim. a)

Bosanska vila, 15. januar 1903, str. 19

Da je knjaz Nikola svojim šarmom očaravao i strance. Tako je ruski državni savjetnik K.D. Antonov (1872). godine uputio knjazu Nikoli pismo u kojem se kaže: "da je njegova jaka vjera da ni milion Turaka ne mogu slomiti moralnu i političku nezavisnost Crne Gore". Na kraju pisma Antonov kaže da ima sablju koja nije natopljena krvlju i da je poklanja knjazu Nikoli uz poruku: "da je primete i da je trgnete iz korica kad nastupi vrijeme, koje tako dugo očekuju Hrišćanski narodi".

Zapisi, Cetinje, april, 1941, str. 237 – 238

Da je kralj Nikola preko ministra pravde tražio da se ukine smrtna kazna u Crnoj Gori.

Narodna riječ, Nikšić, br. 6, god, 1907

Da je Crnogorska Državna biblioteka preko svog bibliotekara G. Mijuškovića zamolila sve urednike i pisce da šalju po jedan primjerak svih svojih izdanja besplatno biblioteci. Takođe mole i sve one koje imaju starih knjiga a "naročito knjiga koje govore o Crnoj Gori..." šalju na adresu biblioteke.

Kutija, 18

Fascikla, I – 16/12

Da je jedna beogradska dnevna novina objavila tekst o crnogorskim studentima u Beogradu, o njihovom studiranju i uslovima života. Kažu da u Beogradu studira: 173 đaka, a od toga 3 su pitomci knjaževi sa Cetinja, 5 njih izdržavaju iz kuće, 7 njih su stipendisti Srpske države ili kakvog humanog društva iz Srbije, a 158 poslužuju". Detaljno opisuju uslove njihovog studiranja. Kažu da bi preživjeli rade teške fizičke poslove ali im to ne smeta da postižu dobre rezultate.

Kutija, 18

Fascikla, 58/7

Da je kralj Nikola sačekao u Baru odred Crnogoraca koji su proveli tačno 2 godine i 54 dana u mirovnoj misiji na Kritu. "Očinski im je zahvalio na istrajnoj i usrdnoj službi". Sve vojnike odlikovao je srebrnom medaljom za revnost".

Kutija 18.

Fascikla 58/7

Da je između Crne Gore i Rusije potpisan 17. novembra 1910. godine a u Petrogradu 2. decembra iste godine sporazum o saradnji. Istog 17. XI 1910. godine ruski poslanik sa Cetinja po naredbi ministra spoljnih poslova prenio je zahtjev Rusije sa prijetnjom da će uskratiti pomoć Crne Gore ako Crna Gora ne vrati albanske izbjeglice u Tursku. Kralj se o taj zahtjev oglušio, nastavio je da pomaže Albanski ustanak i dozvoljava izbjeglicama da prelaze na teritoriju Crne Gore. Uporedo je radio na stvaranju Balkanskog saveza i stvaranju jakog fronta protiv Turske. U arhivu kraljevom, Šoć je pronašao odgovor ruskom diplomati. U odgovoru se kaže: "Ne, gospodine ministre, krv crnogorska se ne prodaje! Zapamtite ovo što ću vam reći: "Neka Rusija prekine davati pomoć Crnoj Gori ili ne prekine, ova će još jednako ostati vjerna i odana. Dalje je nastavio" Prijeteći nam ukidanjem subvencije ministar spoljnih poslova povjerovao je može biti da se obraća ljudima koji se mogu kupiti – on se prevario. Mi smo siromašni ali slobodni, naša nepokolebiva odanos Rusiji ima za cilj nešto drugo a ne novac... Kuku ti Crna Goro, a kuku i meni istome ako smo došli dotle da se kupuju rubljama naša stara vjernost i odanost Rusiji".

Kutija, 18.

Fascikla I- 61/1

Da je kralj Nikola sve važnije diplomatske poslove sam obavljao. Svojim ministrima pravio je koncepte za razna akta koja su donosili.

Kutija, 18.

Fascikla, 70/326

Da je kralj Nikola bio "baš" taj koji je prvi pokrenuo misao o Ustavu u Crnoj Gori. Tu misao je saopštio

prilikom reforme 1868. godine. O ideji je obavijestio čak i srbijanskog diplomatu Jovana Ristića.

Kutija, 18

Fascikla, 70/326

Da se kralj Nikola često žalio da su mu saradnici nepouzdati i da zloupotrebljavaju njegovo povjerenje. Tako da su mu i spise odnosili i prodavali van Crne Gore. Kaže da su iste probleme imali i njegovi preci. "Eto, reče, i vladici Radu odnijeli su testament svetog Petra cetinjskog". Testament je mnogo godina kasnije pronađen u Beogradu.

Kutuja, 18.

Fascikla, 70/326

Da je pisac G. Raš svoje djelo o Crnoj Gori (1877) posvetio knjazu Nikoli kao "prosvetitelju svojega naroda, predstavniku petstogodišnje pobjedonosne borbe s azijskim varvarima u Evropi".

Kutija, 18.

Fascikla, 70/326

Da se vladar Crne Gore kralj Nikola uspješno rvao sa velikim silama. Jednom prilikom je rekao: "Šteta što ne postoji Venecija, da se i sa njom poigram politički...".

Kutija, 18.

Fascikla, 70/326

Da je kralj Nikola "razmišljao krajem prošlog i početkom ovog vijeka da na Cetinje otvori Veliku školu koja bi služila za Crnu Goru i za druge Balkanske zemlje, kao i da se o istom sporazumijevao sa ondašnjim svojim saradnicima kao i sa Račkim (Franjo, hrvatski političar i historičar, akademik JAZU, prim. a) i Bogišićem" (hrvatski pravnik, ministar pravde Crne Gore, prim. a).

Kutija, 18.

Fasc. 70/326

Da je NJ. V. Crnogorska knjeginja Milena odlikovala glumicu gospođicu Lukić koja je igrala glavnu ulogu u predstavi "Balkanska carica" koju je napisao njen suprug kralj Nikola. Lukikička je dobila brilijantski nakit.

Kutija, 18.

Fascikla 66/12

Da su Česi solidarno sakupili 1891. godine 3000 forinti kako bi Crnogorci mogli učestvovati na veliku evropsku izložbu koja se održavala u Pragu. Crnogoci su im ljubazno zahvalili i kazali: "da Crnogorci ne mogu dobru česku narod upotrijebiti u tolikom stepenu, a da će krajem mjeseca nekoliko Crnogoraca o svom trošku doći u Prag". Predložili su da sakupljena sredstva uplate na račun crnogorskih studenata u Pragu.

Kutija, 18**Fascikla, 66/12**

Da Nikola Pašić nije mogao sakriti svoje neraspoloženje prema Crnoj Gori ni onda kada je Skadar zauzet od strane Crnogoraca 1913. godine. Njegova čestitka bila je "koliko kratka toliko i i vodnjikava". U telegrafskoj čestitki je rekao: "S radošću smo primili vest o osvajanju Skadra". Molim vas da u ime Kraljevske Srpske Vlade primite naše najsrdačnije čestitanje za ovaj lepi uspeh bratske crnogorske vojske".

Kutija 18.**Fascikla I-67/6**

Da je rumunska kraljica Marija u svom djelu "Istorija mog života" zabilježila i rekla za knjaza Nikolu sljedeće: "među gostima prilikom krunisanja cara Nikole II po odijelu koje je kaže, bilo neobično lijepo i prijatno za oko on (knjaz) je u ondašnjoj Evropi igrao naročitu ulogu i prema njemu su se sa naročitom pažnjom ophodili".

Kutija 18.**Fascikla I-67/6**

Da se veliki vojvoda Mirko Petrović Njegoš liječio u Beču de je "pod teškom duhovnom, depresijom i razdraženošću, preživljavao posljednji stadijum svoga tuberkuloznog oboljenja kojim je bio porazno zahvaćen".

Kutija 18**Fascikla I-67-6**

Da je kralj Nikola u povratku iz Rusije svratio u Beč i učinio posjetu Česaru. Poslije posjete Česaru novinari su ga pitali zašto češće posjećuje Beč nego Rim odgovorio: "U Rim živi samo moja kćer, a u austro-Ugarskoj žive

milioni mog naroda...".

Kutija 18**Fascikla 67/6**

Da je Ljuba Nenadović (srpski književnik, diplomata i političar) zabilježio riječi knjaza Nikole koje je Crnogorcima izgovorio pred jednom bitkom "Crnogorci ono što imamo da branimo možemo sa tri prsta pokriti!". I metnuo je ruku na obraz. Vojska mu je odgovorila: "Branimo ka vazda!".

Kutija 18**Fascikla I-67-6**

Da je Petar I sveti jednom rekao: "Ni same ledene stijene ne dam ni za kakvo blago ovog svijeta, jer su i one prekupane u junačkoj krvi, a i sama priroda na takav grijeh prolila bi suze tuge i žalosti. I samim zlatom ovo golo kamenje da zalijete, nećete dočekati da mene vašim novcem pridobijete. Neću blaga ni bogastva, ali hoću poštenje, pod kojim smojim narodom živim i umrijeti želim".

Kutija 18**Fascikla 67-6**

Da je kralj Nikola htio da pod Lovćenom završi život: "zadahnut mišlju koju je Demosten izkazao: da je za vojvodu, da pogine u boju protiv neprijatelja".

Kutija 18**Fascikla I-67-6**

Da je kralj Nikola slavio uvijek Badnje večer sa svojom porodicom i sa dvorskom poslugom. "Posluženje nije vršila posluga, nego su poslugu služili članovi dinastije".

Kutija 18**Fascikla I-67-6**

Da je kralj Nikola u svojim memoarima u odeljku koji govori o svojoj porodici zapisao: "pa vi devojke o igli živjele, a vi đetići o radu i motici i vaganu krtole".

Kutija 18**Fascikla 67-6**

Da je Vatroslav Jagić (hrvatski filolog i slavista, prim. a)

u pismu koje je uputio iz Beča 28. maja 1887. godine Jovanu Sundečiću (srpski pjesnik, sveštenik i diplomata, prim. a), a koji govori o njegovom zalaganju da se nove crkvene knjige za katolike štampaju starim crnogorsko-srpskim slovima. Dalje kaže da bi bilo najbolje "da se za uzor i slova i ortografije uzmu stara cetinjska izdanja iz XV vijeka".

Kutija 18**Fascikla I/63/7**

Da je poznati srpski prof. dr Živojin M. Perić jednom o Njegošu i kralju Nikoli rekao sljedeće: "Crnogorski umni vladari, vladika Njegoš i kralj Nikola izašli su bili na glas i po svojim znamenitim književnim dijelom".

Ekonomist, Zagreb, sv. 7-9, 1940, str. 139

Da je 2 aprila 1947. godine u Beogradu Mićun Pavićević ispričao dr Peru Šoću anegdotu koju je čuo od "tjelohranitelja kralja Nikole" koji je sa njim bio u izbjeglištvu.

Anegdota glasi: "Znaš što mi je najžalije?" – Što, Gospodaru? Što sam punih 60 godina lagao svijet / svijetu bolje prikazivao crnogorsko čojstvo i junaštvo. -Nijesi ni dao Bog – to bi se znalo.- Znalo, znalo da nijesam ja bio veliki pokrovac te sam bruke i sramote pokrivaio ...".

Da je Cetinjski vjesnik objavio zanimljiv tekst u kojem se kaže: "U Parizu postoji jedna gospođa, koja se odijeva kao god muškarci. Nosi isto odijelo kao svi muškarci i po nošnji se ni po čemu ne razlikuje od njih". Radi se o izvjesnoj gospođi Delafoj koja se zajedno sa svojim suprugom bavi naukom i koja je proputovala za potrebe naučnih ispitivanja Siriju, Persiju i Mesopotamiju de su kao prevozno sredstvo koristili konje i kamile. Tada je shvatila da su pantalone mnogo prikladnije za putovanje nego haljine i od tada je uporno počela da ih nosi. List dalje piše da gos. Delafoj nije bilo dozvoljeno da sa takvim "stajlingom" prisustvuje u Berlinskoj dvorskoj operi objedu "jer se njeno odijelo ne slaže sa dvorskom ceremonijom".

Cetinjski vjesnik, Cetinje, br. 30, 4. oktobra 1908.

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Lompri sa domaćim stracama

Sastojci:

- teleće meso.....200 g
- crni luk.....150 g
- pamidora sječena.....100 g
- bamije.....200 g
- peršun, list.....1 vezica
- biber crni.....2 g
- šećer.....2 g
- začini i začinsko bilje.....po ukusu

Priprema:

Meso se isiječe na manje komade, opeče (sotlra) na masnoći da porumeni i izvadi.

Na istoj masnoći dinstati sitno isječen crni luk. Kad luk dobije staklastu boju, dodati opečeno meso i zajedno dinstati. Dodati paradajz oljušten i isječen (kockasto).

Svježe bamije oprati, posušiti i odstraniti peteljke, te ih opeći na plitkoj masnoći.

Opečene bamije sastaviti sa mesom I začiniti sa peršunom, biberom i solju. Ovako pripremljene bamije sipamo u podmazanu keramičku posudu I zapečemo u rerni na 180 stepeni oko 20 min.

Napomena:

Bamije prilikom sastavljanja ne miješati već izjednačavati pomjeranjem posude.

Teleći ribić sa bobom i moračem

Sastojci:

- teleće meso bez kostiju, ribić.....1,8 kg
- crni luk.....160 g
- začini
- brašno
- ulje
- bijelo vino
- bob.....800 g
- pitomi korijen morača.....1 veza
- divlji list morača
- pavlaka.....80 g

Priprema:

Ribić blago posoliti, pobiberiti, poštaubovati s brašnom i opeći. Sitno sjeckani crni luk propržiti, dodati meso, dinstati, začiniti i dodati bob. Dodinstati sa moračem, dovršiti sa pavlakom i servirati.

Nastupi pjevačkog zбора "Montenegro"

Promocija knjige "Susreti" Slobodana Vukovića

Izložba "Jato trenutka" Nikoline Basare Vučurović

Promocija zbornika "Granica nesanice"

Crnogorski glasnik dodatak

GODINA XXIV. _ BROJ 146. _ OŽUJAK-TRAVANJ / MART-APRIL _ 2024.

Predstavljanje monografije Slobodana Mitrovića
„arhitekt Josip Slade Šilović” u HAZU

Predstavljanje monografije

arhitekt

Josip Slade Šilović

graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877. - 1900.

autora Slobodana Mitrovića

utorak 26. ožujka 2024. u 12 sati

Dvorana Knjižnice HAZU, Trg Josipa Jurja Strossmayera 14, Zagreb

Monografiju će predstaviti:

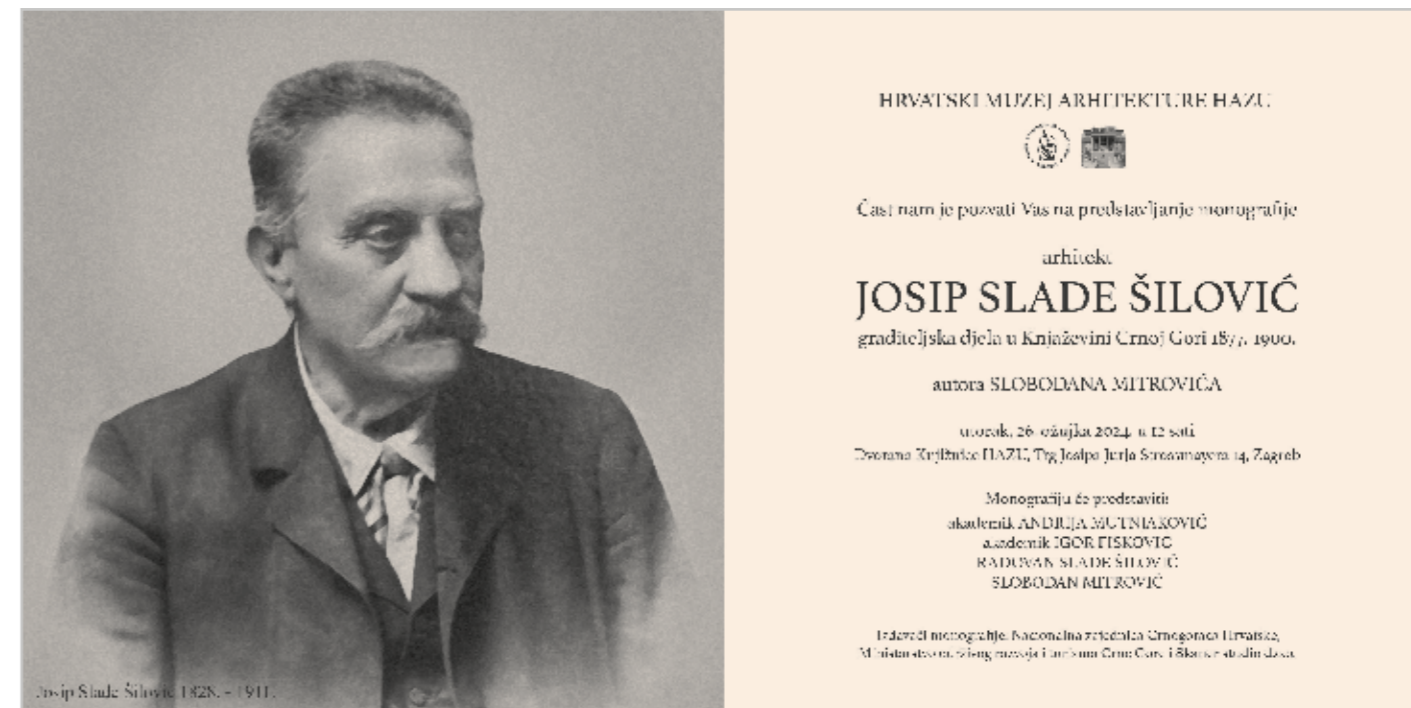
akademik Andrija Mutnjaković

akademik Igor Fisković

Radovan Slade Šilović

Slobodan Mitrović

Izdavači monografije: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske,
Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore i Skaner studio d.o.o.

ZAPISI SA PROMOCIJE MONOGRAFIJE „ARHITEKT JOSIP SLADE ŠILOVIĆ – GRADITELJSKA DJELA U KNJAŽEVINI CRNOJ GORI 1877 – 1900“

HAZU, ZAGREB 26.3.2024. uredio Bojan Radulović, grafički i likovno oblikovao Dragi Savićević

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske je 2019. godine izdala monografiju o velikom trogirskom i hrvatskom arhitektu koji je dao nemjerljiv doprinos graditeljstvu i arhitekturi Crne Gore, pod nazivom „Arhitekt Josip Slade Šilović – graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877 – 1900“. Riječ je o izuzetnoj suradnji autora Slobodana Mitrovića s Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske, Ministarstvom održivog razvoja i turizma Crne Gore i Skaner studija, koji su izdavači ovog kapitalnog djela.

Na žalost, zbog pandemije i zagrebačko-petrinjskih potresa izostala je svečana promocija monografije u Hrvatskoj te je odlučeno da će se ona ostaviti za povoljniji trenutak. U godinama koje su uslijedile realizirane su dvije promocije, u Trogiru i Šibeniku 28. i 29.4.2023. Predstavljanje su organizirali Muzej Grada Trogira i HNK Šibenik uz veliku pomoć Radovana Slade Šilovića, direktnog potomka arhitekta Josipa Slade Šilovića. Predstavljanje u Trogiru organizirano je u prostoru Muzeja Grada Trogira uz sudjelovanje Slobodana Mitrovića (autora monografije), Fani Celio Cege, Danila Ivezića, Radovana Slade Šilovića, Danijele Kontić (moderatorice), a u HNK Šibenik monografiju su predstavili Slobodan Mitrović, Grozdana Cvitan, Danilo Ivezić, Radovan Slade Šilović i Jakov Bilić (moderator).

Hrvatski muzej arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti uvidio je o kakvoj se izuzetnoj monografiji radi i 26. ožujka 2024. godine organizira svečano predstavljanje monografije u Knjižnici HAZU. O kakvom se važnom djelu radi razvidno je iz liste onih koji su direktno učestvovali u promociji:

Uz izv.prof.dr.sc. Borku Bobovec, Upraviteljicu Hrvatskog muzeja arhitekture, koja je vodila promociju monografije, predstavljanje knjige otvorio je osobno akademik Velimir Neidhardt, predsjednik HAZU. Nakon njega, o monografiji,

o njezinoj velikoj vrijednosti, te o životu i djelu Josipa Slade Šilovića govorili su voditelj Hrvatskog muzeja arhitekture akademik Andrija Mutnjaković, živi rođak i stručnjak za Josipa Slade Šilovića – Radovan Slade Šilović, autor Slobodan Mitrović, Danilo Ivezić ispred izdavača Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Zvonimir Deković, predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore iz Boke kotorske. Od uzvanika u Knjižnicu HAZU došli su:

Zdravka Bušić, saborska zastupnica, predsjednica Odbora za Hrvate izvan Republike Hrvatske i izaslanica Predsjednika Hrvatskog Sabora.

Dr. Ivica Poljičak, državni tajnik Ministarstva kulture i medija.

Bivši ministar kulture Božo Biškupić.

Damir Grbović, Otpравниk poslova Ambasade Crne Gore u RH.

Umjetnik Dimitrije Popović.

Arhitekt Miljenko Srkoč, inicijator knjige i njezin recenzent.

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske odlučila je posebnim dodatkom časopisu „Crnogorski glasnik“ obilježiti to veliko događanje. U nastavku slijede govori istaknutih pojedinaca koji su zaslužni za održavanje promocije i uopće za nastanak ove izvanredne monografije.

Akademik Velimir Neidhardt, predsjednik HAZU pozdravni govor i uvod u promociju knjige

Dragim prijateljima HAZU i svima prisutnima koji su se okupili u ovako velikom broju želim reći da nam je izuzetna čast da možemo sudjelovati u promociji ove odlično napisane monografije, opremljene izvrsnim grafičkim priložima. Knjiga je to o djelu arhitekta Josipa Slade Šilovića, Hrvata iz Trogira, školovanog u Padovi, koji je djelovao u Kneževini Crnoj Gori. Njegov drugi dio djelovanja, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ćemo mi u HAZU nastaviti istraživati zajedničkim

snagama. Mi u HAZU oduvijek radimo na ugodnom ozračju. Uvijek smo protiv podjela društvu i ističemo znanost te bitku za identitete. To je ono što nam je u nasljeđe ostavio Strossmayer. Nama u HAZU i cijelom hrvatskom narodu. O monografiji Josipa Slade Šilovića ispred HAZU će danas govoriti naš eminentni akademik Andrija Mutnjaković. Njegova kinetička arhitektura u svjetskim razmjerima je već ubilježena i to je najveći filozofsko-povijesno-umjetnički opus istočne strane Jadrana, odnosno jadranske osovine. Zatim, osim Radovana Slade Šilovića, potomka Josipa Sladea, danas je s nama ovdje i autor Slobodan Mitrović kojemu čestitam na ovoj knjizi jer ona je uistinu izvanredna. Ona govori o arhitekti koji oduvijek imaju značajnu ulogu u vremenima obnove i izgradnje. Oni donose potrebna stručna znanja i transformiraju mjesta u suvremeno i novo. Kroz ovu monografiju prezentiran je dio opusa hrvatskog arhitekta Josipa Slade Šilovića. Taj se dio odnosi na arhitektonska djela koja je realizirao u razdoblju od 1877. do 1900. godine na području Kneževine Crne Gore. Važno je reći da se o ovome Hrvatu koji nosi važnu ulogu u povijesti graditeljstva Crne Gore, do izdanja ove monografije nije pisalo - uz iznimku njegova životopisa koji je objavio naš akademik Cvito Fisković 1987. godine. Vrijeme koje je pokriveno u knjizi je vrijeme kada su arhitekti, inženjeri, stručnjaci svih zanimanja stvarali novi urbanitet diljem Europe.

Arhitekt Josip Slade Šilović imao je upravo formativnu ulogu u stvaranju cjelokupne infrastrukturne mreže prometnica, putova, kopnenih i morskih utvrda, arhitektonskih zdanja, palača, crkava, kazališta i urbanog planiranja u Crnoj Gori.

Jasno se čita pristup projektiranju kroz morfološko istraživanje lokacije, analizu, i prikaz što je inače nužno kod radova koji su vezani uz tadašnja htijenja za transformacijama kroz izgradnju i razvoj nove, kao i revitalizaciju baštinske arhitekture. Osim ove prezentacije i valorizacije stvaralaštva Slade Šilovića, monografija uvodi čitatelja u opći kontekst ruralne i plemenske Crne Gore u koju je Josip doputovao došao 1877. godine. Društveni, gospodarski i povijesni kontekst izgradnje, tehnologije građenja, ambijenti, strateško planiranje - njegova je ostavština upravo najjača u izgradnji jednog slabo povezanog i netaknutog, neizgrađenog prostora. Kroz ovu monografiju stručna i kulturna javnost prvi se put susreće s tako važnim protagonistima urbanog razvoja koji su dali input modernoj Crnoj Gori. Izdavačima monografije, NZCH, Ministarstvu održivog razvoja i turizma Crne Gore, Dragiju Savićeviću ispred Skaner studija, moramo čestitati na ovom posebnom i vrijednom izdanju.

Na kraju pozdravljam sve prijatelje iz Crne Gore, sve Bokelje i one koji imaju veze s njima, i da kažem da se iskreno nadam da će Crna Gora biti, i ostati, sa nama.

**Izv.prof.dr.sc. Borka Bobovec,
Upraviteljica Hrvatskog muzeja arhitekture**

Zahvaljujem predsjedniku HAZU akademiku Velimiru Neidhardt na ovako lijepom uvodu u današnje događanje. Hrvatski muzej arhitekture čuva ostavštine hrvatskih arhitekata 20. stoljeća. Danas imamo već skoro 90 ostavština koje su zabilježene u našem muzeju i trudimo se prikupiti sve ono što je relevantno za hrvatsku arhitekturu kroz povijest, te govoriti o hrvatskim arhitektima koji su djelovali i van Hrvatske. To nam je iznimno važno jer je sve to dio našeg identiteta i dio onoga što trebamo sačuvati i ostaviti budućim naraštajima.

Načiniti knjigu nije jednostavno. To je gotovo kao sagraditi kuću, možda i malo teže jer traje duže.

Naime, svaka knjiga zahtijeva iznimno strpljenje i strukturirano istraživanje, što je kod ove knjige posebno vidljivo i o čemu će govoriti sam autor. Knjiga ima 13 poglavlja kojima je prethodilo višegodišnje dokumentacijsko istraživanje. Kroz knjigu čitamo i o osobnosti Jospia Slade Šilovića, od studentskih dana u Padovi, pa sve do zrelih godina koje je proveo u tadašnjoj Kneževini Crnoj Gori. Nakon toga, u sljedećih deset poglavlja u knjizi, arhitektonska i graditeljska djelatnost je ono što je autora posebno privuklo i o čemu nam je rekao sve što je mogao pronaći u dokumentima i u živoj riječi, sa ljudima koji žive na tim prostorima. To je iznimno vrijedna baština koju trebamo cijeniti i njegovati, i o njoj pisati i razgovarati.

**Zvonimir Deković
predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore**

Poštovane dame i gospodo, izuzetna mi je čast i privilegij da vam se mogu obratiti ispred Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore, da iskažem zadovoljstvo jednako onome kada smo 3. listopada 2015. godine govorili o arhitektu Jospu Slade Šiloviću na Cetinju. To cetinjsko predstavljanje mogu zahvaliti upoznavanju s tada dogradonačelnikom Trogira

gospodinom Radovanom Slade Šilovićem, a za knjigu koju predstavljamo možemo zahvaliti kako autoru Slobodanu Mitroviću tako i NZCH i gospodinu Danilu Iveziću s kojime smo uspješno surađivali na mnogobrojnim projektima više od dvadeset godina.

Josip Slade Šilović ostavio je neizbrisiv trag u prostoru Crne Gore, u Lovčenskom kamenu. Ovo je trag genijalnog arhitekta i vizionara. Kada kažem vizionara uvijek se sjetim urbanističkog plana Nikšića koji se nije mijenjao punih 50 godina.

Kada govorimo o Slade Šiloviću ne smijemo zaboraviti ni činjenicu da je svojim radom, svojom javnom ekspresijom kroz modernu arhitekturu, više od četvrt stoljeća ugrađivao u budućnost Crne Gore najmodernija zapadna dostignuća u arhitekturi i time u dobroj mjeri usmjeravao njenu budućnost prema zapadnim vrednotama.

Tako je Glas Crnogorca 31. svibnja 1881. godine na svečanosti otvaranja puta Kotor-Cetinje uspoređio Sladeovo djelo s najvećim crnogorskim ratnim pobjedama, pa citiram:

„Crna Gora je završila jedno veliko djelo što se može usporediti sa sjajnim pobjedama na Grahovcu, Vučjem dolu i Fundini.“

Njegov opus u Crnoj Gori to potvrđuje sa svim svojim segmentima u arhitekturi u kojima se okušao. A projektirao je, od putova, veličanstvenih mostova, zgrada i kraljevskih dvoraca, do crkava, generalnih urbanističkih planova, Lazareta u Meljinama... a posebno se istaknuo rješenjem kupole na Crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčnju, najvećoj rimokatoličkoj crkvi u Boki kotorskoj, poznatoj pod nazivom Bogorodičin hram. Izgradio je i prvo morsko pristanište, u Baru, gradu kojega je Crna Gora dobila Berlinskim kongresom, kada je Slade Šilović boravio u Crnoj Gori. Zbog svega navedenoga potičemo mlade crnogorske arhitekta, jer do sada na žalost to nije bio slučaj, da se netko od njih odluči doktorirati na temi o Josipu Slade Šiloviću, jer on to uistinu i zaslužuje. Hvala vam na pažnji.

Danilo Ivezić, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske u vrijeme izdavanja monografije o Josipu Sladi Šiloviću, danas u mirovini

Dame i gospodo, uvaženi gosti i uzvanici. Posebno mi je zadovoljstvo da u ovom visokom domu mogu pozdraviti sve prisutne u ime izdavača NZCH i Skaner studija iz Zagreba. Naša priča u Hrvatskoj vezana je u prvom redu uz očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta. U okviru te, nazovimo je globalne aktivnosti, postoji jedan poseban sadržajan dio kojime se bavimo, a on je vezan uz osobe koje su obilježile prostor i vrijeme u Crnoj Gori i Hrvatskoj a nijesu rođene u Crnoj Gori i Hrvatskoj. Znači, osobe koje su rođene izvan države u kojoj su ostvarile ono po čemu su poznate, i zbog čega niti Hrvatska niti Crna Gora ne bi bile ono što su danas. Ja ću samo iskoristiti mogućnost da podsjetim na nekoliko tih iznimnih pojedinaca. U prvom redu je to arhitekt Josip Slade Šilović. Zatim Vlaho Bukovac, Baltazar Bogišić, Ivan Mažuranić...

... postoji jedan poseban sadržajan dio kojime se bavimo, a on je vezan uz osobe koje su obilježile prostor i vrijeme u Crnoj Gori i Hrvatskoj a nijesu rođene u Crnoj Gori i Hrvatskoj.

S druge strane, podsjetit ću na one koji su rođeni u Crnoj Gori a ostvarili u Hrvatskoj ono po čemu su i prepoznati, i oni i država. To su: oskarovac Dušan Vukotić, režiser Veljko Bulajić, akademski slikar Dimitrije Popović, kipar Stevan Luketić... Iskoristit ću priliku i reći i dva imena vezana uz struku o kojoj danas govorimo, uz arhitekturu i građevinarstvo: profesor emeritus Veselin Aga Simović i profesor emeritus Milutin Anđelić. NZCH je nastojala izvući iz zaborava upravo te ljude, vratiti ih u ono što zovemo „kolektivno pamćenje“.

Stoga se mi u Nacionalnoj zajednici Crnogoraca Hrvatske ponosimo činjenicom da smo objavili knjige: „Vlaho Bukovac i Crna Gora“, „Lovćen, Njegoš, Meštrović“, „Arhitekt Josip Slade Šilović“, „Zaboravljeni vizionar Dušan Vukotić“, retrospektivna monografija „Pedeset godina stvaralaštva Dimitrija Popovića“...

Vežano uz knjigu koju danas predstavljamo, moram reći da cijela ova priča ne bi bila realizirana da nije u prvom redu autora Slobodana Bobe Mitrovića koji je izuzetno zaslužan za ovu monografiju. U isto vrijeme posebno se zahvaljujemo Savjetu za nacionalne manjine RH koji je prepoznao vrijednost i kvalitetu programa koje radimo i sufinancirao sve te aktivnosti. Hvala vam lijepa.

Andrija Mutnjaković, Voditelj Hrvatskog muzeja arhitekture Arhitekt, urbanist, teoretičar arhitekture i umjetnosti, dizajner i oblikovatelj interijera.

Poštovani. Svakako da se kolegi Mitroviću moramo zahvaliti za ovu knjigu. Međutim, ono što je mene impresioniralo u njoj je njezina posveta. Ona kaže da je knjiga posvećena zaboravljenim graditeljima. Toga smo zaborava mi koji se bavimo poviješću arhitekture itekako svjesni i zato mislim će i našoj i crnogorskoj arhitekturi činjenica da se ova monografija pojavila i ostvarila biti - inspirativna. Ova knjiga ima još jednu drugu poruku - i o toj drugoj poruci bih vam htio kazati nekoliko riječi. Za mene, ovo je knjiga o zaboravljenim vezama. Ja bih vam to i pokušao ilustrirati. Sredinom 15. stoljeća iz rubnih dijelova Crne Gore, iz grada Drača u današnjoj Albaniji, došao nam je jedan graditelj u Zadar, Split i Trogir gdje je živio i gradio. Riječ je o Andriji Dračaninu odnosno Andriji Alešiju, (Andrea Alessio na talijanskom), slavnom gotičko-renesansnom graditelju i kiparu koji je radio i gradio baš u Trogiru našega Josipa Slade Šilovića. Andrea Alessio je zajedno s Nikolom Firentincem napravio dva čuda u Trogiru: krstionicu u Katedrali i kapelu Sv. Ivana. To su uistinu čuda, zato što su svodovi te dvorane zapravo kopija kazetiranih svodova Jupiterova hrama u Splitu. Prateći taj trend da je renesansa zapravo pronašla svoj smisao u interpretaciji klasične arhitekture - tako je i u ovome slučaju jedan svod napravljen kao interpretacija klasične arhitekture. Taj prvi kazetirani svod je napravljen 1460. godine, a drugi dvadeset godina kasnije. Te 1460. godine, u Italiji, u Firnezi, u Rimu, u Napulju i Veneciji ne postoji dvorana s kazetiranim rimskim svodom. Dakle, vidite kolika je to senzacija, to je doživljaj jednog novog renesansnog svijeta koji je interpretiran u Trogiru na način kako nije interpretiran niti u Italiji. To vam govorim radi toga jer je upravo u tom ambijentu Josip Slade Šilović odrastao i on je zasigurno upravo iz tog ambijenta mnogo zadržao u sebi. A zadržao je „misliti“ arhitekturu. Misliti arhitekturu znači stvarati arhitekturu. I tako, kada pričam o tim vezama, dolazim do zaključka da je rad Josipa Slade Šilovića u Crnoj Gori na neki način isti onaj rad koji je ranije iz Crne Gore došao u Trogir.

Josip Slade Šilović je u Crnu Goru donio jednu novu arhitekturu, klasicizam koji se u to vrijeme razvijao u Europi. Ali ne onaj formalni, dekorativni klasicizam. To je bio pročišćeni klasicizam koji zadržava osnovne forme ali ostaje u čistoći one rane renesanse koja je bila prisutna u Trogiru, koja je imala onu ranu čistoću i koja se kasnije pretvorila u barok.

Evo, to je ta izgubljena veza koja postoji između Crne Gore, Trogira i crnogorskih gradova po kojima je Šilović radio. Htio bih vam prezentirati još jednu vezu. Iznad Boke kotorske, kada se uspinjete cestom, na nekih desetak kilometara udaljenosti nalazi se jedan zaselak koji je postojao u 15. i 16. stoljeću, kada se zvao Kruškica. Od tamo je jedan čovjek bježao pred Turcima, otišao u Italiju, oženio Talijanku i rodio im se sin. Ali u početku, kada je tek došao u Italiju, iz svoje Kruškice, i kada su ga zapitkivali za ime mjesta odakle je došao došlo je do lingvističke poteškoće jer je Talijanima bilo vrlo teško izgovoriti riječ „Kruškica“, pa su preveli na sebi svojstven način kao riječ za voće „kruška“ i tog su doseljenika prozvali Peretti. Njegov sin kojega je imao s Talijankom koju je oženio, se također zvao Peretti, i taj je sin postao papa Siksto V., papa koji je u Rimu sagradio sve ono najznačajnije što se izgradilo u 16. stoljeću. Međutim, ono što je najvažnije reći, Papa Siksto V. je urbanizirao Rim a ta urbanizacija Rima je zapravo prvi nagovještaj suvremenog grada. Za nas arhitekta, teoretičare arhitekture i književnike, upravo je papa Siksto V. tvorac suvremenog grada. Upravo na primjeru Siksta V. treba ukazati na te zaboravljene i izgubljene veze, koje nismo nikada zajednički povijesno i teoretski istražili kako spada, nikada se zajednički radovali činjenici da je postojao i nikada se nismo potrudili da kažemo i u svijetu odakle mu je otac došao. Za mene su to izgubljene veze koje između nas direktno postoje. Zato bih ja rekao da su to izgubljene veze našega postojanja i upravo ova knjiga je jedan dragocjeni dokument da bi te izgubljene veze bile realizirane pa makar i sa jednom knjigom, i makar i sa jednim arhitektom, na kojega smo ponosni i mi u Hrvatskoj i cijela Crna Gora.

Radovan Slade Šilović, pranećak Josipa Slade Šilovića

Poštovane gospođe i gospodo, od srca vas pozdravljam. Iznimna mi je čast govoriti o dr. Josipu Slade Šiloviću, graditelju, našem prastricu, posebice u ovim prostorima znanstvenih sidrišta. Ova vremenska distanca od 200 godina od njegova rođenja zapravo je relativizirana sa onim djelom koje još živi i koje susrećemo u njegovom radu. Pokušat ću ukratko osvijetliti nekoliko Josipovih životnih sekvenci koje nije bilo lako izdvojiti iz njegova briljantnog i osebujnog života, kao tek uži izbor, jer želim vam približiti prilike u kojima je živio, čime se bavio izvan svoje struke, i njegovo političko djelovanje. Prije toga, želim posebno zahvaliti gospodinu Slobodanu Mitroviću za realizaciju ove monografije. Njezin sadržaj, nesumnjivo ima već sva priznanja kao i mnoga druga koja je autor dobio, uključivši i današnje predstavljanje u HAZU. Nakon protoka od oko 140 godina sjajnog graditeljskog ciklusa kojega je Slade potpisao u Crnoj Gori, to njegovo djelo na vrlo preuzet način u ovoj je knjizi sublimirao i sačuvao gospodin Mitrović. U bitnome je radi svoje temeljitosti onemogućio, odnosno nije ostavio prostora da bilo tko racionalan priđe nekoj novoj opservaciji Josipovog opusa, jer gotovo da nema niše koja je preskočena kada se radi o Crnoj Gori. I ne samo to, kao što je Slade bio zadubljen i zaljubljen u prostor gdje je radio, napose ljepote crnogorskoga kraja, tako je i njegov kolega arhitekt Mitrović shvatio taj duh našeg graditelja, odgovornost, brigu za ljude u prostoru koji je kreirao. Bez takve prožetosti autor ne bi mogao ući u srž. Autor je shvatio da djelo Slade Šilovića nije samo plod pukog inženjerstva, već i plod struke i filozofske misli koje je naš graditelj imao u podlozi svojeg kompleksnog obrazovanja. Briljantni su Mitrovićevi zaključci kako je Slade rješavao graditeljske dileme, a onda i odluke od kojih nije želio odstupati. Autor je trogirskom graditelju dao i jednu titulu amblemirajući ga simbolom epohe stanovanja jednog cijelog grada. Onda to nije samo priznanje struke, nego i građana koji žive u tom gradu. Riječ je dakako o Nikšiću i urbanističkom planu koji je radio. U Crnoj Gori Slade Šilović je izgradio jedno arhitekturno prostranstvo. Njegov je potpis na tamošnjim mostovima, carskim palačama, kazalištima, začudnim serpentinama na lovcenskim liticama. Pritom je autor poslao i još jednu poruku dobre namjere rekavši da namjerno nije zadirao u napose hrvatski graditeljski Sladin opus jer je to obveza hrvatskih povjesničara arhitekture i ta misao i ta poruka urodila je plodom i već sa sigurnošću mogu reći da će se gospođa doktorica Danka Bilić prihvatiti istraživanja opusa Josipa Slade Šilovića dok je radio u Hrvatskoj, i u Bosni za vrijeme turske vlasti.

Ističem još nešto vrlo važno, prigodom svih mojih dodira s Josipovim djelom, posebno zadnjih godina; sa okruglog stola na Cetinju, sa predstavljanja u Trogiru i Šibeniku, uvijek su sa srcem i organizacijom sudjelovali predstavnici hrvatske, odnosno crnogorske manjine - i danas su tu sa nama gospodin Zvonimir Deković i Danilo Ivezić - i hvala im na tome.

Oni su spojeni hrvatskim znanjem pretvoreni danas u crnogorsku baštinu. Neizostavno se u ovom kratkom osvrtu treba markerirati i ona prva knjižica od oko stotinjak stranica pokojnog akademika Cvite Fiskovića o Josipu Sladi iz 1987. godine. To je niz podataka, toliko vrijedan, zgusnut i izuzetan sadržaj, u želji da čim više podataka budu zabilježeni u toj knjizi, koja je u budućnosti, danas, postala jedan dio podloge za ovo što je gospodin Mitrović uradio. Sjećam se čestih susreta akademika Fiskovića i mog oca Mirka Slade Šilovića oko zaštite trogirskih spomenika te korištenja vrijednog fundusa arhivske građe iz biblioteke Slade Šilović. Ovdje se na kratko moram zaustaviti, upravo na spomenutoj temi fundusa arhivske građe, jer nije dovoljno poznat znanstvenoj zajednici. Pretežni dio gradiva obitelji Slade Šilović se nalazi u Državnom arhivu u Splitu i zaštićen je još od 1949. godine od strane Konzervatorskog zavoda zakonom o zaštiti spomenika kulture. Pomalo je nevjerovatno da su već 1949. nakon tek završenog rata upravo mladáhni Cvito Fisković i Mirko Slade-Šilović shvatili što znači briga o očuvanju baštine i pobrinuli je staviti pod zaštitu kako bi postala kulturno dobro. Za njih to nije bila tek obična literatura. Da nije bilo tako, danas bismo ovdje sjedili s bitno skromnijim saznanjima, a ova monografija bi bila siromašnija. Arhivska građa od 13. do 20. stoljeća stvorila se od građanskih trogirskih obitelji koje su bile većinom krvno vezane uz obitelj Slade-Šilović, o čemu je pisao Roko Slade-Šilović, a publicirala ovdje nazočna dr. Danka Radić. To su bili: biskupi braća Skakoc, dr. don. Ante Lubin, Andrija Andrić, Dragazzo, Andreis, zatim Josip, Roko i Mirko Slade-Šilović. I svi su rođeni u Trogiru ili dio života proveli u njemu. Popis dokumenata zapisan je u nomenklaturi na 93 stranice, onaj dio građe naše obitelji u Državnom arhivu se nalazi u oko 100 kutija i dugačak je 10 metara. Trebalo je imati vizije, energije i ljubavi da se to sačuva do današnjih dana, jer ta građa i ona koja je još ostala u obiteljskoj biblioteci, koja nije samo knjiški fond, bila je podloga nizu znanstvenika koji su pisali stotine novih knjiga, monografija, zbirki, publikacija. Snimani su filmovi i priređivane izložbe i nebrojeno je puta ta građa bila, kroz predmete i pisane materijale, posuđivana. Josip Slade je rođen ovih dana mjeseca ožujka prije 196 godina, dakle 1828. godine u Trogiru, u dosta potrošenoj i osiromašenoj sredini nakon napoleonskih ratova.

Ubrzo mu umire otac i ostaje s nešto starijim bratom Mihovilom (mojim pradjedom), na brizi majci Mariji kojoj nije bilo jednostavno izdržati odgoj i školovanje te se nakon deset godina samoće udala za Juru Šilovića. Očuh i učeni stric dr. don. Antonio Lubin, poznati dantista, preuzeo je brigu o Josipovom školovanju i odgoju. Splitsko sjemenište bilo je njegovo utočište znanja. Radi vrlo dobrog vladanja papinska nuncijatura u Beču, na Josipov zahtjev, odobrila je dodatni fond do tada nedostupne literature mladom sjemeništarcu. Ta nova niša edukacije je bila prekretnica koja mu je usmjerila cijeli život. Nakon čitanja i otvaranja novih znanja i obzora Josip se obraća svojim skrbnicima don. Anti Lubinu i splitskom biskupu o odlučnoj namjeri da napusti sjemenište. Oni su bili zapanjeni, čak su i prijetili da će mu uskratiti školovanje, sve dok nije u konačnom razgovoru s biskupom izgovorio vrlo jasno opredjeljenje rekavši: „Preпустите Vi mene i moje odluke mojoj sudbini!“ Nisu pomogla uvjerenja i pesimističke slutnje za Josipa u budućnosti, izrečene od učenog strica i od samog biskupa. Dakle, vidite, kada netko sa 19 ili 20 godina ispred nekolicine par excellence autoriteta dade takvu izjavu, tvrdoglavu u odluci - to u slučaju Josipa nikako ne spada u mladenački hir, nepoštivanje ili nezahvalnost, već nasuprot - poštivanje sebe da bi mogao poštivati drugoga. Bio je toliko zreo da nije ostavio nikakvu mogućnost da netom stečeno povjerenje upisa na sveučilište u Padovi ne uzvрати i opravda. I uzvratilo je višekratno jer ostavio je neizbrisive poruke i tragove, s daleko manje riječi u odnosu na svoja djela. U kratko i u biti – njegov već naslućeni karakter bila je i njegova životna sudbina.

Njegov prvi dokaz zahvalnosti i opravdanog povjerenja naznačen je u činjenici da je već nakon dvije godine od upisa na sveučilište položio niz najvažnijih stručnih predmeta (geodeziju, hidrografiju, geometrijsko crtanje, prirodopis ruralne ekonomije, tektonske kompozicije i ostale). Već dvije godine nakon toga, 1852., zaposlio se na praksi kod inženjera u Padovi i Veroni, da bi ga 1853. godine rektor sveučilišta proglasio doktorom filozofije, zatim inženjerstva, arhitekture i matematike.

Odgovornost i zahvalnost pokazao je i na način da je svoje prve doktorske teze posvetio očuhu, svom padrinu Juri Šiloviću, za dobročinstvo i u zahvalnost, i tako pokazao svoju pravičnost, koncentrat ideala, bez kompromisa, kojime se nije bilo lako nositi kroz život. Mladi Josip ni na tome nije stao, pa je iz zahvalnosti uz svoje prezime Slade stavio i prezime očuha Šilovića, ne samo deklarativno, tako da smo svi mi obiteljski slijednici, do današnjih dana ostavili prezime Slade-Šilović. Josip je na samom početku studiranja nastavio koristiti svoju iznimnu zrelost i nevjerojatne iskorake. U doba od oko dvadeset godina, tek na početku studiranja u Padovi, piše oštro pismo puno protesta upućeno austrijskoj vlasti koja je oduzela Trogiru status biskupije i do tada izborne privilegije koje su osiromašile njegov kraj, pod naslovom „Le miserie di Trau“ („Bijeda Trogira“). Autor ove monografije je ušao u srž kodova tog kompleksnog Sladinog protesta. Neupitno je bilo i Josipovo rodoljublje. Akademik Fisković je zapisao da je Slade bio „rodoljub starog kova“. Ono se otvoreno manifestiralo putem narodnjaštva, neovisno o utjecaju talijanaša, autonomaša u Trogiru u tom razdoblju. Spoj rezigniranost na događaje oko srozavanja njegovog Trogira, te narodnjaštva koje se u to doba budilo, sigurno je bilo presudno za njegovo povremeno uključivanje u političke prilike. Josip je bio jedan od onih rijetkih ljudi koji su u politiku ušli sa znanjem i ljubavlju jer su osjetili trenutak i viziju da pomognu narodu i svom kraju, za ostvarenje onih ideja koje se kad-tada i realiziraju. Već na studiju u Padovi pridružio se grupi istomišljenika i kolega koji su imali pretenzije narodnog osvješćivanja Dalmacije: Moretti, Dragazzo, zatim i Dubrovački arhitekt Miho Klaić, jedan od prvaka pokreta, Splitski Gajo Bulat i drugi. Nakon splitske autonomaške Bajamontijeve oligarhije koja je konačno kapitulirala 1882. godine, dolaze na red ostale općine, tako da je Dalmacija čvrsto u rukama narodnjaka u krunskoj zemlji Austrijskog carstva, što se moglo naslutiti i po događajima u bečkom parlamentu. Ipak tek četiri godine nakon, u lipnju 1886. godine, Josipov Trogir priprema izbore. Trogir je imao svog Bajamontija u liku konta Antonia Fanfogne. Autonomaši su očito shvatili što ih čeka, pa su raznim malverzacijama produživali datume izbore. Atmosfera oko izbora je opisana ovako: „glasače prate redari s nataknutim bodežima“. Na kraju ipak premoćna pobjeda, sa 29 izabраних narodnjaka i 4 autonomaša. Narodnjaci su bitno ojačali kad su se sa uspješno završenih studija iz Padove vratili intelektualci i prijatelji u čijem se društvu nalazio mladi dr. Josip Slade i tada počinje trnovit put nekolicine puntara kako bi pronašli pojedince istomišljenike do konačnog cilja. Zbog otvorenog stava i javnog deklariranja o pripadnosti, Slade je otpušten iz državne službe gdje je bio zaposlen. Voditelj oligarhije Bajamonti mu je nudio neke gradnje za splitsko područje što je Josip bez oklijevanja odbio. U trogirskom vijeću su narodnjaci imali stalno manjinu, no nisu odustajali od svojih stalnih zahtjeva, pa je tako Slade na sjednicama vijeća inzistirao da se zapisnici tumače i na hrvatskom jeziku što je odmah izašlo kao kritika u tisku „Il Dalmata“ i iskorišteno kao napad na njega. Slavljenje kulturnih uporišta, osnivanje Narodne štioniце, tiskanje proglašenja na hrvatskom, jačanje hrvatskog govora u javnosti, u školama, su bili načini prosvjetiteljstva naroda, na što su autonomaši gledali kao opasno političko djelovanje. Sve to vrijeme Josip je na sve moguće načine u vremenskim mogućnostima od izvornog posla, bio sa svojim narodnjacima,

dok nije među zadnjima u Dalmaciji palo jedno od najjačih uporišta talijanskog autonomaštva u Trogiru, i izabran prvi načelnik općine Špiro Puović. Slade ga je kao načelnik naslijedio 1901 godine. Bio je radni načelnik svog grada, naime kroz razdoblje od 45 godina različitog radnog iskustva, zalaganja za narodnjaštvo, prepun izbrušenih stavova, stečenog znanja sa padovanskog sveučilišta, kroz posao arhitekta, graditelja, kolaudatora – danas bismo rekli da je došao iz „realnog sektora“ u općinsku sredinu kao načelnik, kojoj se nije imao namjeru ulagivati da bi stekao simpatije i političke poene. Kako je sam zapisao – „oko njega bjehu lijenčine i dangube koji brane svoje sitne koristi i ometaju opći napredak i rad općine.“ Nije se razbacivao obećanjima, a na neizvršene zaključke od suradnika reagirao bi oštro. Deklarirao se javno, putem tiska i na skupovima s istinom u argumentu, bez zadržke. Kuloare nije podnosio. Ideologiju je zanemario, u sebi je nosio ideale i bio je blag prema sirotinji. Umro je 1911. godine. Kao pravi kršćanin molio je svećenike da budu uz njega do njegovog kraja. Vijest o smrti sa sjetom i tugom zabilježena je u mnogobrojnom tisku na tadašnjem širokom području od Rijeke do Crne Gore. Ostavio je čiste uspomene, dio memorije naše baštine i baštine Crne Gore. Na kraju, od silnih brzozava i članaka koji su objavljeni u tadašnjim novinama izdvojio bih nekrolog Trogirskе općine:

„Nemila smrt zavija u crno pučanstvo trogirskе općine koja oplakuje dobrotvora, uzor, značajnika, iskrenog rodoljuba, nepomičnog borca narodnih svetinja, blag srcem poput ljubaznog oca, čvrst, značajan, bistar umom. Samoprijegornim radom stekao je opću ljubav i svačije priznanje. Ozbiljna pogleda, oštre besjede, pravednih osjećaja, jake volje, andeoske duše, posveti najbolje sile svoje idealima naroda, uzajamnosti i potrebama puka. Nad rastvorenim grobom gdje caruje ljubav, harnim rastuženim srcem gorke suze lije općina Trogir.“

Hvala Vam lijepo.

Arhitekt Slobodan Mitrović, autor monografije „Arhitekt Josip Slade Šilović – Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877 – 1900“

Dame i gospodo, zahvaljujem na ovoj časti koja mi je danas ukazana da uvažanim academicima, kolegama i prijateljima govorim u visokom domu HAZU, odnosno predstavim arhitekta Josipa Slade Šilovića, stručnjaka visokog znanja kojem je fakultet u Padovi očito mnogo dao, ali je kod njega ponajviše zaslužan njegov lični talent, odnosno on što se naziva „Bogom dani smisao“. Koliko god ću nastojati da budem kratak ne znam hoću li uspjeti. Ja sam već svim institucijama, pojedincima i drugima u knjizi napisao zahvalnicu, ali...

... osjećam potrebu da u ovom času spomenem čovjeka bez čije inicijative ne bi bilo ove knjige: to je profesor emeritus Veselin Simović koji me kontaktirao dok sam 2005. godine radio projekat rekonstrukcije pozorišta „Zetski dom“.

Telefonom smo razgovarali o mogućnosti da istražim istorijat Josipa Slade Šilovića u Crnoj Gori, što sam ja s oduševljenjem prihvatio ali sam već poslije pola godine skoro potonuo u depresiju jer u crnogorskim arhivima nisam mogao da nađem dokumentaciju, i skoro sam od svega odustao. Međutim, i sada čuvam jedno Simovićevo pismo u kojemu mi on vrlo lijepo i s osjećanjem razumijevanja objašnjava da ne smijem „kopljem u trnje“ i da moram doći do Splita, Trogira itd. U istom tom času pronašao sam u arhivu Herceg Novog pismo iz 1883. Josipa Slade Šilovića zadarskome arhitekti/revidentu. Naime, kako je 1870. godine car austrougarski Franjo Josip dao suglasnost za formiranje pravoslavne episkopije Bokokotorsko-dubrovačke, dr. Gerasim Petranović, episkop Bokokotorski, angažuje Slade Šilovića da izgradi pravoslavni hram na Belavisti u Herceg Novom. Međutim, nakon svečanosti posvećenja kamena temeljca stigla je iz zadarske gradske uprave revizija arhitekta/revidenta, koji tvrdi da u projektu postoji mnogo pogrešaka i nedostataka i ponajviše ističe navodni problem horizontalnih sila za koje je tvrdio da bi u slučaju potresa mogle sruši-

ti kupolu, te preporučuje izgradnju svojevrsnog prstena koji bi trebao zaštititi građevinu u slučaju potresa. Odgovor Slade Šilovića revidentu je sjajan; Josip Slade Šilović bio je čvrsta ličnost, jak, sa jasnim stavovima i zaključcima, ali i oštar, i revidentu je odgovorio jednom uistinu briljantnom eksplikacijom, toliko moćnom i tehnički potkovanom da bi i danas morala da se predaje na svim arhitektonskim fakultetima, i da se iznova iščitava i analizira. Čak mu je u tom odgovoru napisao da je on (arhitekt/revident iz Zadra) „očigledno u disproporciji svojih znanja i svojih ambicija“, i odbio je da napravi izmjene projekta. U pismo je do najsitnijih tehničkih detalja analizirao horizontalne sile na primjerima vatikanske kupole, njemačkih kupola, analizira i hram u Šibeniku. Dakle, u tom je pismu nevjerojatan sažetak njegovog poznavanja takvih detalja građenja onoga što se u povijesti još od svete Sofije u Carigradu, preko Vatikana i Michelangela, sve do današnjih modernih vremena, naziva krunom arhitektonskog graditeljstva, a to je projektirati i izgraditi kupolu. Dokazao je zadarskom revidentu da taj prsten kojega mu je preporučivao uopće nije potreban jer će moćebitne trzajne horizontalne sile na sebe primiti vertikalni stupovi koji su u tlocrtnoj poziciji grčkog križa s ravnostanim krakima. Na kraju se izgradnja te crkve razvlačila još desetak godina i graditelj Milan Karlovac ju je dovršio baš u godini kada je Josip Slade Šilović preminuo, 1911. godine.

Da se vratim na ranije spominjano pismo Josipa Sladea o mizeriji Trogira, koje je prezentirao Cvito Fisković, a spominjao danas i Radovan Slade Šilović. Josip je 1848. upisao arhitekturu i filozofiju u Padovi i to pismo o mizeriji Trogira bilo je upereno na austrougarsku vlast koja je u biti degradirala grad Trogir. Josip Slade Šilović je smatrao da je Trogir bio uzor ljubavi, moralnosti, razvoja i bogatstva, te da je potezom pera austrougarske vlasti preko noći obespravljen. Iz tog pisma današnji urbanisti, planeri koji rade planove bilo kojeg dijela Hrvatske ili Crne Gore, jasno mogu vidjeti da Josip Slade Šilović već tada 1848. godine, još kao mladi student, posjeduje iznimno znanje, metodologiju i tehničku potkovanost. To govori o jednoj izuzetno bogatoj ličnosti. Taj tekst je filozofski, sociološki, etički. On gubitak biskupije analizira u takvim nevjerojatnim detaljima da kaže kako biskup i svećenici ne samo da za grad Trogir znače budžet od 6000 fiorina, nego da njihovim odlaskom iz grada nestaju prelati, nestaju uzori morala, harmonije i ljubavi. Tu se vidi koliko duboko-sociološki i široko on gleda na strukture jednog grada, i koliki je značaj prisustva sveštenih lica u gradu. Analizira zapuštenost luke, brodogradnje, davanje poslova stranim i nepoznatim ljudima koji u vlastitom

egoizmu nemaju osjećaj za komšiluk, za bratstvo, za ljubav. Tekst Mizerija Trogira, koji nikada nije objavljen na hrvatskom jeziku, to je toliko visokoetičan i istovremeno visoko stručan tekst da je to i model po kome se slične studije i danas rade. Proučavajući Josipa Slade Šilovića zaključio sam da se on uvijek bazirao na jedan cilj – narod. Bitna mu je bila sretna gradska sredina, ljubav i harmonija. O tome je mnogo tekstova objavljivao u „Il nacioanle“, sve do svojih posljednjih dana života.

No, da se vratim na priču o dolasku Slade Šilovića u moju zemlju. Crna Gora je bila plemenska država.

Josip Slade Šilović je isticao slavenski identitet i govorio je da mu je čast da svoje znanje upotrijebi u korist slavijanskog naroda, a naime junačkog crnogorskog plemena.

U to vrijeme Crna Gora je bila čista netaknuta priroda. Crnogorci su čak imali i strategiju nepristupačnosti – nisu gradili puteve – i tom im je stoljećima pomagalo da odbiju sve neprijateljske nasrtaje na svoju zemlju. Kada je na Berlinskom kongresu Crna Gora priznata kao nezavisna država ona nije imala niti jedan kilometar puta. Nije imala niti naselja. Postojali su tek začeci naselja – Rijeka Crnojevića, Virpazar i Cetinje su počeli da dobivaju određenu urbanu formu. Uz to, postojao je i problem psihičke katarze, a taj je kako Crnogorce mentalno transformirati iz vjekovne borbe za slobodu u izgradnju moderne države, u izgradnju naselja, gradova, putova, privrede i zanatstva. S obzirom da za te megalomanske projekte Knjaz Nikola ne posjeduje inženjere i ostale stručnjake, on se obraća caru austrougarskomu Franji Josipu i europskim vladarima te istovremeno u Europu šalje 40 mladića na raznorazne škole. Sam Nikola se obrazovao u Trstu i Parizu i on je već tako mlad u biti bio učen čovjek zapadnoeuropskih uvjerenja, i on je jako dobro shvaćao koje mu profesije i koji stručnjaci za modernizaciju i izgradnju Crne Gore trebaju. Crna Gora je u to vrijeme krenula i sa objavljivanjem natječaja na kojima su se birali eksperti i projekti koji su uglavnom dolazili iz Italije i slavenskih regija Austro-Ugarske: od muzikologa i skladatelja, preko poljoprivrede, inženjerstva i vojnih nauka, pa sve do bogoslovije – Crna Gora strukovno gledano najednom dobiva dimenzije razmjerne onima koje već postoje u Europi. Sa vaših prostora posebice ističem dvojicu koji su ugrađeni u fundamente Crne Gore: pravnik i etnograf Baltazar Bogišić te glavni lik današnjeg predstavljanja ove knjige – arhitekt Josip Slade Šilović.

Knjaz Nikola Slade Šilovića je ovlastio glavnim državnim arhitektom za svu izgradnju u Crnoj Gori, tako da Josip nije samo projektirao i gradio svoje, nego je upravljao odnosno odbijao ili odobravao druge, tuđe projekte, te ih strogo nadzirao.

Treba istaći da je on još godinu dana prije Berlinskog kongresa prvo krenuo s prometnom infrastrukturom. Naime, u to se vrijeme od Nikšića do mora, do Bara, dolazilo malo kopnenim putem, mnogo više rijekom Zetom, onda Skadarskim jezerom i rijekom Bojanom, a Knjazu Nikoli bilo je vrlo važno uspostaviti direktnu zemnu liniju do Bara. Gradnju u Podgorici je pak planirao s ruskim arhitektom Varmanom, s kojime je uradio ortogonalni sistem novoga grada Nove varoši, za razliku od njegovog projekta u Nikšiću u kojemu daje regulacioni plan na zamisli idealnog grada kakav je koncipiran u vrijeme renesanse, znači da je centar grada dvorac / palača / crkva i onda se ulice šire zrakasto, s radialnim poprečnim cestama. Nema mnogo takovi gradova u svijetu ali je odlika tih gradova da su uvijek cjelina, ma koliko god se neki grad ne gradi u jednom času, on uvijek ima jednu zaokruženu formu cjeline. S urbanističkim planovima Nikšića i Podgorice, dijelom i Cetinja, Slade postavlja već neke smjernice i centre razvoja Crne Gore. Dakako, valja objasniti i povijesno-tehnološki kontekst u kojemu je Knjaz Nikola želio modernizirati Crnu Goru, to je vrijeme u kojemu nije još bilo elektromotora, finih alata i mehanizacije. Radilo se sve na ruke, čuskijama i macolama, i unatoč tome do isteka 19. stoljeća Crnogorci su izgradili 193 kilometra puteva, a do I. svjetskog rata već oko 640 kilometara. Što se tiče razvoja naselja, iskustvo na terenu je pokazivalo da Crnogorci za svoje potrebe trgovanja i ostalih radnji bitnih za život odlaze u Kotor, Skadar i Podgoricu. Već je Knjaz Danilo zaključio da crnogorski kapital mora ostati u Crnoj Gori i da se ne bi smjelo dopuštati da se preljeva u inostranstvo, dakle u Skadar (Turska) ili u Kotor (Austro-Ugarska). Zato je krenuo da razvija pazarišta, a Cetinje se izgrađuje u osmišljeni grad u kojemu je smjestio cjelokupnu državnu službu te glavne nosioce razvoja i stila života grada. Sam Kralj Nikola, iako je nasušno trebao strane eksperte, nije bio tolerantan, pa oni nijesu dugo ostajali u Crnoj Gori, no valja istaći da je Josip Slade Šilović tijekom njegove vladavine ostao u Crnoj Gori punih deset godina, i da na kraju iz nje nije otišao na Nikolinu inicijativu već ga je nazad u Austro-Ugarsku povukla pomorska uprava iz Trsta u grad Knin. Unatoč odlasku, on je do kraja života održavao pisanu korespondenciju sa Crnogorcima. Kao dokaz tome sam u Splitu pronašao preko 1200 dokumenata i pisama, primjerice s kompozitorom Špirom Ognjenovićem kome je radio kuću, prvu porodičnu vilu na Cetinju 1888. godine.

Tražio sam objašnjenje, zašto je ostao vezan za Crnu Goru? Ja sam lično to vidio u tom slavijanskom, odnosno slavenskom identitetu koji je Josip Slade Šilović toliko isticao, i koji je tada bio da tako kažem u „trendu“, jer su cijelu Europu preplavile nove ideje, ideje nacional-romantizma, koje su ubrzo prouzročile buđenje nacionalizama: ujedinjenje Italije u jednu državu, ujedinjenje Njemačke u jednu državu, te buđenje nacionalne svijesti i želje za neovisnošću kod slavenskih naroda pod austrougarskom vlašću.

Josip Slade Šilović je u Crnoj Gori izgradio dva dvorca. Jedan u Nikšiću neorenesansne arhitekture, a na dvorcu u Baru je vješto sinkretički povezao gotičke i romaničke prozore. Na taj način on je demonstrirao visoku stilsku učenost u detaljima. Istraživao sam u splitskom arhivu Šilovićeve skice i pronašao jednu sa tri karakteristična luka koje je Josip, osim na jednoj splitskoj bolnici, primijenio i na austrougarskoj ambasadi na Cetinju. U Sladeovim skicama sam otkrio nadahnuće za to, on je iz svoje lođe u Trogiru od malena posmatrao gotičku triforu na susjednoj palači. U arhivi u Splitu imaju i svesku njegovih ranih crteža koji se uglavnom sastoje od antike, korintskih stupova, dorskih elemenata antike. Dakle on u svojoj kasnijoj kreativnoj arhitektonskoj fazi reproducira sve te fine doživljaje iz djetinjstva. Austrougarsko poslanstvo na Cetinju je također jedna moćna neorenesansna građevina, koja demonstrira snagu carevine a pozorište Zetski dom, također na Cetinju, je jedna neoromanička arhitektura organski proizašla iz tehnologije teatra. Njegovih 25 serpentina od Kotora do Njeguša su remek djelo graditeljstva iz vremena kada se gradilo samo ručnim alatom.

Iz opusa Josipa Sladea treba izdvojiti i njegovo veliko znanje o čeličnim konstrukcijama. Danas je to možda smiješno reći jer se čelik u gradnji posvuda rabi, no u to vrijeme to je bila apsolutna novotarija a Šilović je tim znanjima ovladao u samo nekoliko godina.

1851. godine počele su pripreme za Svjetsku izložbu u Londonu na kojoj je 1854. otvorena palača arhitekta Paxtona kojom je čelikom i staklom pokrio čak 92 tisuće metara kvadratnih prostora. To je bila čuvena kristalna palača koja je na žalost izgorjela poslije nekih četrdesetak godina. Da biste dobili povijesni kontekst vremena reći ću da je u to

vrijeme, 1851. godine, umro Njegoš, a već 1860. godine je u Trogiru Josip Slade Šilović projektirao pokretni most od čelika na rasklapanje – dakle u svega nekoliko godina čelik počinje da osvaja Europu i Ameriku a vi ste u Hrvatskoj u Trogiru imali takvoga stručnjaka za čelične konstrukcije da je bio u stanju da izgradi pravi pokretni most. To su fantastični tehnički podaci koji ukazuju na određenu grupu inženjera koji su gradili Dalmaciju i koji su se manje-više i zajedno družili. Vicko Andrić u Splitu je otvorio konzervatorski biro u kome je Slade radio kao pripravnik. Onda je Miho Klajić projektirao kazalište u Dubrovniku a Emili Vechietti u Splitu. Svi su se oni družili i komunicirali. Stanko Piplović piše da su Vechietti i Josip Slade Šilović bili kumski vezani a Vechiettova kćerka je bila udata za Pava Bilinića, istog onog koji je imao klesarsku radnju gdje su Meštrović i Toma Rosandić započeli svoje prve klesarske radove (u tu kamenorezačku radionicu zalazio je čak i Sigmund Freud). Pavo Bilinić je u Kotoru izgradio dva oltara, pa su tu i veze s Crnom Gorom. Harold Bilinić, Pavov sin, diplomirao je arhitekturu u Firenzi. On je realizirao skoro sva Meštrovićeva djela a zadnje mu je bilo 1972. godine, i to mauzolej na Lovčenu. Harold je molio Boga da mu dade snage da završi taj mauzolej i uspio je u tome. Dakle, ta artistska atmosfera tadašnjih porodica, sve međupovezane u komunikaciji ili krvlju, pa opet poveznica i sa Crnom Gorom, odnosno onime što se tada nazivalo Južnom Dalmacijom (danas Crnogorsko primorje). Očito su u cijeloj ovoj regiji djelovali u ljudima neki umjetnički fluidi.

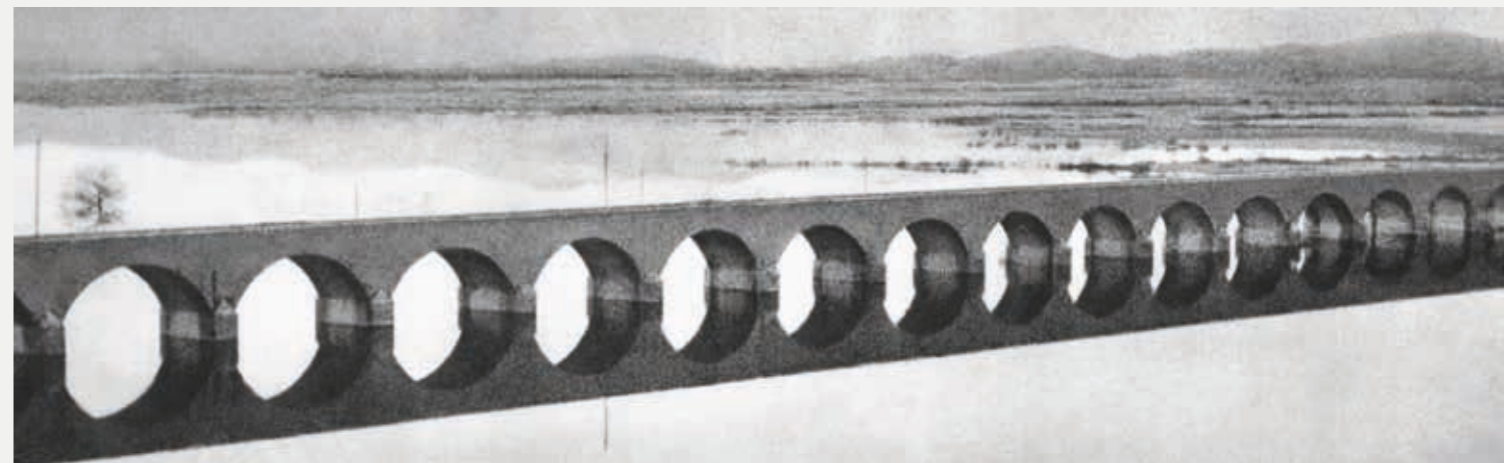
Poštovanje prema Josipu Sladi Crna Gora odavno izražava. Tri grada imaju ulice koje nose njegovo ime: Nikšić, Podgorica i Bar. Koliko god se tek sada cjelovito zaokružilo njegovo djelo u Crnoj Gori treba reći da je on oduvijek u Crnoj Gori bio poštovan i nijedan crnogorski povjesničar ga nikada nije preskakivao. Slade je doživio to da je poznat u narodu. Svi mi danas šetamo između njegovih objekata koji su uspjeli sačuvati svijest o jednom izuzetnom graditelju. Doduše, neko vrijeme...

...čitavih osamdesetak godina, od kraja I. svjetskog rata do nezavisnosti, on je pomalo prešućivan. Ali ja sam sebi to objasnio ovako: ima istine u onoj da kada investitor/naručilac radova nije popularan, niti graditelji i arhitekti koji su radili za njega nisu popularni.

U Crnoj Gori Knjaza i Kralja Nikolu nije bilo popularno spominjati nakon prvog svjetskog rata tako da su i njegovi graditelji bili u sjeni. Na vama u Hrvatskoj je došao red jer Josip Slade Šilović još uvijek čeka svoju sintezu, još čeka da se kompletno istraži i obradi njegov dalmatinski opus, opus u Bosni, te da se obrade bitni segmenti njegove ličnosti, kao što je njegov doprinos proboju Narodne stranke u političkom životu ondašnje Dalmacije.

Zahvaljujem se na pažnji i strpljenju.

(usmeno kazivanje arh. Slobodana Mitrovića transkribovao Bojan Radulović)

Predstavljanje monografije

arhitekt

Josip Slade-Šilović

Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877 - 1900.

autora Slobodana Mitrovića

petak 28. travnja 2023. u 19,30 sati

Monografiju će predstaviti:

autor Slobodan Mitrović, Fani Celio Cega, Danilo Ivezić,
Radovan Slade-Šilović, moderatorica: Daniela Kontić

Hrvatsko narodno kazalište u Šibeniku / Brešanova soba

Predstavljanje monografije

arhitekt **Josip Slade-Šilović**

Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877 - 1900.

autora Slobodana Mitrovića

subota 29. travnja 2023. u 19,30 sati

Monografiju će predstaviti:

autor Slobodan Mitrović, Grozdana Cvitan, Danilo Ivezić,
Radovan Slade-Šilović, moderator: Jakov Bilić